

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์

เรื่องราชาธิราช

ตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

ตัวอย่าง

ตัวอย่างเพื่อการเรียนการสอน
ศูนย์พัฒนาการเรียนการสอน

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์
เรื่อง ราชาริราช

ตอน ตีบทพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

ของ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

ISBN 974-00-6072-2

พิมพ์ครั้งที่ห้าสิบสี่ ๑๐,๐๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๕๓๗

ราคาเล่มละ ๑๒.๐๐ บาท

(ห้ามขายเกินกว่าราคาที่กำหนดไว้)

องค์การข้าราชการครูสภาจัดพิมพ์จำหน่าย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

๒๒๔๔ ถนนลาดพร้าว บางกะปิ กรุงเทพมหานคร

มีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ

เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้เคยกำหนดให้หนังสืออ่าน
กวีนิพนธ์ เรื่องราชาธิราช ตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง เป็นแบบเรียน
วรรณคดีไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ตามหลักสูตรประโยคมัธยม-
ศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๐๓ นั้น บัดนี้กระทรวงศึกษาธิการ
ได้ประกาศใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๑
และกำหนดให้หนังสืออ่านกวีนิพนธ์ เรื่องราชาธิราช เป็นหนังสือ
อ่านนอกเวลา สำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นด้วย กระทรวงศึกษา-
ธิการจึงอนุญาตให้ใช้หนังสือนี้ในโรงเรียนต่อไปได้

ประกาศ ณ วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖

(นายสมาน แสงมลิ)

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

คำนำฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๔๕

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์ เรื่องราชาธิราช ตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องนี้ กรมวิชาการมอบให้ นางเกหลง พานิช เป็นผู้ทำคำอธิบายประกอบ และ คุณหญิงศรีนาถ สุริยะ เป็นผู้ตรวจ กระทรวงศึกษาธิการเคยกำหนดให้ใช้หนังสือนี้เป็นแบบเรียนวรรณคดีไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ตามหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๐๓ และได้กำหนดให้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลาสำหรับเลือกอ่านประกอบวิชาภาษาไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๑ ในปัจจุบัน

หนังสือนี้มีเนื้อหาที่แฝงด้วยคติ และแนวคิดที่สร้างเสริมสติปัญญา และคุณธรรม เรียบเรียงด้วยถ้อยคำอันไพเราะ ใช้สำนวนโวหารแปลก จึงเป็นหนังสือที่มีประโยชน์เล่มหนึ่ง

กรมวิชาการหวังว่าผู้สนใจจะได้รับความสะดวกสบายเพลิดเพลินและได้รับประโยชน์จากการอ่านหนังสือเล่มนี้ โดยเฉพาะผู้ที่สนใจในการเรียนการสอนภาษาไทย

(นายสุรเดช วิเศษสุการ)

อธิบดีกรมวิชาการ

๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖

คำนำฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒๔

ในการพิมพ์แบบเรียน ราชาราชศึกษาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ครั้งที่ ๒๔ นี้ กรมวิชาการพิจารณาเห็นเป็นการสมควรที่จะทำคำอธิบายเกี่ยวกับแบบเรียนเล่มนี้ ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาของนักเรียน จึงได้มอบให้นางเกหลง พานิช เป็นผู้ทำคำอธิบายประกอบ และขอให้นางศรีนาถ สุริยะ เป็นผู้ตรวจแก้ไขให้เรียบร้อย ตลอดจนได้ตรวจทานต้นฉบับพิมพ์ครั้งเดิม กับพงศาวดารเรื่องราชาราชฉบับหอพระสมุดแห่งชาติด้วย ดังปรากฏในฉบับพิมพ์ครั้งนี้ กรมวิชาการหวังว่าจะเป็นประโยชน์แก่นักเรียน และครูผู้สอนสมความมุ่งหมาย

กรมวิชาการ

สิงหาคม ๒๕๐๑

คำนำ

(เมื่อพิมพ์ครั้งแรก)

หนังสือฉบับนี้ เป็นหนังสือที่กรมศึกษาธิการได้จัดพิมพ์ขึ้น เพื่อให้เป็นหนังสืออ่านประกอบประโยชน์แก่การศึกษาทางหนึ่ง มีหลายเรื่องในพวกเดียวกัน จัดเป็นสำหรับหนึ่ง ให้ชื่อว่า “หนังสืออ่านกวีนิพนธ์” เพราะเป็นหนังสือที่ท่านกวีแต่เก่าก่อนได้ร้อยกรองไว้ด้วยถ้อยคำอันไพเราะ ได้เลือกที่โวหารและวิธีประพันธ์แปลก ๆ คัดตัดตอนพิมพ์ขึ้นเฉพาะเป็นเล่มเล็ก ๆ เพื่อให้เบาราคาแก่นักเรียนที่จะซื้อหาไปเล่าเรียน และได้ตั้งใจตรวจอักษรและวรรคตอนโดยกวัดข้น อาจารย์จะใช้สำหรับให้นักเรียนหัดอ่านก็ได้ ให้เรียนศัพท์ก็ได้ บอกให้เขียนหรือเลือกใช้เป็นแบบฝึกหัดไวยากรณ์ ฝึกหัดการย่อความเรียงความในการแต่งหนังสือก็ได้ ทั้งจะได้เป็นเครื่องบำรุงความรู้ให้เจริญกว้างขวาง คือเมื่อมีหนังสืออ่านหนังสือเรียนมากอย่าง นักเรียนก็จำต้องเห็นมากได้ยินมากไปตั้งแต่เวลาเล่าเรียน แต่ให้ผู้ใช้ได้ถือเป็นแบบเรียนแต่เฉพาะฉบับที่กรมศึกษาธิการได้จัดพิมพ์ขึ้น เพราะเจ้าพนักงานต้องตรวจแก้ไขพิมพ์เสมอทุก ๆ คราวที่จะสั่งให้พิมพ์ จึงจะยอมให้เป็นฉบับสำหรับเล่าเรียน ห้ามมิให้นักเรียนทั้งหลายใช้หนังสือเรื่องเดียวกัน ซึ่งไม่ได้พิมพ์ด้วยคำสั่งของกรมศึกษาธิการ อันกรมศึกษาธิการไม่ได้รับรองว่าถูกต้องนั้น เป็นฉบับเรียนเป็นอันขาด

กรมศึกษาธิการ

วันที่ ๑ สิงหาคม รัตนโกสินทร์ ศก ๑๒๓ (๒๔๔๗)

วิสุทธสุริยศักดิ์

อธิบดี

เรื่องราชาธิราช

บทนำเรื่อง

หนังสือเรื่องราชาธิราชเป็นร้อยแก้วเรื่องที่สองซึ่งเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ร้อยแก้วเรื่องที่หนึ่งที่แต่งในยุคนี้คือหนังสือสามก๊ก

เรื่องราชาธิราชเป็นเรื่องจากพงศาวดารมอญ แต่บรรยายการสร้างอาณาจักรของพระเจ้าราชาธิราชพิสดารออกไปจากพงศาวดารมอญพม่า (ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมพระอภัยมณีรวบรวมแต่งใน พ.ศ. ๒๔๑๒) เป็นอันมาก

เหตุที่แต่งหนังสือเรื่องนี้

ในปี พ.ศ. ๒๓๒๘ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงปรารภว่า พงศาวดารรามัญที่แปลออกจากภาษารามัญเป็นภาษาไทยถวายสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคลนั้น ผิดแผกกว่าที่เคยได้ยินมา จึงทรงพระราชดำริจัดแปลเรียบเรียงขึ้นใหม่ ดังปรากฏในตอนต้นของหนังสือนั้นว่า “ด้วยพระราชหฤทัยประสงค์จะให้เป็นที่ดานุหิตประโยชน์แก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองพระบาทผู้น้อยผู้ใหญ่ ฝ่ายทหารพลเรือนจะได้สดับจำไว้เป็นคติบำรุงสติปัญญาไปภายหน้า”

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการเรียบเรียงเรื่องราวราชิราช
ในคราวนั้น คือ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) พระยาอินทอัครราช
พระภิรมย์รัศมี และพระศรีภูริปรีชา

คุณค่าของหนังสือเล่มนี้

เมื่ออ่านแล้วยากที่จะวินิจฉัยว่าท่านผู้ใดแต่งตอนใด แต่
นับได้ว่าเป็นเรื่องดีใช้เป็นแบบอย่างในชีวิตคนได้ การวางเนื้อเรื่อง
เป็นไปตามลำดับไม่ก้ำก๋าย อ่านเข้าใจง่าย สำนวนโวหารบางตอน
มีภาษาบาลีสันสกฤต เป็นต้น เจ็บปนบ้าง แต่ก็นับได้ว่าเป็นการ
เรียบเรียงถ้อยคำทำนองร้อยแก้วที่ดี

กระทรวงศึกษาธิการได้ตัดเอาตอนบรรยายการบรรระหว่าง
พระเจ้าราชิราช กับ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง อันนับได้ว่าเป็นตอน
ที่ดีของเรื่อง มาเป็นหนังสืออ่านกวีนิพนธ์

ประวัติผู้แต่ง

ดังกล่าวมาแล้วว่า ผู้แต่งราชิราชมี ๔ ท่าน แต่เราค้นคว้า
ได้แต่ประวัติของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ส่วนอีก ๓ ท่านยังค้น
ไม่พบประวัติของท่าน

ประวัติเจ้าพระยาพระคลัง (หน) หนังสือลำดับนาม-
สกุลบุญ - หลง กล่าวไว้ว่าเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นบุตร
เจ้าพระยาบดินทร์สุรินทรภักขัย (บุญมี) กับท่านผู้หญิงเจริญ

นายหนรับราชการในสมัยกรุงธนบุรีได้เป็นที่หลวงสรวิชิต (บางแห่ง เป็นหลวงสรพรวิชิต) ตำแหน่งนายด่านเมืองอุทัย รับราชการอยู่ในบังคับบัญชาของ เจ้าพระยาจักรี) เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสละราชสมบัติผนวช ณ วัดอรุณราชวรารามแล้ว หลวงสรวิชิตกับพวกก็ได้รักษาพระนครอยู่ ต่อมาพวกที่เข้ายึดอำนาจการปกครองเกิดแตกแยกกัน

ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก) กำลังนำทัพไปตีเขมร เมื่อทรงทราบว่ากรุงธนบุรีเกิดจลาจล ก็รีบยกทัพกลับมาเมืองปราชญ์ หลวงสรวิชิตได้ออกไปรับเสด็จ ณ ท่งแสนแสบ กราบทูลขอราชการแล้วเชิญเสด็จมายังพระนคร

หลวงสรวิชิตได้ปฏิบัติราชการอย่างเข้มแข็ง ทั้งมีความสามารถในการประพันธ์เป็นที่ถูกพระทัยพระมหากษัตริย์ ต่อมาได้เลื่อนเป็นที่พระยาพิพัฒน์โกษา แล้วเป็นเจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีจตุสดมภ์ กรมท่า

เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นผู้มีความรู้สูง ท่านเป็นทหารที่เข้มแข็งในการรบ และยังเป็นกวีที่ฝีปากดี งานประพันธ์ของท่านมีทั้ง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร้อยแก้ว ท่านถึงแก่อสัญกรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๘ แม้ว่าท่านถึงแก่อสัญกรรมไปนานแล้ว พวกเราก็ยังไม่ลืมท่าน เพราะบทวรรณกรรมที่ท่านเขียนไว้มันยังเตือนใจเราให้ระลึกถึงท่านเสมอ

เนื้อเรื่องราชาธิราชโดยย่อ

เรื่องราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ที่นักเรียนจะได้เรียนต่อไปนี้เป็นตอนหนึ่งของเรื่องราชาธิราช เพื่อจะให้นักเรียนเข้าใจบทเรียนนี้ดีขึ้น จึงได้ย่อเนื้อเรื่องโดยตลอดให้นักเรียนได้อ่านเสียทีหนึ่งก่อน

เนื้อเรื่องที่ย่อนี้ได้พยายามเก็บใจความ และบทบาทของบุคคลสำคัญ ๆ ในเรื่องไว้ เพื่อให้นักเรียนผู้สนใจจะได้ติดตามบทบาทของบุคคลนั้น ๆ ได้ในเวลาอันสั้น แต่ถ้านักเรียนผู้ใดต้องการทราบคติต่าง ๆ ในการครองชีวิต สำนวนโวหารอันคมคายหลักแหลม และกลยุทธ์อันลึกซึ้ง ฯลฯ ควรอ่าน “ราชาธิราช” ฉบับเต็มจะทำให้ได้รับความรู้และความเพลิดเพลินเป็นอย่างยิ่ง

เรื่องราชาธิราชตอนต้นกล่าวว่า พระเจ้าอลองคจอสุเป็นผู้สร้างเมืองเมะตะมะดังพระพุทธเจ้าได้ทรงทำนายไว้ และดำเนินความต่อมาว่าทางมอญมีบุตรพ่อค้าใหญ่บ้านเกาะวาน แขวงเมืองเมะตะมะ ชื่อมะกะโท เป็นเด็กหนุ่มที่มีสติปัญญาเฉียบแหลม มีความละเอียดรอบคอบและมีสัมมาคารวะเป็นอันดี

ขณะมะกะโทเดินทางไปค้าขาย ได้เกิดนิमितมหัศจรรย์ มีผู้ทำนายว่าจะมีพระมหากษัตริย์ทางทิศตะวันตกทรงอุปถัมภ์ แล้วจะได้เป็นใหญ่ทางทิศตะวันตก เขาจึงไปขออาศัยอยู่กับนายช่างของพระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย

วันหนึ่งพระร่วงทอดพระเนตรเห็นเปี้ยตกอยู่ที่ดิน จึงตรัสให้มะกะโทเก็บเปี้ยนั้น ด้วยความละเอียดถี่ถ้วน มะกะโทได้นำไปซื้อเมล็ดพันธุ์ผักกาด ขอเพียงติดนิ้วมือหนึ่ง และด้วยความฉลาด เขาเอานิ้วมือแตะน้ำลายก่อนแล้วจึงแตะเมล็ดพันธุ์ผักกาด เขาเอาเมล็ดพันธุ์ผักกาดไปปลูก งามงามดีแล้วก็ถวายเป็นผักกาดแด่พระร่วง พระร่วงจึงโปรดให้มะกะโทเข้าไปอยู่กับพ่อครัวในพระราชวัง ต่อมาโปรดตั้งให้เป็นขุนวัง

คราวหนึ่งพระร่วงเสด็จยกทัพไปปราบศึกแขกชาวที่มารบกวนเมืองขึ้นของสุโขทัย มะกะโทซึ่งรักใคร่อยู่กับนางเทพสุดาสร้อยดาวราชธิดาพระร่วง เห็นว่าอยู่เข้าไปจะต้องพระราชอาญาจึงพาพระธิดาหนีไปอยู่บ้านเดิมของตน ระหว่างทางได้เขียนหนังสือกราบทูลพระร่วงถึงความผิดของตน และเล่าเรื่องนิमितของตนที่ผู้รู้ได้ทำนายไว้ พระร่วงทรงเห็นว่ามะกะโทมีท่าทีจะเป็นใหญ่ได้ ก็มีได้พิโรธ

ด้วยความฉลาด มะกะโทยกอุ้นเรือน น้องของตนให้อลิมาماج้าวเมืองเมาะตะมะ คนก็ยิ่งนับถือมากขึ้นเพราะเป็นพี่ภรรยาเจ้าเมือง อลิมาماجเห็นเช่นนั้นก็ไม่วางใจ ทำอุบายจะฆ่ามะกะโทเสีย นางอุ้นเรือนลอบส่งข่าวบอกพี่ชาย อลิมาماجจึงถูกมะกะโทซ่อนกลแล้วถูกฆ่าตาย

จ.ศ. ๖๔๓ (พ.ศ. ๑๘๒๔) มะกะโทก็เป็นใหญ่ในเมาะตะมะ แล้วขอพระราชทานนามกับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ต่อ

พระร่วง ก็ได้รับพระราชทานนามว่า พระเจ้าฟ้ารั่ว แล้วตีเอาเมืองใกล้เคียงเป็นเมืองขึ้น

ทางเมืองพะโค (หงสาวดี) อหะมะมอญตั้งตัวเป็นใหญ่ แต่ถูกลักษณะยาพิษชิงราชสมบัติได้แล้วอหะมะมอญชิงไปได้อีกต่อหนึ่งตั้งตัวเป็นพระเจ้าตราพระยา พระเจ้าตราพระยานี้เดิมก็เป็นมิตรไมตรีกับพระเจ้าฟ้ารั่วเป็นอันดี แต่ต่อมาคิดประทุษร้าย พระเจ้าฟ้ารั่วทรงจับได้ถึงสองคราว จึงให้สำเร็จโทษเสีย

จ.ศ. ๖๕๕ (พ.ศ. ๑๘๓๖) นางข้างเมืองสุโขทัยตกถูกเป็นข้างเผือก ข้างเผือกนั้นไม่ยอมจับน้ำและหญ้า และเกิดนิมิตแก่พระร่วงว่าถ้ารับข้างนั้นไว้จะเป็นอันตราย อำมาตย์จึงเสี่ยงหญ้าข้างก็จับหญ้าเมืองเมาะตะมะ พระร่วงจึงโปรดให้พระราชทานข้างนั้นแก่พระเจ้าฟ้ารั่ว พระเจ้าฟ้ารั่วครองราชสมบัติในเมืองเมาะตะมะได้ ๒๖ ปี ก็สวรรคตใน จ.ศ. ๖๗๕ (พ.ศ. ๑๘๕๖)

เมืองเมาะตะมะมีกษัตริย์ครองต่อมาอีก องค์ที่ ๘ คือพระเจ้าอู่ พระตะบะเป็นขบถพระเจ้าอู่ปราบมิได้ จึงต้องไปประทับเมืองพะโค

โอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าอู่ชื่อ มังสุระมณีจักร หรือพระยาน้อย มีรูปร่างซี้ริ้วน้ำใจทรหด พระยาน้อยได้ตะละแม่ท้าว กนิษฐาต่างพระมารดาเป็นชายา มีโอรสชื่อลาวแก่นท้าว ต่อมาพระยาน้อยทรงทราบว่า พระมหาเทวีผู้เป็นป้า เป็นชู้กับบุตรเลี้ยง

คือสมิงมราหูผู้เป็นสวามีของตะละแม่ศรี คบคิดกันจะแย่งราชสมบัติ พระยาน้อยจึงเตรียมการไว้ป้องกัน มีที่ปรึกษาคือพ่อมอญกับมังกันจี้รวบรวมกำลังได้แล้วก็นำไปอยู่เมืองตะเกิงสะสมกำลังกองทัพไว้

ที่เมืองตะเกิง พระยาน้อยได้เมี้ยนมะนิก แม่ค้าแป้งน้ำมัน ภรรยาของมะจัดคิดถึง ทรงแต่งตั้งเป็นสนมเอก มะจัดคิดถึงไปทูลพระมหาเทวี ฯ ส่งคนไปเชิญพระยาน้อยกลับเมืองพะโคหลายคราวแต่ไม่เป็นผล จึงให้สมิงมราหูยกทัพไปปราบพระยาน้อยฐานขบถ

พระยาน้อยขอให้พระอาจารย์มะเป่งไปเล่าพฤติการณ์ของพระมหาเทวีกับสมิงมราหูให้นายทัพนายกองของสมิงมราหูทราบ นายทัพนายกองได้ทราบความจริงก็เอาใจออกห่าง จนทัพสมิงมราหูแตกไป

พระยาน้อยชวนพระมะเป่งสีกออกช่วยราชการ ตั้งเป็นพระยาอินทโยธายู้งรักษาเมืองตะเกิง พระยาน้อยยกทัพไปตั้งนอกเมืองพะโค ขุนนางพากันออกจากเมืองมาอ่อนน้อม พอดีพระเจ้าอยู่สวรรคต พระมหาเทวีให้สมิงมราหูยกทัพตีทัพพระยาน้อยแต่พ่ายแพ้ จึงพาพระมหาเทวีกับตะละแม่ศรีหนีออกจากเมือง พระยาน้อยเข้าเมืองพะโคได้ ให้คนตามจับสมิงมราหูมาทำพิธีประหารกรรมแล้วให้สับร่างสมิงมราหูเสีย ส่วนพระมหาเทวีกับตะละแม่ศรีนั้นให้จำไว้

เมื่อพระยาน้อยเสวยราชย์ต่อจากพระราชบิดาทรงตระหนักในความซื่อสัตย์ของอำมาตย์ทิน จึงทรงตั้งให้เป็นอำมาตย์ทินมณีกรอด

ขณะนั้นเป็นปี จ.ศ. ๗๔๔ (พ.ศ. ๑๔๓๐) ครั้นจัดการพระศพ พระเจ้าอยู่แล้ว พระยาน้อยก็ทรงทำพิธีปราบดาภิเษก ทรงตั้ง เมี่ยมะนิกเป็นพระอัครมเหสีฝ่ายซ้าย ได้นามว่าพระนางปิยราชเทวี ส่วนตะละแม่ท้าวซึ่งควรจะได้เป็นพระอัครมเหสีฝ่ายขวานั้น ด้วย ความน้อยพระทัยลึงเลอยู่จึงเสด็จไปไม่ทันเข้าพิธี พระยาน้อยได้ พระนามใหม่ว่าพระเจ้าสิทธราชาธิราช แต่เรียกกันว่าพระเจ้าราชาธิราช เปลี่ยนชื่อเมืองพะโคเป็นหงสาวดี ตามเดิม ทรงตั้งแต่งข้าราชการ ที่มีความชอบโดยทั่วกัน เช่นตั้งพ้อมอญเป็นสมิงพ่อเพชร มังกันจี เป็นราชามะนุ

ระหว่างแผ่ราชอาณาเขต พระเจ้าราชาธิราชได้ทหารฝีมือดี นิสัยห้าวหาญคนหนึ่งชื่อมะสะลุม โปรดตั้งให้เป็นสมิงนครอินท์ พระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความยุติธรรม และทรงสร้าง อาณาภพด้วยการรบ

จ.ศ. ๗๕๓ (พ.ศ. ๑๔๓๙) พระเจ้าฝรั่งมังศรีจะวา แห่งกรุงรัตนบุรีอังวะ (พม่า) เห็นทางกรุงหงสาวดีเปลี่ยนพระเจ้า แผ่นดินใหม่ จึงทรงถือโอกาสยกทัพไปตีกรุงหงสาวดี แต่ก็พ่ายแพ้ กลับไป และถูกพระเจ้าราชาธิราชมีราชสาสน์ไปเยาะเย้ย ได้รับ ความเจ็บแค้นมากเลยประหารถึงสวรรคต มังสุเหนียดราชโอรสขึ้น เสวยราชย์ ทรงพระนามพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า พระเจ้ามนเทียรทอง มังศรีธาตุนุชาคิดแย่งราชสมบัติ แต่ทำการ ไม่สำเร็จจึงหนีไปสวามิภักดิ์พระเจ้าราชาธิราช

พระเจ้าราชาธิราชทรงถือโอกาสที่พม่าเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดิน
 ดีหัวเมืองของพม่าได้มาก พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องไม่กล้าออกสู้รบ
 พระสังฆราชกังคยะสะกะโรทูลรับอาสาไปเจรจาให้พระเจ้าราชาธิราช
 ยกทัพกลับ พระเจ้าราชาธิราชให้ปลุกหอพระไว้เป็นเกียรติแล้วจึง
 เสด็จยกทัพกลับ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ให้เฝ้าหอพระเสีย พระเจ้า
 ราชาธิราชทรงทราบ ก็ใคร่จะยกทัพเข้าตีกรุงรัตนบุระอังวะ แต่
 อำมาตย์ทึมนั้นกรอดทูลทัดทานไว้

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์ของกระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มเรื่อง
 จากตอนนี้ และให้ชื่อเรื่องว่า ราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
 มีเรื่องย่อว่า

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเห็นจะเกิดศึกแน่ จึงให้มีราชสาสน์ขอ
 เป็นไมตรีกับพระเจ้าเชียงใหม่ ขอกองทัพเชียงใหม่ช่วยรบมอญ
 แต่ทูตที่เชิญราชสาสน์ไปถูกมอญจับได้ พระเจ้าราชาธิราชให้ฆ่า
 และปิดความไว้

ขณะกองทัพเชียงใหม่ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้เสด็จยกกองทัพ
 ไปปราบเมืองตะแคงซึ่งแข็งเมืองอยู่ เมื่อตีได้แล้วจึงให้มังกามุณี
 ราชบุตรเขยกับตะละเจ้าเปฬาราชธิดาอยู่ครอง แล้วจึงเสด็จไป
 ปราบไทยใหญ่ นรามิลละผู้เป็นอุปราชราชบุตรพระยาตะแคงไปทูล
 ขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าราชาธิราช ๆ ได้โปรดให้สมิงอฝาง
 นำทหารมอญไปช่วย นรามิลละเมืองตะแคงได้ สมิงอฝางจับตัว

มังกามุณี และตะละเจ้าเปฬาได้ จึงนำคนทั้งสองส่งไปถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช แต่มังกามุณีถึงแก่พิราลัย จึงส่งตะละเจ้าเปฬาไปแต่ผู้เดียว

ระหว่างที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยังมีทรงทราบข่าวทางเมืองตะแคง มีมหาดเล็กคนหนึ่งกล่าวทูลเตือนว่ามีบังควรให้ราชธิดาอยู่ครองเมืองตะแคงเพราะเสียงภัยมาก พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงทรงตั้งมหาดเล็กนั้นเป็นมังมหาราชฯ พอดีได้ข่าวเสียเมืองตะแคง จึงให้จัดทัพไปตีกรุงหงสาวดี ด้วยความสามารถของสมิงพ่อเพชร ทัพพม่าก็แตกกลับไป

จ.ศ. ๗๖๕ (พ.ศ. ๑๙๔๖) พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้จัดทัพใหญ่เพื่อเหยียบหงสาวดีให้ราบเป็นหน้ากลอง นางมังคละเทวี อัครมเหสีตามเสด็จด้วย ด้วยความฉลาดของสมิงพ่อเพชรอีก มอญได้ใช้แม่น้ำปันเกลาะฆ่าพม่าเสียเป็นอันมาก ทัพพม่าแตก นางมังคละเทวีตกช้างอยู่ในป่า ฉางกายขี่ช้างผ่านไป นางขอให้ช่วยฉางกายจึงพานางกลับเมืองโดยความสุจริต แต่ต่อมาพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงระแวงว่าฉางกายติดต่อกับพระมเหสีฉันทูสาว จึงให้ถอดนางมังคละเทวีออกจากตำแหน่งพระมเหสี แล้วให้ฆ่าฉางกายเสีย

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้จัดทัพไปรบกวหนหัวเมืองมอญมิให้ทำมาหากินสะดวก พระเจ้าราชาธิราชจึงทรงตั้งสมิงนครอินท์ไปรับทัพพม่า สมิงนครอินท์ได้ลองพระทัยพระเจ้าราชาธิราชก็ทราบ

น้ำพระทัยว่าทรงรักทหารมากกว่าสตรี ก็ยิ่งเพิ่มความจงรักภักดียิ่งขึ้น แล้วไปปราบทัพพม่าได้ชัยชนะ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้เตรียมทัพใหญ่ไปแก้ตัวอีกก็ไม่เป็นผล จึงชวนมอญเป็นไมตรีด้วย มอญก็ชวนกลจะลงฆ่าพม่าทั้งกองทัพ แต่การมีกันสำเร็จสมิงนครอินท์พูดความจริงขึ้น พม่ารู้ตัวจึงหนีไปเสีย พระเจ้าราชาธิราชทรงพระพิโรธสมิงนครอินท์ยิ่งนัก แต่ทรงยอมให้ทำการแก้ตัวโดยให้สมิงนครอินท์ปลอมเป็นพระองค์เข้าชนช้างกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง มังศรีธาตุได้รับหน้าที่ซึ่งองค์พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ครั้นถึงเวลาชนช้าง มังศรีธาตุเห็นแก่ชาติตระกูล จึงร้องทูลเป็นนัยให้พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงทราบความจริง สมิงนครอินท์จึงทำการแก้ตัวไม่สำเร็จ มังศรีธาตุก็ถูกประหารชีวิต

สมิงนครอินท์ต้องทำการแก้ตัวอีกโดยปลอมเข้าไปในค่ายพม่า แต่มิได้ปลงพระชนม์พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเพราะรู้จักที่ต่ำสูง จึงลักแต่พระแสงกับพานพระศรีช้างแท่นบรรทมไป

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ได้ทรงทราบความเก้งก้างของสมิงนครอินท์ ใครจะได้เห็นตัว จึงทูลขอพระเจ้าราชาธิราชให้สมิงนครอินท์เข้าเฝ้า ครั้นได้ทรงเห็นแล้วก็โปรดปรานยิ่งนัก แล้วเสด็จยกทัพกลับเพื่อเตรียมรบในปีต่อไป เนื้อเรื่องในเรื่องราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็สิ้นสุดลงเพียงนี้ ต่อไปเป็นเนื้อเรื่องโดยสังเขปของหนังสือเรื่องราชาธิราชฉบับเต็ม

ปรีดิ์ขึ้นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็เสด็จยกทัพไปตีกรุงหงสาวดีอีก แต่ตีได้เพียงเมืองทะเล ทั้งจับสมิงซีพรายไปได้ เมื่อทรงพยายามตี กรุงหงสาวดีหลายคราวไม่สำเร็จ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงทรงเบื่อหน่าย การรบจึงส่งพระราชสาสน์ไปขอเป็นไมตรีกับพระเจ้าราชาธิราช ชั้นแรกพระเจ้าราชาธิราชไม่ทรงรับ แต่พระสนมสองนางเป็นบุตรี สมิงซีพรายทูลขอให้ทรงตกลงเพื่อบิดาตนจะได้รอดชีวิต ดังนั้นเมื่อ ทรงรับราชสาสน์ครั้งที่สอง จึงทรงยอมเป็นไมตรีด้วย นับเวลาที่ มอญกับพม่าทำสงครามกันได้ ๖ ปี จึงเป็นไมตรีกัน

ฝ่ายพ่อลาวแก่นท้าวเมื่อโตขึ้นได้ทราบความเจ็บแค้นของ ทะละแม่ท้าวพระมารดา วันหนึ่งขึ้นเฝ้าพระราชบิดา เห็นเมี้ยนมะนิก อยู่ด้วย นึกแค้นขึ้นมาว่าเพราะมีมือจึงต้องถวายบังคม จึงกัดนิ้ว ทิ้งเสีย พระเจ้าราชาธิราชพิโรธมาก ให้เอาพ่อลาวแก่นท้าวไป ประหาร พ่อลาวแก่นท้าวขอไปนมัสการพระมูเตา ก่อนประหาร ถวายพระมหามาลา อธิษฐานขอไปเกิดในพระครรภ์พระอัศรมเหสี พระเจ้ามนเทียรทอง และขอให้พระมารดาอย่าเสวยดินกลางใจ เมืองหงสาวดี และเมื่อพระชนม์ได้ ๒๒ พรรษา ขอให้ได้ทำ สงครามกับพระราชบิดาองค์นี้ พระเจ้าราชาธิราชทรงทราบจึงเสด็จ ไปพระมูเตาถวายพระมหามาลาทับ และทรงอธิษฐานขอให้ได้ ชัยชนะราชโอรส

ฝ่ายทะละแม่ท้าว เมื่อพ่อลาวแก่นท้าวถูกประหารแล้วก็ เสร้าโศกอย่างยิ่ง อธิษฐานขอให้ตายแล้วไปเกิดพบกัน แล้วเสวย ยาพิษสิ้นพระชนม์

เมื่อพระอัศรมเหสีพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงครรภ์ ก็ปรารถนา
จะเสวยดินกลางใจเมืองหงสาวดี พระเจ้าราชาธิราชให้ขุดดินจาก
จันทคารสถานเก่าอบปรุงแล้วใส่ผอบทองส่งไปให้ เมื่อพระกุมาร
ปฏิสนธิแล้ว ได้พระนามว่ามังรายกะยอฉะวา เมื่อเจริญวัยขึ้น
กันแสงคราวใด ต้องปลอมว่าจะเอาเมืองหงสาวดีมาถวาย จึงจะ
หยุดกันแสง

เมื่อพม่ากับมอญเป็นไมตรีกันได้ ๒๒ ปีแล้ว คราวหนึ่ง
ที่หัวเมืองปลายแดนมอญกับพม่าเกิดวิวาทกันด้วยเรื่องตักน้ำมันดิน*
มังรายกะยอฉะวาจึงให้จัดทัพไปตีเมืองชายแดนมอญ ห้ามมอญ
ตักน้ำมันดิน

พระเจ้าราชาธิราชให้พระยาเกียรราชบุตรยกทัพไปตีเมือง
ของพม่า สงครามก็ติดพันกัน มังรายกะยอฉะวาไม่สามารถขับไล่
มอญจากชายแดนก็แค้นพระทัย เสด็จยกทัพจะไปตีหงสาวดี แต่
ด้วยยังเยาว์วัยจึงแพ้รู้ฝ่ายกองทัพมอญ ทำการมิสำเร็จ

ทางหงสาวดีสุมิงพ่อเพชรป่วยถึงแก่กรรม

รุ่งปีใหม่มังรายกะยอฉะวาเตรียมทัพใหญ่ยกไปจะตีหงสาวดี
ทรงทราบวาสุมิงพ่อเพชรถึงแก่กรรมแล้ว ก็ตั้งพระทัยจะจับสุมิง
นครินทร์ให้ได้ จึงเตรียมการอย่างรอบคอบ และมีหนังสือไปทำ
ให้มอญจัดทัพออกรบตัวต่อตัว เรือลำต่อลำ

* น้ำมันดิน ความจริงเป็นน้ำมันที่จุดไฟ คือบ่อน้ำมันของพม่าเดี๋ยวนี้

ทางมอญรับคำทำแล้ว สมิณครอินท์อาสาออกรบทางเรือ ก็ถูกพม่าจับได้ ด้วยความบอบช้ำและมียอมกินอาหาร สามวันก็ตาย พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงเสียพระทัยมาก ทรงดำหนิการกระทำของ มังรายกะยอฉะวา ให้แต่งศพจารึกข้อความเสียพระทัยลงบนแผ่นทอง ส่งศพไปให้มอญ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงทราบว่าสมิงพระรามเป็นนายทหาร ฝีมือดี จึงมีราชสาสน์ไปยังพระเจ้าราชาธิราชขอดูตัว สมิงพระราม ก็ไปเฝ้าพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องอย่างกล้าหาญ

ระหว่างนั้นราชามะนุคำนวนพระชั้นษาพระเจ้าราชาธิราช ว่าพระเคราะห์ร้าย ทูลแนะนำให้พระราชทานราชสมบัติแก่ราชโอรส แล้วแปรพระราชฐานไปอยู่เมืองเมาะตะมะสัก 3 เดือน พระเจ้าราชาธิราชจึงให้เตรียมการถอยทัพกลับ ด้วยความฉลาดของมะกลอม จัดให้ทหารส่วนหนึ่งเดินทางบก สมิงพระรามคุมกองหลัง ส่วน พระองค์เสด็จทางเรือ คราวนั้นทรงตั้งมะกลอมเป็นสมิงอุบากอง

ทัพมังรายกะยอฉะวาจับสมิงพระรามได้ ช้างพลายประกาย- มากก็ติดหล่ม พม่าจึงได้ไว้ด้วย แต่ตามทัพพระเจ้าราชาธิราชไม่ทัน

พระเจ้าราชาธิราชทรงมอบราชสมบัติแก่พระยาเกียรราชบุตร แล้วเสด็จไปประทับเมืองเมาะตะมะ มังรายกะยอฉะวาก็ก้าวไป ล้อมหงสาวดีไว้ เมื่อครบกำหนดสามเดือน พระเจ้าราชาธิราช ทรงทำพิธีสะเดาะพระเคราะห์แล้ว ทรงเปลี่ยนพระนามใหม่ว่า

พระเจ้าสิทธิโสม เสด็จยกทัพกลับเมืองหงสาวดี แต่เข้าเมืองไม่ได้
ติดทัพพม่าล้อมอยู่ มอญคนหนึ่งชื่ออายมนทะยาทูลรับอาสาเข้า
เมืองหงสาวดี ได้รับแต่งตั้งเป็นสมิงอายมนทะยา แล้วทำอุบาย
จนเข้าหงสาวดีได้ นัดหมายพระยาเกียรราชบุตรแล้วก็ทำอุบายกลับ
ออกไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราชได้ พระเจ้าราชาธิราชทรงเกรงว่าถ้า
พม่านำพลายประกายมาศออกรบ พระองค์จะแพ้ ความพลาย
ประกายมาศก็ลอบเข้าไปสั่งพลายประกายมาศให้ทำอาละวาดแล้ว
ให้หนีไป พลายประกายมาศก็ทำตาม

ระหว่างนั้น ไหฺรทูลมั่งรายกะยอจะว่าพระเจ้าตาถึงฆาต
และพระเจ้าราชาธิราชจะได้ชัยชนะศึก แต่มั่งรายกะยอจะว่าหนพึง
คำเยาะเย้ย ทำทนายของมอญไม่ได้ก็เสด็จออกรบจึงตกช้างนั้นพระองค์
หัก มอญจับได้

พระเจ้าราชาธิราชโปรดให้นำมั่งรายกะยอจะเข้าเฝ้า ตรัส
ปลอบโยนเป็นอันดี แต่มั่งรายกะยอจะทูลขอให้ฆ่าเสีย มิฉะนั้น
จะฆ่าตนเอง พระเจ้าราชาธิราชทรงเห็นว่าอ่อนน้อมไม่เป็นผลแล้ว
จึงให้ทำพิธีปฐมกรรม มั่งรายกะยอจะวาก็สิ้นพระชนม์พอดี โปรด
ให้ปลงพระศพบรรจุอัฐิในเจดีย์ชื่อมั่งรายกะยอจะวามุเตา ขณะนั้น
จุลศักราช ๗๘๓ (พ.ศ. ๑๔๖๔)

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงทราบว่เสียมั่งรายกะยอจะวาก็
ทรงพระพิโรธมาก ตรัสสั่งให้จ่านายทพนายกอง และให้คลอกบุตร

ภรรยาเสีย แต่พระสังฆราชาคณะมาทูลขอโทษไว้ มังนันทมิตร
ทูลเตือนให้เตรียมทัพไว้รับทัพมอญ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องโปรดให้เตรียมทัพใหญ่ทั้งบกและเรือ
ยกไปตีเมืองเสียงถึงสามคราวก็เข้าเมืองมิได้ จึงมีพระประสงค์
จะเห็นสมิงอังวะมังศรีผู้รักษาเมือง ขณะนั้นมีกำป่นฝรั่งเศษเข้า
ไปทอดสมออยู่ในปากน้ำเมืองเสียง ในกำป่นนั้นมีปืนใหญ่ สมิง
อังวะมังศรีนัดหมายกับนายกำป่นว่า ขณะที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
ทอดพระเนตรตมอยู่นั้น ถ้าเกิดวุ่นวายขึ้นให้นายกำป่นยิงปืน

ขณะพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทอดพระเนตรสมิงอังวะมังศรี ทหาร
ของมังรายกะยอฉะวาชื่อเจواسุกีคิดแค้นว่า มังรายกะยอฉะวา
เสด็จออกรบจนพ่ายแพ้ ก็เพราะสมิงอังวะมังศรีมาเยาะเย้ยล่อลวง
จึงลอบพុងหอกจะสังหาร แต่พลาดไป ผู้คนวุ่นวายขึ้น ฝรั่งเศษ
นายกำป่นก็ยิงปืนไปที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องถูกเศวตฉัตรขาดปลิวไป
พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ทรงโทมนัสว่ามีอาวุรชนิดนั้นแล้ว ต่อไปจะ
ไม่ได้เห็นทหารมีฝีมืออีก แล้วให้คุมตัวเจواسุกีส่งไปให้สมิงอังวะ
มังศรีลงโทษ แต่สมิงอังวะมังศรีส่งตัวคืน พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็
เสด็จยกทัพกลับ

จ.ศ. ๗๘๕ (พ.ศ. ๑๔๖๖) พระเจ้ากรุงต้าฉิง แห่ง
ประเทศจีนมีทหารเอกชื่อกามะนี มีฝีมือไปทางขี่ม้าแทงทวน อยาก
จะทอดพระเนตรทหารขี่ม้าสู้กับกามะนี จึงจัดทัพใหญ่ไปกรุงรัตน
บุระอังวะ มีพระราชสาสน์ให้พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องส่งทหารเอกออก

ขี้ม้ารำทวนสู้กับกามะนีตัวต่อตัว ถ้าพม่าแพ้ต้องยอมเป็นเมืองขึ้นจีน
ถ้าจีนแพ้จะเลิกทัพกลับไป

พระเจ้าฝรังมั่งม็อง ให้ปาวร้องหาคนอาสาสู้กับกามะนี
ถ้าชนะจะประทานราชสมบัติครึ่งหนึ่ง ขณะนั้นสมิงพระรามถูกขัง
อยู่ เห็นไม่มีคนอาสาจึงรับอาสาเอง

ด้วยความฉลาดไหวพริบ สมิงพระรามก็สามารถฆ่ากามะนี
ได้อย่างน่าสรรเสริญ พระเจ้ากรุงจีนก็เลิกทัพกลับไป พระเจ้า
ฝรังมั่งม็องก็ประทานตำแหน่งมหาอุปราช และพระราชธิดาแก่
สมิงพระราม สมิงพระรามทูลขอ ๒ ข้อคือ มิให้ใครเรียกตนว่า
เชลย กับ แม้มีสงครามกับพระเจ้าราชาธิราชก็ขอไม่ออกรบ พระเจ้า
ฝรังมั่งม็องก็ทรงอนุญาต และทรงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าสมิงพระราม
กู้เมือง

อยู่ต่อมาเจ้าสมิงพระรามมีโอรส พระเจ้าฝรังมั่งม็องทรง
อุ้มออกว่าราชการด้วยเสมอ วันหนึ่งขณะว่าราชการ ราชันดดา
ทรงยืนขึ้นยุคลพระอังสาพระเจ้าฝรังมั่งม็องและเอื้อมหัตถ์เล่นที่สูง
พระเจ้าฝรังมั่งม็องพลั้งพระโอษฐ์ว่า “ลูกอ้ายเชลยนี้กล้าหาญนัก
นานไปเห็นจะองอาจแทนมังรายกะยอมจะหาได้” เจ้าสมิงพระราม
ได้ยินความนี้จึงหนีกลับหงสาวดี

จ.ศ. ๗๔๐ พระเจ้าราชาธิราชเสด็จประพาสป่าช้าง ถูก
เชือกทับพระเพลaleyประจวบสวรรคต พระชนมายุ ๕๔ พรรษา

หลังจากนั้นอีก ๒ ปี พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็สวรรคต

ต่อจากรัชสมัยพระเจ้าราชาธิราชมีกษัตริย์ครองประเทศมอญต่อไปอีก ๖ องค์ แล้วก็ถึงกษัตริย์ที่เป็นหญิง ทรงพระนามตะละเจ้าท้าวขัตติยราชินี เรียกกันว่าตะละนางพระยาท้าว เป็นสมัยเดียวกับทางฝ่ายพม่ามีกษัตริย์ทรงพระนามว่าพระเจ้าแมงเร ฉะวากี ๆ ทรงทราบวาทะละนางพระยาท้าว มักเสด็จนมัสการพระเกศธาตุโดยไม่มีขบวนพยุห จึ่งให้กองทัพไปชิงตะละนางพระยาท้าว มาเป็นอัครมเหสีเอก ขนานพระนามว่าเสจาโป พระนางอยู่เมืองพม่าได้ ๒๒ ปี

ทางเมืองมอญ พระมหาปิฎกธรผู้เป็นราชบุตรบุญธรรมของตะละนางพระยาท้าวมาแต่ครั้งยังบวชเป็นเณร ได้พยายามหาทางชิงพระนางกลับมาหงสาวดี โดยชวนคฤหัสถ์ ๔ คน เข้าไปอยู่ในกรุงอังวะ เทียวเทศนาสั่งสอนจนเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้ากรุงอังวะ แล้วลอบพาตะละนางพระยาท้าวกลับหงสาวดีได้

จ.ศ. ๙๔๙ ตะละนางพระยาท้าวทรงมอบราชสมบัติแก่พระมหาปิฎกธร ชาวเมืองขนานพระนามว่าพระเจ้าหงสาวดีบ้าง พระเจ้ามหาปิฎกธรบ้าง พระเจ้าหงสาวดีทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความฉลาดสามารถยิ่ง ทรงรู้เท่าทันในเรื่องต่าง ๆ จนประเทศใกล้เคียงยอมรับนับถือ ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างยอดเยี่ยม ทรงรอบรู้ในหลักพระธรรมในพระพุทธศาสนา จนพระเจ้าลังกา

(๑๙)

ถวายพระนามว่าพระเจ้าศรีศากยวงศ์ธรรมเจดีย์ พระองค์พอพระทัย
มากทรงรับพระนามนั้น

พระเจ้าศรีศากยวงศ์ธรรมเจดีย์ทรงมีราชโอรส พระชีวหา
เป็นปานดำ จึงขนานพระนามว่ามังมณีนิล

เมื่อตะละนางพระยาท้าวมีพระชนมายุได้ ๗๑ พรรษา ก็
สวรรคต พระเจ้าศรีศากยวงศ์ธรรมเจดีย์โปรดให้จัดงานพระศพ
เป็นพระราชพิธีมโหฬาร และทรงทำตัวอย่างซิงศพให้ชนรามัญ
รุ่นหลังทำตามอย่างสืบมา

(จบความสังเขปเรื่องราชาธิราช)

ราชาธิราช

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

ขณะนั้น ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง จึงตรัสปรึกษาด้วย
เสนาบดีทั้งปวงว่า “พระเจ้าราชาธิราชยกขึ้นมาถึงพระนครเรา
ฐานาหอพระไว้ หวังจะให้เป็นเกียรติยศว่า ได้ยกทัพล่วงแดนขึ้นมา
ถึงเมืองเรา เราก็ให้ทหารออกไปเอาไฟเผาเสีย นั้น เห็นว่าจะขัดเคือง
พระทัยอยู่ แต่ว่าศึกจวนฤดูน้ำจึงมิได้กลับมา เห็นว่าสงครามมอญ
กับเราจะติดพันกันไปเป็นมั่นคง ครั้นเราจะยกกองทัพไปตอบแทน
กระทำแก่เมืองหงสาวดี* บ้าง บัดนี้บ้านเมืองของเราในขอบขันฑ
สีมาจังหวัดทั้งปวง ก็ยังมีราบคาบเป็นปกติ ผู้คนระส่ำระสายอยู่
กำลังเรายังน้อยนัก ประการหนึ่ง เมืองตะแคงและเมืองไทยใหญ่เล่า
ก็เป็นกบฏต่อเราแข็งเมืองอยู่ เราคิดจะยกกองทัพไปตีเมืองตะแคง
และเมืองไทยใหญ่ ปราบปรามเสียจนนามให้ราบคาบแล้วจึงจะยก
ไปตีเมืองหงสาวดี แล้วให้มีหนังสือไปถึงพระเจ้าเชียงใหม่ ขอ
กองทัพให้ยกมาช่วยเป็นทัพกระหนาบ เห็นจะได้เมืองหงสาวดีโดย
ง่าย เสนาบดีทั้งปวงจะเห็นประการใด?” เสนาบดีทั้งปวงก็เห็นด้วย
โดยพระราชาบริหาร จึงสั่งให้จัดเครื่องราชบรรณาการและให้แต่ง
ลักษณะพระราชาสาร ในพระราชาสารนั้นว่า “สมเด็จพระเจ้า

* คำอธิบายเรื่องเพิ่มเติม หน้า (๒๐)

มนเทียรทอง กรุงรัตนบุระอังวะ ขอเจริญทางพระราชไมตรีมาถึง พระมหाराชเจ้าเชียงใหม่ผู้เป็นใหญ่ในมลาวประเทศด้วยพระเจ้าฝรั่งมังศรีจะว่า ผู้เป็นสมเด็จพระราชบิดาเราถึงแก่สวรรคตแล้ว และบัดนี้เราผู้เป็นพระราชบุตรได้ผ่านสมบัติเป็นใหญ่ในกรุงรัตนบุระอังวะ บ้านเมืองก็ยังมีราบคาบ ฝ่ายพระเจ้าราชาธิราชเจ้าเมืองหงสาวดี บังอาจหมิ่นเรา ยกกองทัพขึ้นมาย่ำยีถึงกรุงรัตนบุระอังวะ ทุกวันนี้ เรามีความแค้นนอนตามิหลับเลย ครั้นจะยกลงไปกระทำแก่เมืองหงสาวดีบัดนี้เล่า ก็ยังจะต้องไปปราบปรามเมืองตะแคงเมืองไทยใหญ่ ซึ่งเป็นเมืองขึ้นนั้นอยู่ ถ้าเสร็จแล้วจะยกลงไปตีเมืองหงสาวดี แต่กองทัพกรุงรัตนบุระอังวะนั้นเห็นจะได้ชัยชนะเข้าไปจะขอกองทัพพระเจ้าเชียงใหม่ยกมาเป็นทัพกระหนาบ ช่วยกันตีเมืองมอญเห็นจะได้ชัยชนะโดยเร็ว ถ้าเสร็จสงครามแล้ว ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่กับกรุงรัตนบุระอังวะนี้มีได้ขัดเลย แม้พระเจ้าเชียงใหม่มิได้สัญญาทางพระราชไมตรี ยกกองทัพลงมาช่วยครั้งนี้แล้ว ข้าศึกเมืองเชียงใหม่ ก็จะเป็นข้าศึกเมืองอังวะ ข้าศึกเมืองอังวะก็จะเป็นข้าศึกเมืองเชียงใหม่ พระราชไมตรีเราทั้งสองพระนครก็จะเจริญไปทราบเท่ากัลปาวสาน” ครั้นแต่งพระราชสารเสร็จแล้ว ก็ใช้ให้พม่าสิบสองคนเป็นทูตจำทูลพระราชสารนำเครื่องราชบรรณาการขึ้นไป ณ เมืองเชียงใหม่

ขณะนั้น สมิงงอฝางซึ่งสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชให้ไปกินเมืองเตียงนั้น แต่งให้ชาวด่านออกไปลาดตระเวนปลายด่าน พบ

* คำอธิบายเรื่องเพิ่มเติม หน้า (๒๐)

พม่าสิบสองคนถือหนังสือพระราชสารกับเครื่องราชบรรณาการมา
ชาวด่านจับตัวได้สิ้นคุมมายังสมิงงอฝาง สมิงงอฝางเห็นพระราชสาร
แล้ว ก็คุมเอาตัวพม่าและพระราชสารเข้าไปถวายสมเด็จพระเจ้า
ราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งในพระราชสารนั้นแล้ว
ก็ทรงพระดำริว่า “ถ้าจะปล่อยพม่าสิบสองคนนี้เสีย มันก็จะกลับไป
เมืองอังวะ พระเจ้าอังวะรู้แล้ว ก็จะแต่งคนอื่นให้ขึ้นไปขอกองทัพ
เมืองเชียงใหม่อีก ถ้ากองทัพพม่าทัพลวดยกมาพร้อมกันเป็นสองทัพ
เห็นกำลังศึกหนักนัก ฝ่ายเราจะรบพุ่งด้านทานยาก จำจะคิดตัดศึก
แบ่งกำลังเสียให้น้อย ฆ่าพม่าผู้ถือหนังสือเสีย อย่าให้กิตติศัพท์
รู้ไปว่าเราจับได้ ฝ่ายพระเจ้าอังวะมิได้เห็นผู้ถือหนังสือ และกองทัพ
ยกมาก็จะมีความสงสัยแคลงแก่กัน” จึงสั่งให้เอาพม่าสิบสองคน
ฆ่าเสีย กำชับมิให้กิตติศัพท์รู้ไปถึงพม่า แล้วก็ให้พระราชทาน
เงินทองเสื้อผ้าแก่ผู้จับพม่าได้ตามความชอบนั้นโดยสมควร แล้ว
จึงตรัสปรึกษาด้วยเสนาบดีทั้งปวงว่า “บัดนี้ก็ได้อื่อความว่า ทัพ
พม่าจะยกลงมากระทำแก่เมืองเราครั้งนี้มันคงอยู่แล้ว จำเราจะยก
กองทัพไปสกัดตัดทางไว้อย่าให้ล่วงลงมาได้” เสนาบดีทั้งปวงก็
เห็นพร้อมด้วย สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงให้แต่งกองทัพเป็นคน
เก๋าคหิ่น สรรพด้วยเครื่องศัตราวุธ ก็เสด็จยกขึ้นไปตั้งอยู่ ณ เมือง
พะสิม คอยสกัดทางพม่าจะยกลงมา

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องครั้งนี้ให้พม่าสิบสองคนนำเครื่อง
ราชบรรณาการไปเมืองเชียงใหม่แล้ว ก็ให้จัดกองทัพเป็นคนสิบห่มื่น

สรรพด้วยเครื่องสรรพาวุธใหญ่น้อย เสร็จแล้วก็เสด็จยกทัพไปตีเมืองตะแคง ได้เมืองตะแคงแล้ว ฝ่ายพระยาตะแคงหนีไปอยู่เมืองพะงา แต่่นรามิละเป็นอุปราชบุตรพระยาตะแคงนั้น พากบุตรภรรยา ช่างม้าครอบครวพันหนึ่งหนีมาอยู่เมืองทรางทวย

ขณะนั้น พระเจ้ามนเทียรทองได้เมืองตะแคงแล้ว จึงตั้งให้มังกามุณีพระราชบุตรเขยอยู่รักษาเมืองตะแคง และตะละเจ้าเปฟ้าซึ่งเป็นพระราชธิดา เป็นบริจาริกามังกามุณีนั้น อยู่ด้วย ณ เมืองคะแตง แล้วพระเจ้ามนเทียรทองยกกองทัพไปตีเมืองไทยใหญ่ ครั้นตีเมืองไทยใหญ่ได้แล้ว ก็เสด็จยังทัพอยู่ ณ เมืองไทยใหญ่ และเมื่อกองทัพสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชยกไปตั้งอยู่เมืองพะสิม* นั้น ฝ่ายนรามิละพม่าเมืองตะแคงแจ้งว่าพระเจ้าราชาธิราชเสด็จมาอยู่ ณ เมืองพะสิม ก็พาครอบครัวอพยพหนีมาหาสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช กราบทูลเนื้อความตามพระเจ้ามนเทียรทองยกมาตีเมืองตะแคงนั้น ครั้นสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งแล้ว จึงตรัสแก่นรามิละว่า “อย่าวิตกไปเลย เราจะตีเอาเมืองตะแคงคืนให้” แล้วก็โปรดพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภค ให้แก่นรามิละตามสมควร สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงจัดกองทัพ แต่งให้สมิงยายะ กับสมิงงอฝาง เป็นแม่ทัพ และสมิงสามแหลก สมิงโลกนารายณ์ เป็นเกียกกาย พลหมื่นหนึ่งช้างห้าร้อย ยกไปเมืองตะแคง แล้วโปรดพระราชทานเศวตฉัตรให้ไปสำหรับทัพด้วย

* เดี่ยวนี้พม่าเรียกว่า ปะสิน (Bassein)

ตรัสว่าถ้าได้เมืองตะแคงแล้ว เศวตฉัตรนี้พระราชทานให้แก่รามิละ แล้วตรัสสั่งสมิงอผางว่า “ถ้าถึงเมืองทรางทวยแล้ว อย่าให้รู้พลกระทำอันตรายแก่ไพร่บ้านพลเมืองได้ ให้แต่งคนที่ดีเข้าไปเจรจาแก่ชาวเมืองว่า “ทัพเรายกขึ้นมามาตั้งอยู่ ณ เมืองพะสิม จึงแต่งกองทัพให้เสนาบดีขึ้นมามาตีเอาเมืองคืนให้แก่รามิละบุตรพระยาตะแคง ถ้าผู้ใดจะเข้าด้วยให้เร่งออกมา ถ้าไม่ออกมาจะฆ่าเสียให้สิ้น”

ครั้นสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชมีพระราชโองการตรัสสั่งสมิงอผางเสร็จแล้ว กองทัพสมิงอผางก็ยกไป ครั้นถึงเมืองทรางทวย จึงให้มีหนังสือเข้าไป ตามสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชตรัสสั่งมานั้น ครั้นชาวเมืองทรางทวยได้แจ้งว่า พระเจ้ากรุงหงสาวดีให้เสนาบดียกกองทัพมาตีเมืองให้แก่รามิละคืน ก็ดีใจ พาครอบครัวออกมาหานรามิละเป็นอันมาก นรามิละก็ให้เงินทองเสื้อผ้าแก่ครอบครัวซึ่งออกมาหา

ฝ่ายเสนาบดีซึ่งพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องแต่งตั้งให้อยู่รักษาเมืองทรางทวยนั้น รู้ว่าไพร่พลเมืองไปหานรามิละสิ้น เจ้าเมืองทรางทวยก็หนีไป ครั้นสมิงอผางกับนรามิละรู้ว่า เจ้าเมืองทรางทวยหนีไปแล้ว ก็จัดแจงผู้คนชาวเมืองทรางทวย ซึ่งเข้าหากองทัพสำเร็จแล้ว ก็ยกไปตีเมืองตะแคง ชาวเมืองตะแคงรู้ว่านรามิละพากองทัพมอมญมาตีเมืองตะแคง ชาวเมืองทั้งปวงก็ออกมาหานรามิละเป็นอันมาก และพวกพม่าซึ่งอยู่รักษาเมืองตะแคงนั้นสะดุ้งสะเทือนอยู่

ฝ่ายสมิงสามແຫລກ สมิงโลกนารายณ์ ซึ่งเป็นทัพหน้านั้น
 รู้ว่าผู้คนในเมืองออกมahanรามิละเป็นอันมาก ก็ยกเข้าตีเมืองตะแคง
 มังกำมูนี่ก็แต่งกองทัพออกมาจับทัพมอญ ใต้รบพุ่งกันเป็นสามารภ
 ฝ่ายกองทัพมอญก็ยังมีได้เมือง และสมิงงอฝางแม่ทัพหลวงแจ้งว่า
 ทัพหน้าเข้าตีอยู่ยังมีได้ชัยชนะ ก็เร่งยกกองทัพหลวงเข้าตีกระหนาบ
 ฝ่ายพม่าน้อยถอยกำลังต้านทานมิได้ก็แตกหนีไป กองทัพมอญได้
 เมืองตะแคง จึงให้ติดตามมังกำมูนี่ กองทัพตามทันจับมังกำมูนี่
 ตะละเจ้าเปฟ้าได้ กับช้าง ม้า และไพร่พลพม่าสามพันเข้ามาแจ้ง
 แก่สมิงงอฝาง สมิงงอฝางแต่งให้เสนาบตีคุมตัวมังกำมูนี่และตะละ
 เจ้าเปฟ้า กับช้างม้าผู้คนมาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ณ เมือง
 พะสิม

ขณะนั้น สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชยกไปนมัสการพระธาตุ
 กะเนาะเตา ให้อำมาตย์ทินมณีกรอดอยู่รักษาเมือง ครั้นเสนาบตี
 คุมเอามังกำมูนี่มาถึงเมืองพะสิม อำมาตย์ทินมณีกรอดแจ้งแล้ว
 จึงให้แต่งเรือเร็ว รีบถือหนังสือไปกราบทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช
 สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งแล้วก็ดีพระทัย ตรัสสรรเสริญสมิง
 งอฝางและนายทัพนายกองทั้งปวง แล้วจึงตรัสสั่งให้อำมาตย์มะสะ
 มอญไปรับเอามังกำมูนี่กับตะละเจ้าเปฟ้ามา

ครั้นอำมาตย์มะสะมอญไปถึงเมืองพะสิม พอมังกำมูนี่
 ป่วยเป็นปัจจุบันโรคถึงแก่พิราลัย อำมาตย์มะสะมอญก็คุมเอาตัว
 ตะละเจ้าเปฟ้ากับช้างม้าผู้คนมาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระ

พระเจ้าราชาธิราชก็เอาตะละเจ้าเปฬาไว้เป็นบริจาริกา แล้วก็เสด็จยกกองทัพกลับไปยังกรุงหงสาวดี ครั้นถึงพระนครแล้ว สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงแต่งเสนาบดีให้คุมเอาแหวนกำไลต่างหูทองคำ กับผ้าพรรณนุ่งห่มบรรทุกเรือขึ้นไปพระราชทานให้แก่สมิงงอฝาง และนายทัพนายกองทั้งปวง ณ เมืองตะแคงแล้วให้สมิงงอฝางจัดแจงให้นรามิละขึ้นนั่งเมืองตะแคง พระราชทานเศวตฉัตรให้ด้วย และถ้าไพร่พลชาวเมืองทั้งปวงยังกระด้างอยู่ ให้กองทัพปราบปรามเสียให้ราบคาบ และเมื่อจะกลับมานั้นให้จัดเอาคนที่เปิ่นข้างมีฝีมือ รู้จักแกะปั้นเขียนและสลักกลึงมาด้วย ครั้นผู้ถือหนังสือคุมเอาสิ่งของนั้นขึ้นไปพระราชทาน ณ เมืองตะแคงถึงแล้ว ฝ่ายสมิงงอฝางได้แจ้งว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งโปรดมา ก็จัดแจงบ้านเมืองให้แก่รามิละราบคาบเสร็จแล้ว จัดได้ช่างดีมีฝีมือหกร้อยคน ก็ยกกองทัพกลับมากรุงหงสาวดี จึงเอาช่างหกร้อยคนมาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องครั้นตีเมืองไทยใหญ่ได้ ก็ให้สืบสาวเอาตัวเจ้าเมืองและขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยซึ่งร่วมคิดกันนั้นจำไว้มันคงแล้ว ให้กวาดเอาครอบครัวผู้คิดมิชอบลงมา ณ เมืองอังวะก่อน ภายหลังจึงจัดแจงให้ขุนนางอยู่รักษา แล้วพระองค์ก็เลิกทัพกลับมายังเมืองอังวะ ครั้นมาถึงเมืองแล้วจึงให้มีพระธรรมเทศนาเรื่องพระยาสุตตโสหมกับพระยาปิริสาท เมื่อจบพระธรรมเทศนาแล้วมหาดเล็กคนหนึ่งเชิญพระแสงอยู่ จึงกราบทูลว่า “เมืองตะแคงที่

พระองค์ที่ได้ แต่งให้มังกามนี้พระราชบุตรเขยกับตะละเจ้าเปฟ้า พระราชธิดาอยู่นั้นหาควรไม่ ด้วยเมืองตะแคงนั้นอุปมาดังช้างเถื่อน ผูกจาลองไว้ให้คนขี่ เมื่อช้างยังมีเชือกถ้าอาละวาดตื่นไปมีทั้งคน เสียหรือ? และเมืองตะแคงยังมีราบคาบ พระองค์โปรดให้พระราช บุตรทั้งสองอยู่นั้นมิควร ขอได้แต่งให้ผู้อื่นอยู่จึงจะชอบ”

สมเด็จพระเจ้ามนเทียรทองได้ทรงฟังมหาดเล็กกราบทูล ดังนั้นก็เห็นชอบด้วย จึงตรัสแก่เสนาบดีว่า “เราเลี้ยงเป็นผู้ใหญ่ ให้ยศศักดิ์ศฤงคารบริวารเป็นอันมาก หวังจะให้เป็นตาเป็นใจช่วย ดูแลผิดชอบ นี่เห็นเราทำผิดแล้วหนึ่งเสียมิได้ตัดทาน แต่มหาดเล็ก เป็นผู้น้อยยังเห็นผิดมาว่าดังนี้” พระเจ้ามนเทียรทองเห็นมหาดเล็ก มีปัญญาหลักแหลมควรจะเป็นเสนาบดีได้ จึงตั้งให้เป็นมังมหาราช แล้วโปรดพระราชทานประเจียดแผ่นทองคำเป็นเครื่องยศด้วย

ขณะนั้น พอมีหนังสือบอกหัวเมืองรายทางส่งพม่าซึ่งแตกมา แต่เมืองตะแคงนั้นเข้ามา เสนาบดีจึงกราบทูลพระเจ้ามนเทียรทองว่า กองทัพมอญยกขึ้นมาตีเมืองตะแคงได้ จับเอามังกามนี้ตะละเจ้า เปฟ้าพระราชบุตรทั้งสองพระองค์ไป สมเด็จพระเจ้ามนเทียรทอง แจ้งเหตุแล้วทรงพระพิโรธยิ่งนัก ประดุจดั่งบุรุษเอาพะเนินเหล็ก มาตีชนดทางแห่งพระยานาคราช จึงตรัสว่า “เราเสียเมืองตะแคงนั้น เหตุด้วยไปเมืองไทยใหญ่ช้าอยู่จึงเสียที่แก่มอญ” ตรัสสั่งให้เอา เจ้าเมืองไทยใหญ่และขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยซึ่งเป็นพวกกบฏที่เอามา จองจำไว้ ณ กรุงอังวะนั้นไปฆ่าเสียสิ้น แล้วพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึง

ให้จัดกองทัพหลวงยกไปตีเมืองหงสาวดี แต่เตรียมทำกองทัพเมือง
เชียงใหม่ และผู้ถือหนังสืออยู่เป็นช้านานกองทัพก็ไม่เห็นยกมา ผู้
ถือหนังสือก็หายไปด้วยยังมิได้เหตุผลเลย จึงตั้งให้มังมหานรธา
เป็นทัพหน้าคุมพลสิบทัพทัพละหมื่น พะยะมุนีทัพหนึ่ง แคลง
พลทัพหนึ่ง ตูเรจ่อทัพหนึ่ง หนูลักขยาทัพหนึ่ง ธนุเดชะทัพหนึ่ง
ตูละจาวทัพหนึ่ง ลักยะยาทัพหนึ่ง เลติงทัพหนึ่ง อติเยวสุทัพหนึ่ง
รวมกันสิบทัพเป็นคนแสนหนึ่ง สรรพด้วยเครื่องศาสตราวุธทั้งปวง
เป็นทัพหน้า ให้ยกลงมา ณ กรุงหงสาวดีก่อน แต่พระเจ้ามนเทียร
ทองยังคอยกองทัพเมืองเชียงใหม่อยู่

ขณะเมื่อกองทัพพม่ายกลงมายังกรุงหงสาวดีนั้น สมเด็จพระ
เจ้าราชาธิราชได้แจ้งว่ากองทัพพม่ายกลงมา จึงตรัสปรึกษา
เสนาบดีทั้งปวงว่า “กองทัพยกมาครั้งนี้จะเปิดให้เข้ามาถึงเมือง
เราดีหรือ หรือจะรับต้านทานไว้แต่ไกลดี?”

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรจึงทูลว่า “ซึ่งจะให้กองทัพพม่ายกล่วงดี
เข้ามาถึงชานพระนครนั้นมิควร ข้าพเจ้าจะขออาสายกออกไปรับ
ทัพพม่าไว้แต่ไกลมิให้ยกล่วงเข้ามาได้” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช
ได้ทรงฟังสมิงพ่อเพชรทูลดังนั้นก็เห็นชอบด้วย ดีพระทัยนัก จึง
แต่งสมิงนครอินทร์ทัพหนึ่ง สมิงอังวะมังศรีทัพหนึ่ง สมิงอุบากอง
ทัพหนึ่ง สามทัพนี้เป็นทัพหน้า สมิงชีพรายทัพหนึ่ง สมิงพ่อแก้ว
ทัพหนึ่ง สมิงพระตะเป็ดทัพหนึ่ง สามทัพนี้เป็นทัพหลัง ให้
สมิงพ่อเพชรเป็นแม่ทัพหลวง รวมกันเป็นเจ็ดทัพ เป็นคนสองหมื่น
ช้างห้าร้อยม้าพันหนึ่ง ให้ยกออกไปรับทัพพม่า พระองค์ก็เสด็จ

ยกเป็นทัพหนุนไป ครั้นสมิงพ่อเพชรยกมาถึงป่าพะวาชายทุ่งทางที่จะมา จึงให้ตั้งทัพอยู่พร้อมกัน พอพม่ายกมาในป่าชายทุ่งข้างหนึ่ง ยังมีออกตกทุ่ง แลเห็นทวนหลังม้าพุ่มจามรีจุดตั้งดอกเลาดอกแหม ผงคลี่มีดตรลบไป ได้ยินเสียงเท้ากระที่บเตือนพนักข้างม้าดุจเสียงคลื่นในท้องมหาสมุทร

ขณะนั้น สมิงพ่อเพชรจึงปรึกษานายทัพนายกองทั้งปวงว่า “ศึกพม่ายกมาครั้งนี้มากนัก กองทัพเราเจ็ดทัพเป็นคนแต่สองหมื่น จะยกเข้าตีพม่าหรือ หรือจะตั้งมั่นไว้ให้พม่าตี นายทัพนายกองทั้งปวงจะเห็นประการใด?”

ฝ่ายสมิงนครอินทจึงว่า “เราเป็นข้าทหารพระเจ้าอยู่หัว พระเจ้าอยู่หัวตรัสใช้ให้ขึ้นมารับข้าศึก ถ้าพบเข้าที่ใดก็จะรบที่นั้น และบัดนี้พม่ายกมาแล้วจำเราจะยกเข้าตี” สมิงพ่อเพชรจึงตอบสมิงนครอินทว่า “ซึ่งท่านจะยกเข้าตีนั้น เราเห็นยังไม่ได้ ด้วยว่าข้าศึกแรกยกมามีกำลังตั้งพระยาไกรสรราชสีห์กล้าหาญยิ่งนัก จะเข้ารบที่กลางทางได้ทีก็จะสมคะเน ถ้าเสียที ฝ่ายทัพพม่าก็จะซ้ำเติมทัбыเอา ที่ไหนจะตั้งตัวทัน เราคิดว่าจะรายกองทัพชุ่มคนไว้ในป่าไม้ อย่าให้เห็นทัพเราว่ามากและน้อย ต่อเมื่อใด พม่ายกตกลงมาถึงท้องทุ่งสิ้นพล พอรู้จักกำลังว่ามากและน้อยแล้ว จึงจะกำหนดธงเสียงฆ้องกลองเข้าตีกระหนาบให้พร้อมกัน ฝ่ายพม่าก็จะเสียที ถลามาในหว่างเรา ไม่รู้ว่าพลมากและน้อยก็จะแตกยับไป เห็นจะได้ชัยชนะเป็นมั่นคง” สมิงนครอินทจึงว่า “ซึ่งนำท่านว่าดังนี้

ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย อันจะละให้กองทัพตกลงมาถึงท้องทุ่งจึงจะดีนั้น ชอบแต่กำลังศึกละน้อยจึงจะได้ ซึ่งกำลังศึกมากจะละให้ตกถึงท้องทุ่ง จนสิ้นรีพลนั้น ฝ่ายทแกล้วทหารข้างเราน้อย เห็นกำลังศึกมาก ก็จะย่อท้อเสียใจ ไหนจะเป็นอันรบพุ่งเอาชัยชำนะได้ ซึ่งน้ำท่าน จะคิดกลศึกผ่อนผันประการใดก็ตามเถิด แต่ข้าพเจ้าจะยกเข้าตีมิให้ ทหารได้ทันเห็นว่าข้าศึกมาก เปรียบเหมือนหักไฟห้วงลม น้ำเชี่ยว ลองขวางเรือดูสักครั้งหนึ่ง จะไม่ให้أيยพม่าตกลงมาถึงท้องทุ่งได้”

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรก็ว่ากล่าวถึงสองครั้งสามครั้ง สมิงนครอินท์ ก็มิฟัง จะขืนยกไปให้ได้ สมิงพ่อเพชรก็โกรธจึงว่า “สมเด็จ พระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณา โปรดให้เรามาบัญชาการต่างพระเนตร พระกรรณ เราเป็นผู้ใหญ่ว่ากล่าวท่านมิฟังจะขืนเข้าตีให้ได้นั้น ก็ตาม แต่อย่าให้เสียทีแก่พม่า ถ้าผู้ใดแตกทัพพม่าลงมาหน้าทัพเรา เรา จะตัดศีรษะเสียให้สิ้น เอาโลหิตเช่นอาวุธเสียทุกเล่ม” สมิง นครอินท์ก็มิฟังขืนยกไป

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรเห็นสมิงนครอินท์ไป จึงว่าแก่สมิงอุบากอง และสมิงอังวะมังศรีว่า “أيยสมิงนครอินท์ใจมันมุทะลุ หัวดีอ สอนยาก เราว่ากล่าวมิฟังคำ ขืนยกไปก็จะแตกมาบัดนี้เป็นแท้ พวกเราเป็นผู้ใหญ่ครั้งจะละเสียก็มีได้ จะเสียเกียรติยศของสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัวไป ท่านทั้งสองจงยกหนุนไป ถ้าสมิงนครอินท์แตก ลงมา อย่าให้เข้ารับ ถ้าเห็นธงเราโบกขวา ก็ให้สมิงอุบากองหลีก ทัพเข้าซ้ายเข้าขวา ถ้าเห็นธงเราโบกซ้าย ก็ให้สมิงอังวะมังศรี

หลีกทัพเข้าชายป่าข้างซ้าย ให้สงบทแกล้วทหารไว้จงดีอย่าเพ่รบพุ่ง ต่อเมื่อใดได้ยินเสียงฆ้องกลองสัญญาณแล้ว จึงให้ระดมรกระหนาบพร้อมกัน” สมิงอังวะมังศรีและสมิงอุบากองก็ยกไป ครั้นแล้ว สมิงพ่อเพชรจึงสั่งให้สมิงชีพราย สมิงพ่อแก้ว สมิงพระตะเปิด เข้ารายชุมพลตามขอบชายป่า สมิงพ่อเพชรทัพหลวงก็ตั้งรับอยู่ที่ทางพม่าจะมา

ฝ่ายสมิงนครอินท์ยกขึ้นไปถึง ก็มิได้รั้งรอ ยกเข้าโจมตีพม่าไม่ทันรู้ตัว ก็แตกยับไปจนถึงหน้าทัพมังมหานรธา มังมหานรธาเห็นรีพลแตกถอยมา ก็ยกเข้ายอทัพสมิงนครอินท์ สมิงนครอินท์ต้านทานมิได้เห็นเหลือกำลังก็แตกเข้าในป่า ฝ่ายพม่าได้ที่ ต่างคนต่างตีลงมาปนละวนกันหาเป็นขบวนไม่ สมิงพ่อเพชรเห็นดังนั้น ก็ให้โบกธงหลังช้าง สมิงอังวะมังศรี สมิงอุบากอง ก็หลีกทัพเข้าชายป่าตามสำคัญ ครั้นพม่ามาจะใกล้ถึงหน้าทัพ ก็ให้ตีฆ้องกลองตามสัญญาณ แล้วก็ยกทหารช้างม้าเข้าประดังตีพม่าพร้อมกัน

ฝ่ายทัพสมิงอุบากอง สมิงอังวะมังศรี สมิงชีพราย สมิงพ่อแก้ว สมิงพระตะเปิด ได้ยินเสียงฆ้องกลองสัญญาณแล้ว แลเห็นสมิงพ่อเพชรยกออกตี ก็ยกเข้าระดมกระหนาบพร้อมกัน จนถึงตะลุมบอนเป็นสามารถ กองทัพพม่าเสียขบวน ทานมิได้ก็แตก ฝ่ายสมิงนครอินท์ซึ่งแตกทัพแล้ว คุมพลทหารเข้าไปคอยอยู่ในป่าต้นทางนั้น ครั้นเห็นกองทัพพม่าแตกหนีขึ้นไปตั้งนั้น ก็ชวนกันออกก้าวตีสกัดจับพม่า ได้ผู้คนช้างม้าและเครื่องศาสตราวุธเป็น

อันมาก แล้วก็เร่งรีบหนีลงไป หวังจะนำของเข้าถวายก่อนจะได้
ทูลแก้ตัวให้พ้นผิด

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรกับนายทัพนายกองทั้งปวง ก็บุกรุกไล่ติดตามพม่าขึ้นไป จับได้ผู้คนข้างมาเป็นอันมาก ครั้นเวลาค่ำเห็นพม่าหนีไปไกลแล้วก็ยกกลับมา ฝ่ายสมิงนครอินท์เอาผู้คนข้างมาเครื่องศาสตราวุธซึ่งตีได้นั้น นำเข้ามาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก่อนนายทัพนายกองทั้งปวง กราบทูลซึ่งมีชัยชำนะ แต่ที่ปราชัยแตกทัพนั้นมีได้ทูล สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟัง และทอดพระเนตรเห็นดังนั้นก็ดีพระทัยนัก จึงพระราชทานรางวัลแก่สมิงนครอินท์เป็นอันมาก

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรยกทัพกลับมาถึง แจ้งว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดพระราชทานรางวัลให้สมิงนครอินท์เป็นอันมากดังนั้น ก็มีได้ขึ้นไปเฝ้ากราบทูลกิจราชการ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งว่าสมิงพ่อเพชรกลับมาถึงแล้ว มีได้ขึ้นมาเฝ้า จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งให้หาสมิงพ่อเพชรขึ้นมา ขณะเมื่อสมิงพ่อเพชรขึ้นมาเฝ้านั้น เห็นสมิงนครอินท์เฝ้าอยู่ ก็นึกเคืองมิได้แลดูหน้าสมิงนครอินท์กราบถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแล้ว ก็นั่งอยู่มิได้ทูลประการใด สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสถามว่า “ท่านไปตีทัพพม่าได้ชัยชำนะกลับมาถึงแล้ว เหตุไฉนจึงมิได้ขึ้นมาหาเราให้เราคอยอยู่ดังนี้? ท่านน้อยใจเราด้วยเหตุสิ่งใดหรือ?”

สมิงพ่อเพชรจึงกราบทูลว่า “เดิมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสใช้ให้ข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ใหญ่คุมนายทัพนายกองทั้งปวงไปตีทัพพม่าก็ได้ชัยชนะแล้ว ครั้นกลับมาถึงแจ้งว่าอ้ายเดนตายพม่านั้นมาเฝ้าแต่ผู้เดียว และทูลความขอบยกตัวมันก่อน พระองค์ได้ทรงพระกรุณา ตรัสใช้ให้ข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ใหญ่ไปบัญชาการต่างพระเนตรพระกรรณ พระองค์มาทรงเชื่อฟังแต่ถ้อยคำอ้ายคนเดนตาย มิได้ตรัสถามข้าพระพุทธเจ้าก่อน ทรงพระราชนาหน้าเห็นจรวัดเสียแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจึงมิได้ขึ้นมาเฝ้า”

สมิงนครอินท์ได้ฟังสมิงพ่อเพชรกราบทูลดังนั้นก็เถียงตอบขึ้นว่า “ถึงข้าพเจ้าแตกก่อนก็จริง แต่พม่าเสียขบวนเพราะข้าพเจ้าทำนจึงได้ชัยชนะโดยง่าย ข้าพเจ้าแพ้แล้วก็คืนเอาชัยชนะได้ และข้าพเจ้าก็ได้ช้างม้าเครื่องศาสตราวุธมาทูลเกล้าฯ ถวายก่อนนายทัพนายกองทั้งปวงอีก” สมิงพ่อเพชรได้ฟังดังนั้นก็โกรธเอามือชี้หน้าว่า “อ้ายหน้าด่านไม่มียางอายช่างเจรจาได้ นี่หากว่าไม่แตกแหวกทัพภูลงมา ถ้าแหวกทัพภูลงมาแล้ว ภูจะตัดศีรษะเสีย ที่ไหนจะขโมยเอาของมาทูลเกล้าฯ ถวายได้ก่อน” สมิงนครอินท์ได้ฟังดังนั้นก็นิ่งอยู่มิได้ตอบเถียงต่อไปอีก สมิงพ่อเพชรจึงทูลว่า “พลพม่ายกมาครั้งนี้มากกว่ามากนัก แต่แลเห็นพุ่มนบนหลังม้างดั่งว่าดอกพงดอกเลา เสียงผีเท้ากระที่บเดือนพ้องข้างม้าประดุจเสียงคลื่นในท้องมหาสมุทร ผงกลีตรลบมิดเป็นควันไป ข้าพเจ้าคิดปรึกษากันว่าจะแยกทัพรายพล ให้พม่าตกทุ่งเสียที่เข้าในวงก่อนจึงจะระดมกันตี

สมิงนครอินท์จะยกเข้าตีคิดหมายได้ชัยชำนะถ่ายเดียว ซึ่งจะแพ้หาเห็นไม่ ข้าพเจ้าห้ามปรามเป็นหลายครั้ง สมิงนครอินท์ก็มีฟังขึ้น ยกเข้าตีก็แตกแก่ข้าศึก นี่หากข้าพเจ้ารับพม่าไว้หยุดจึงได้ชัยชำนะ”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังดังนั้นก็เห็นว่าสมิงนครอินท์ผิดอยู่ ฝ่ายพระองค์ก็ได้พระราชทานบำเหน็จแก่สมิงนครอินท์ก่อนเกินไปแล้ว มิรู้ที่จะทำประการใด อนึ่งพระองค์ก็ทรงพระเมตตาสมิงนครอินท์อยู่เป็นอันมาก จึงตรัสขอโทษสมิงนครอินท์แก่สมิงพ่อเพชรว่า “มันผิดแล้ว แต่ความชอบของมันก็มี เราขอโทษมันครั้งหนึ่งเถิด” แล้วก็ทรงคาดโทษสมิงนครอินท์ไว้หวังจะให้กลัวเกรงว่า “แต่ต่อไปเมื่อหน้า ถ้ามีฟังผู้ใหญ่ทัดทาน ทำให้ผิดมาดังนี้ กูจะตัดศีรษะเสีย” แล้วพระราชทานบำเหน็จแก่สมิงพ่อเพชรและนายทัพนายกองเป็นอันมาก โปรดให้สมิงพ่อเพชรนั่งเหนือสุทนต์ยี่งูเผ่าที่เสด็จออก ครั้นแล้ว พระองค์ก็เสด็จพระราชดำเนินกองทัพกลับมายังกรุงหงสาวดี

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องคอยท่าคนผู้ถือหนังสือซึ่งไปเมืองเชียงใหม่นั้นหายไป กองทัพก็มีได้เห็นยกมา ทรงแคลงพระทัยนัก เห็นพันกำหนดแล้ว พระองค์ก็ยกกองทัพหลวงตามทัพหน้าลงมา พอล่วงเข้าแดนกรุงหงสาวดี ก็พบกองทัพมังมหานรธาซึ่งแตกมานั้น ก็ทรงพระพิโรธนัก ฝ่ายมังมหานรธา และนายทัพนายกองทั้งปวงก็พากันเข้ามาเฝ้า สมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงพระพิโรธเป็นกำลัง จึงตรัสว่า “กูให้ยกลงมารบกับहांฝน คนแสนหนึ่งถึงสิบ

ทัพ จะช่วยกันรับด้านทานทัพมอญไว้ทำกุ่อก่อนก็มีได้ พวกกันแตก มาสิ้น ทำให้ข้าศึกกำเริบได้ใจ กูจะให้มันอยู่เป็นเดนตายอ้ายมอญ หนักแผ่นดินพม่าทำไมเล่า กูจะช่วยอ้ายมอญมันฆ่าเอง” จึงตรัสสั่งให้เอามังมหานรธาแม่ทัพหน้าและนายทัพนายกองทั้งปวงซึ่งแตกมานั้นไปฆ่าเสีย

ฝ่ายมังนันทมิตรเสนาบดีผู้ใหญ่จึงกราบทูลว่า “อันธรรมดาสงครามย่อมมีแพ้แลชนะ พระองค์ทรงพระพิโรธแก่ลูกธนูซึ่งยิงสัตว์มิถูก และจะฟาดฟันหักคันธนูเสียนั้นมิชอบ ควรจะเก็บไว้ยิงสัตว์สืบไปอีก กว่าจะถูกตัวเนื้อเชือดเถื่อเอามังสะจงได้ ด้วยการสงครามมอญกับพม่ายังติดพันกันอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าจะรับพระราชทานโทษนายทัพนายกองทั้งปวงไว้ ให้ทำราชการสงครามแก้ตัวฉลองพระเดชพระคุณอีกครั้งหนึ่ง ถ้าแตกมาที่นี่ จึงค่อยโปรดให้ประหารชีวิตตามบทพระอัยการศึก” สมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังมังนันทมิตรทูลดังนั้น ก็คลายพระโกรธลง จึงพระราชทานโทษให้ แล้วจึงตรัสปรึกษาด้วยมังนันทมิตรเสนาบดีว่า “เมื่อทัพหน้าทำให้เสียฤกษ์แตกหนีมาสิ้นดังนี้แล้ว ถึงเราจะยกลงไปก็เห็นจะเอาชัยชำนะมิได้ เพราะมอญรู้ตัวเสียแล้ว เห็นจะรักษาเมืองไว้เป็นสามารถ เราคิดจะถอยทัพกลับไปเสียก่อน ปีกหน้าจึงยกลงมาใหม่ ท่านจะเห็นเป็นประการใด?” มังนันทมิตรก็เห็นด้วย

สมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ให้เลิกกองทัพเสด็จกลับไปกรุงรัตนบุรีอังวะ จึงตรัสสั่งนายทัพนายกองทั้งปวงให้แบ่งปัน

พลฝึกหัดทหารใหม่ ซ้อมเพลงอาวุธให้ชำนาญในขบวนรบทุกตัว
คน นายทัพนายกองทั้งปวงรับพระราชโองการใส่เกล้าฯ แล้ว ก็
ฝึกหัดทหารรบทั้งสิ้นให้ชำนาญในศิลปศาสตร์ต่าง ๆ ทหารม้า
ฝึกหัดให้ชำนาญในเพลงดาบ เพลงทวน เพลงง้าว อันชี่รบกัน
บนหลังม้าและให้แคล่วคล่องในการควบขับ เชิงจะหนีที่จะไล่ให้
ว่องไว ทหารช้างก็ฝึกหัดให้ชำนาญในขบวนการ ชนช้างรบด้วยช้าง
ทหารเดินเท้าก็ซ้อมหัดให้ชำนาญในอาวุธต่าง ๆ คือ ดาบ ดั้ง โล
เขน หอกซัด แหวนหลาว เกาทัณฑ์ หน้าไม้ สรรพเครื่องอาวุธ
สำหรับรบครบทุกสิ่ง ทั้งทหารเก่าทหารใหม่ฝึกปรือให้แคล่วคล่อง
ณ ท้องสนามหลวงทุกวัน

ครั้นรุ่งขึ้นปีใหม่ สมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงทรงพระ
ดำริว่า “ครั้งก่อน เราให้ทัพหน้ายกลงไปแสนหนึ่งยังน้อยนัก จึง
รับทัพมอญมิหยุด ครั้งนี้ เราจะยกลงไปให้มากกว่าเก่าหลายเท่า
จะเหยียบแผ่นดินหงสาวดีให้ราบเป็นหน้ากลอง” จึงให้เกณฑ์กองทัพ
บรรดาเมืองขึ้นแก่กรุงอังวะนั้นสิบเก้าเมือง ได้คนยี่สิบแสน ช้าง
สองหมื่น ม้าสิบแสน จะยกไปตีกรุงหงสาวดี

ฝ่ายนางมังคละเทวีพระอัครมเหสีจึงเข้ามาราบทูลว่า “เมื่อ
พระองค์ยกลงไปครั้งก่อนนั้น หม่อมฉันป่วยอยู่มิได้ตามเสด็จ จึง
ต้องอยู่รักษาเมือง ครั้งนี้หม่อมฉันจะขอตามเสด็จฝ่าพระบาทด้วย
แม้เงินประการใด หม่อมฉันจะขอเอาชีวิตร่างกายตายแทน
พระองค์สนองพระเดชพระคุณ ซึ่งได้ทรงพระเมตตาบำรุงเลี้ยง

หม่อมฉันให้เย็นเกล้าอยู่สุขทุกเช้าค่ำ” สมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
ได้ทรงฟังก็ขอบพระทัย จึงตรัสว่า “ตามใจพระน้องเกิด” แล้ว
พระองค์ตรัสให้จัดกองทัพข้างโดยขบวนพยุห ให้เสนาบดีผู้ใหญ่
สี่คนอยู่รักษาเมือง ครั้นจัดการบ้านเมืองและไพร่พลทั้งปวงเสร็จ
ได้มหาพิชัยฤกษ์แล้ว พระองค์ก็เสด็จขึ้นทรงพระคชาธารประดับ
เครื่องคชาภรณ์กลางช้างอันพิจิตร ประกอบด้วยพลช้างโคดแล่น
โจมตีทัพตั้งกัน สารคำค่ายแทรกแซงล้อมวังพังคาเป็นชนิด เสด็จ
เคลื่อนพยุหโยธาทัพออกจากกรุงรัตนบุรีอังวะครั้งนั้นดูพิลึกมหึมา
สะพรึงพร้อมด้วยทัพท้าวพระยาโยธาหาญแวดล้อมเป็นกันกอง ดุดาษ
ไสวด้วยธงเทียวเขี้ยวเหลืองขาวแดงทุกกองทัพ ก็ก่อกองด้วยศัพท์
สำเนียงเสียงผีทำพลช้างพลม้าพลบทหารเดินเท้า อันเดินโดยขบวน
เป็นทิวแถวตามกัน เสียงสนั่นครื้นครื้นเปรียบประดุจแผ่นดินพระ
ธรณีจะทรุดถล่มลง ผงคลีฟุ้งตลบไปในท้องอากาศ เมื่อพระเจ้า
ฝรั่งมังฆ้องยกพลพยุหจตุรงค์ลงมาครั้งนั้นศักราช ๗๖๕ ปี* ตรัส
สั่งให้เดินกองทัพทางคะแมข้างสัง แล้วมาลงเมืองตองอู

ขณะนั้น เจ้าเมืองเตียงซึ่งขึ้นแก่กรุงหงสาวดีแต่งทหารออก
ลาดตระเวนปลายด่าน ทหารกลับเข้ามาแจ้งว่ากองทัพพระเจ้าฝรั่ง
มังฆ้องยกมาจะตีกรุงหงสาวดีรีพลมากนัก เจ้าเมืองเตียงได้แจ้งแล้ว
ก็แต่งหนังสือให้ม้าเร็วรีบถือลงไปยังเสนาบดีกรุงหงสาวดี ในหนังสือ

* คือจุลศักราช ๗๖๕ ตรงกับพุทธศักราช ๑๔๔๖ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระ
อินทราชาธิราชที่ ๑

นั้นว่า “ข้าพระพุทธเจ้า เจ้าเมืองเตียงขอราบถวายบังคมมายัง
ฝ่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทราบ บัดนี้ พระเจ้าฝรั่ง
มังฆ้องยกทัพหลวงลงมาจะตีพระนครหงสาวดีรู้ผลมากเหลือที่
จะประมาณ ได้ยกลงมาถึงตำบลนั้น วันนั้น เวลานั้น” เสนาบดี
เจ้าพนักงานก็นำหนังสือขึ้นกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งเหตุแล้ว ก็ตรัสสั่งให้เกณฑ์
กองทัพโดยเร็ว ได้คนแปดแสน ช้างพราหมณ์มีฝูงาสองร้อย ช้างซึ่ง
บรรทุกเครื่องห้ำร้อยเชือก กองทัพจัดพร้อมแล้ว สมเด็จพระเจ้า
ราชาธิราชก็เสด็จยกออกไปรับทัพพม่า ครั้นเสด็จพระราชดำเนิน
กองทัพถึงเมืองเตียง เจ้าเมืองเตียงรู้ ก็ออกมาเฝ้ากราบทูลเชิญ
เสด็จเข้าประทับพักพลในเมือง สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ตรัสว่า
“เราจะรีบยกไป ไม่เข้าไปแล้ว” จึงตรัสว่าเจ้าเมืองเตียงเป็นผู้ใหญ่ดี
เอาใจใส่ราชการหมั่นระวังสอดแนมข้าศึก จึงโปรดพระราชทาน
เครื่องอุปโภคแก่พระยาเตียงและทหารทั้งปวงโดยสมควรแล้ว ตรัส
แก่เจ้าเมืองเตียงและเสนาบดีทั้งปวงว่า “เราเป็นกษัตริย์อันประเสริฐ
เป็นใหญ่ในพระนครประเทศหนึ่ง ซึ่งจะให้ข้าศึกพม่ายกล่วงเข้ามา
เหยียบแดนเรานั้นมิควร อุปมาดังไกรสรราชสีห์อันรักษาถ้ำแก้ว
ถ้าจะให้พญาคมไกรสรหม้ออื่นเข้าเลียบเที่ยวในถ้ำถื่นของตัวแล้ว ก็
จะเสียอำนาจตบะเดชะไป หาเป็นเกียรติยศไม่ เราจะออกไป
ต้านต่อไว้แต่นอกด่านก่อน อย่าให้พม่ายกข้ามด่านเข้ามาได้จึงจะควร”
ตรัสแล้ว พระองค์ก็ยกไปให้หยุดทัพพักผ่อนกำลังพล ณ ประเทศ

แห่งหนึ่งชื่อตำบลเตรียม พอปลงทัพลงมิตันจะตั้งค่าย จึงสมิง
พ่อเพชรกราบทูลว่า “กำลังสงครามครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก ยังมีได้
พินิจพิเคราะห์เหตุการณ์ตื้นลึก ซึ่งพระองค์จะรีบยกไปโดยเร็วนั้น
มิควร ข้าพระพุทธเจ้าจะขอแต่งผู้คนให้เล็ดลอดไปสืบดูกำลังข้าศึก
ก่อน” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ทรงเห็นด้วย

สมิงพ่อเพชรจึงแต่งสมิงนครอินท์คุมทหารมีฝีมือหกร้อยคน
ให้มักกรีมานนายทหารผู้หนึ่งคุมคนร้อยเศษไปด้วยสมิงนครอินท์
สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสสั่งสมิงนครอินท์ว่า ถ้าพบกองทัพ
พระเจ้ามนเทียรทองแล้วให้เร่งกลับมา สมิงนครอินท์ก็กราบถวาย
บังคมลาออกมาแต่งตัวสวมเกราะขึ้นม้า ถืออาวุธแล้วก็ยกกองทัพ
ไปคืนหนึ่ง ถึงตำบลแม่น้ำเจียด พอพบไทยใหญ่กองทัพหน้า
พระเจ้ามนเทียรทองยกมา เสียงช้างม้าผู้คนในกองทัพอื้ออึงเอิกเกริก
ประจุกตั้งเสียงคลื่นและระลอกในมหาสมุทร

ฝ่ายมักกรีมานแลเห็นแต่ไกล จึงว่าแก่สมิงนครอินท์ว่า
“สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสสั่งมาว่า ถ้าพบกองทัพแล้วให้เร่งกลับไป
บัดนี้ก็พบกองทัพยกมาแล้ว เราจะพากันกลับไปตามสั่ง” สมิง
นครอินท์จึงว่า “เรายกมาบัดนี้ เห็นแต่กองทัพยกมา ยังไม่รู้กำลัง
ศึกว่ามากน้อยประการใด จะรีบด่วนไปกราบทูลนั้นมิชอบ จำ
จะแอบดูให้รู้ตระหนักรก่อน” สมิงนครอินท์จึงขึ้นต้นไม้แฝงกายดู
เห็นช้างม้ารีพลพม่ายกมาเป็นอันมาก เสียงอื้ออึงเอิกเกริกดุจเสียง
พายุใหญ่ จึงกลับลงมาพาทหารทั้งปวงเข้าซุ่มอยู่ริมทางมิให้ข้าศึก

เห็น ครั้นพม่าออกเดินเห็นรีพลช้างม้าเนื่องกันมิได้ขาด จุสสายน้ำไหล ผงคลีตลบไปทั้งป่า เสียงผีเท้าตึงหนึ่งแผ่นดินจะถล่ม สมิงนครอินท์แฝงดูอยู่แต่เช้าจนเวลาบ่ายก็ไม่สิ้นพล จึงคิดว่า “พม่ายกมาครั้งนี้รีพลช้างม้ามากกว่ามากนัก ตัวเราก็เป็นทหาร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสใช้มาสอดแนมดูกำลังข้าศึก บัดนี้ พบข้าศึกแล้วจะกลับไปเปล่าก็มีขอบ จำจะยกเข้าโจมตีดูกำลังข้าศึกจะเห็นประการใด” สมิงนครอินท์ก็พาพลออกโจมตีตัดกลางทัพพระเจ้ามนเทียรทองขาดออก ฝ่ายพลพม่าตายลงประมาณร้อยหนึ่ง ก็แตกย่นลงไปจนถึงหน้าช้างพระที่นั่งพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง สมิงนครอินท์ก็พาพลทหารเข้าป่าไป

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเห็นดังนั้น สงสัยพระทัยนัก ทรงพระดำริว่ากองทัพพระเจ้าราชาธิราชมาตั้งชุมนุมอยู่ แล้วให้ทหารยกออกมาโจมตี ครั้นจะตั้งทัพลงที่นั่น ก็เป็นป่าเปล่า รีพลช้างม้าไม่มีที่จะอาศัย จึงให้ถอยทัพมาตั้งอยู่แนวแม่น้ำเจียดเป็นที่แหล่งน้ำหญ้า แล้วให้แต่งกองร้อยคอยเหตุไปสอดแนมดูทัพพม่าว่าจะตั้งอยู่ตำบลใดให้ได้เนื้อความจงแน

ฝ่ายสมิงนครอินท์ก็พาพลรีบมาถึงตำบลเตรียมที่กองทัพตั้งอยู่นั้น เข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช กราบทูลว่า “ข้าพเจ้ายกไปถึงตำบลแม่น้ำเจียด พบกองทัพพม่ายกมา ข้าพเจ้าแอบแฝงดูอยู่แต่เช้าจนบ่ายก็ได้สิ้นสุดพล อันทัพพม่ายกมาครั้งนี้พลกำหนด

ด้วยพันหมื่นนั้นมิได้ จะนับด้วยแสนก็สุดประมาณ คู่มากกว่ามาก ข้าพระพุทธเจ้าจึงยกทหารเข้าโจมตีเห็นเหลือกำลังนักจึงถอยมา”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังดังนั้น จึงตรัสปรึกษาเสนาบดีทั้งปวงว่า “ทัพพม่ายกมาครั้งนี้ เป็นทัพภักษัตริย์ใหญ่ หลวงนัก แต่ทัพพม่ารบนัดแต่ที่แจ้ง ซึ่งเราจะรับทัพพม่าครั้งนี้ ถ้าวรบในป่า เห็นจะได้ชัยชนะ พม่าจะเสียทีแก่เราเป็นมั่นคง” สมิงพ่อเพชรจึงทูลว่า “กองทัพพม่ายกมาครั้งนี้ สมิงนครอินททูลว่าประมาณมากนัก อันทัพพม่าอุปมาตั้งฝั่งหลวง ซึ่งพระองค์จะให้รบในป่าเห็นจะได้ชัยชนะอยู่แต่รู้พลจะลำบากล้มตายเป็นอันมาก เปรียบประจักษ์ทางสารชนกัน หย้าแพรกก็แหลกละเอียดไป ข้าพระพุทธเจ้าคิดจะให้ทัพพม่าอยู่ป่า ฝ่ายเราอยู่บ้าน ให้ทัพพม่าลำบากข้างเดียว เราตั้งมั่นอยู่แต่ในแดนเมืองแล้ว ถ้าได้ท่วงที ก็ออกรบ ถ้าไม่ได้ที ก็ตั้งมั่นสงบอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าคิดจะให้ถอยทัพไปตั้งมั่น ณ ตำบลแม่น้ำปันเกลาะ เพราะที่แม่น้ำปันเกลาะนั้นเป็นที่สำคัญอยู่ จะคิดหาอุบายถ่ายเทประการใด พม่าหาไม่รู้ ถ้าเป็นทีแล้ว มิต้องรบฆ่าด้วยศัสตราวุธ พม่าก็จะตายไปเอง ทำไมกับรู้พลมากถึงจะมากก็เหมือนน้อย เห็นจะได้ชัยชนะโดยง่าย”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังก็เห็นชอบด้วยจึงให้อำมาตย์มะสะมันคุมพระสนมกำนัลและเสบียงอาหารยกล่วงหน้าไปก่อน อำมาตย์มะสะมันจึงทูลว่า “ถ้าหากการสงครามไม่ พระองค์จงโปรดให้ข้าพระพุทธเจ้าชักพาสตรีไป ข้าพระพุทธเจ้ามิได้ขัดรับสั่ง ครั้งนี้

มีการสงครามจนจะได้รับพุ่งอยู่แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจะขออยู่ด้วย
พระองค์ ถ้าข้าศึกยกมา ข้าพระพุทธเจ้าจะขออาสาออกชนช้าง
ด้วยข้าศึกตัวต่อตัว เอาชีวิตเป็นฉลอมพระบาททองสนองพระเดช
พระคุณ ซึ่งได้ทรงพระเมตตาปลูกเลี้ยงข้าพระพุทธเจ้ามา” สมเด็จพระ
เจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังอামาตย์มะสะมันทูลก็ชอบพระอัชฌาสัย
ยิ่งนัก จึงตรัสว่า “ท่านไม่ชอบใจไป อยากจะอยู่ด้วยเราก็ตามเถิด”
จึงสั่งสมิงอินทสีพีให้คุมพระสนมกำนัล และเสปียงอาหารต่าง ๆ
ไปก่อน แล้วจึงมีพระราชกำหนดให้สมิงพ่อเพชร สมิงอังวะมังศรี
สมิงนครอินท์ สมิงอุบากอง สมิงพระราม ห้าทัพนี้วิ่งหลังลงมา
แต่บรรดาช้างซึ่งตกมันอยู่นั้นให้เดินเป็นระยะไกลกันสุดเสียงแตร
สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชตรัสบัญชาการเสร็จแล้วก็ยกกองทัพลง
ลงมาเมืองเสียง เมืองเตียง จึงตรัสสั่งสมิงชีพรายเจ้าเมืองเสียง และ
พระยาเตียง ให้รื้อค่ายคูประตูหอรบเสียทั้งสองเมือง อย่าให้พม่า
อาศัยได้ และกวาดเอาช้างม้าผู้คนเสปียงอาหารทั้งสองเมืองมาใน
กองทัพด้วย จึงแต่งให้กองสมิงพระตะเปิดไปเที่ยวกวาดครอบรัว
ช้างม้าเสปียงอาหารบรรดาหัวเมืองขึ้นและบ้านใหญ่บ้านน้อยทั้งปวง
ซึ่งอยู่ ณ ดันทางที่พม่าจะมานั้นให้สิ้นเชิงแล้ว พระองค์ก็ยกลงมาถึง
แม่น้ำปันเกลาะ จึงสั่งให้เสนาบดินายทัพนายกองทั้งปวงไปตั้งค่าย
ณ ฟากตะวันตก แต่แม่น้ำปันเกลาะไปจนถึงแม่น้ำปันเตระ แต่
วัดปฐุมังกรายไปถึงแม่น้ำประทะลาด สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช
ให้ตั้งค่าย ณ แม่น้ำปันเกลาะแล้ว ให้ชักค่ายปีกกาถึงกัน

ฝ่ายพระเจ้ามนเทียรทองได้ตั้งค่ายมั่น ณ แม่น้ำเจียดได้ห้าวัน ทหารกองสอดแนมเข้ามาราบทูลว่า “บัดนี้กองทัพพระเจ้าราชาธิราชซึ่งตั้งอยู่ ณ ตำบลเตรียบนั้นเลิกถอยไปตั้งอยู่ตำบลแม่น้ำปันเกลาะแล้ว” สมเด็จพระเจ้ามนเทียรทองได้แจ้งตั้งนั้น จึงตรัสปรึกษาเสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวงว่า “เราจะรีบยกตามไปตั้งประชิด สงครามครั้งนี้จะได้ทำยุทธนาการกันโดยเร็ว” เสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวงก็เห็นด้วย พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงให้ยกกองทัพลงมาตั้งตำบลวัดปฏิมังกรแนวแม่น้ำปันเกลาะทิศตะวันออก ตรงกันคนละฟากแม่น้ำแล้ว ให้นายทัพนายกองทั้งปวงตั้งค่ายรายไป แต่กองทัพมั่งนี้รายตั้งตรงค่ายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สั่งให้ไทยกาเหลไทยเมหยัง ทัพไทยใหญ่ซึ่งเป็นกองหน้านั้น ตั้งอยู่ ณ แนวฝั่งแม่น้ำปันเกลาะ แม่น้ำปันเกลาะนั้นแห้งอยู่กำหนดได้หกวันเจ็ดวัน น้ำทะเลขึ้นวันหนึ่ง พายุและคลื่นพัดพามา น้ำก็ขึ้นเต็มฝั่ง แต่คลื่นลมร้ายนักด้วยเป็นลำแม่น้ำใหญ่ ถ้าถูกคลื่นซัดมาถูกเรือแพช้างม้าผู้คนก็ล้มจมน้ำตาย ขณะเมื่อกองทัพไทยใหญ่มาตั้งอยู่นั้น พวกไทยใหญ่หาว่าน้ำทะเลขึ้นถึงไม่

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรจึงกราบทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชว่า “ทัพพม่ายกมาครั้งนี้สมคะเนแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจะคิดกลอุบายลวงพม่าให้น้ำท่วมตาย ให้กองทัพยับเยินจงได้” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสถามว่า “ท่านจะคิดประการใด?” สมิงพ่อเพชรก็ทูลตามความคิดทุกประการ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชทรงเห็นชอบ

ด้วย จึงให้สุมิงชีพรายกับเจ้าเมืองเตียงสองนายเป็นแม่กองกำกับการ
เกณฑ์ทหารชุดตลิ่งท่าทางหนีน้ำทะเลที่จะรบด้วยข้าศึกไว้เป็นที่แอบ
ที่บังมั่นคงแล้ว ให้นำทหารลงไปได้ค่ายตามลำแม่น้ำที่น้ำจะขึ้นมานั้น
กำหนดชั่วเสียงกลองเป็นระยะมาจนถึงค่ายเสร็จแล้ว ตรัสสั่งว่าถ้า
เห็นน้ำทะเลขึ้นให้ทหารตีกลองเป็นสำคัญบอกต่อกันขึ้นมา แล้วมี
พระราชกำหนดแก่นายทัพนายกองทงเกล้าทหารทั้งปวงว่า “เรา
จะยกลงไปรบเยาะพม่าในคลองน้ำ ถ้าได้ยินเสียงฆ้องกลองตีขึ้น
อ้ออิงเมื่อใด ก็ให้ถอยขึ้นมาบนตลิ่งโดยเร็ว” ครั้นถึงวันกำหนด
น้ำทะเลขึ้นมา นายทัพนายกองผู้รับสั่งก็จัดทหารออกไปวางที่ท่าไว้
ทุกช่องทุกทางแล้ว กำชับทหารทั้งปวงว่าถ้าพม่าตามขึ้นมาจงรบ
ต้านทานไว้อย่าให้ขึ้นได้ นายทัพนายกองทหารทั้งปวงก็ยกไปคอย
กระทำการตามรับสั่ง พวกกองล่อกยกไปรบล่อรับในแม่น้ำ นายทัพ
มอญกองล่อกก็ให้ทหารร้องด่าทำทนายพวกกองทัพไทยใหญ่หวังจะยั่ว
ให้โกรธ ทหารมอญร้องด่าว่า “อ้ายไทยใหญ่ อ้ายชีข้าพม่า มึง
ยกมาตีมอญแล้ว ทำไมจึงมุดหัวอยู่ในค่ายเล่า? ให้พวกมึงเร่ง
ออกมารบกับกู กูจะตัดศีรษะให้สิ้นบัดเดี๋ยวนี้” กองทัพไทยใหญ่
ได้ยินทหารมอญร้องดาดังนั้น ก็โกรธเป็นกำลัง ไทยกาเหล ไทยเมหยัง
แม่ทัพหน้าไทยใหญ่ทั้งสองนั้นก็เร่งจัดทงเกล้าทหารรีพลข้างม้าจะ
ยกลงมาตีกองทัพมอญ แต่กำลังแค่น ให้ทหารหน้าค่ายร้องด่า
ตอบไปพลาญ ทหารไทยใหญ่ร้องด่าว่า “อ้ายมอญ แต่ก่อนพวก
มึงก็เป็นชีข้าพม่า แล้วไปเป็นชีข้าไทยน้อย อ้ายหน้าชื่อใจคดทรยศ
ต่อเจ้า เจ้ากูรู้ที่อยู่ในท้องพวกมึงมีเคียวเจ็ดเล่มมีเข็มเจ็ดอัน กูจะ

รบฟาดฟันฆ่าอกเอาเคียวในท้องออกตัดคอพวกมึงเสียให้สิ้น” กองทัพมอญได้ยินดังนั้นก็โกรธ จึงให้ทหารดำตอบรรทุกเราไปว่า “อ้ายไทยใหญ่ อ้ายเดนตายพม่า พม่าให้พวกมึงเป็นกองหน้าเป็นทัพผี พวกมึงจะตายก่อนไม่ได้ฆ่ามอญ มอญจะแหวกท้องออกเอาเคียวเกี่ยวตัดศีรษะพวกมึงข้ามน้ำมาให้สิ้นประเดี๋ยวนี้” กองทัพไทยใหญ่ได้ฟังก็โกรธยิ่งนัก พอจัดรีพลเสร็จก็ยกลงมาจะรบกับทัพมอญที่แม่น้ำนั้น ให้ทหารร้องดำท้าทายตอบไปว่า “อ้ายมอญ อ้ายเสือผอมปากกล้า พวกกูไม่สู้ผีปากพวกมึงแล้ว ถึงมึงจะประเดี๋ยวดำก็ไม่เจ็บเหมือนไม้ขวาง กูจะเอาอาวุธออกขวางพวกมึงให้เห็นฝีมือบัดนี้” กองทัพไทยใหญ่ก็เร่งพลทหารรุกรเราเข้าไป ฝ่ายมอญทำเป็นแตกล่อให้ไล่ ไทยใหญ่เห็นได้ที ก็เร่งทหารยกข้างมำลงไล่มอญ มอญก็กลับรบรบยั่วเข้าไว้ พอได้ยินเสียงกลองสัญญาณ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงให้ทหารที่รักษาค่ายอยู่นั้นตีฆ้องกลองโห่ร้องอื้ออึงขึ้นทุกค่าย มิให้กองทัพไทยใหญ่ได้ยินเสียงน้ำเสียงคลื่น ครั้นน้ำขึ้น มอญก็ถอยขึ้นมาบนตลิ่ง ไทยใหญ่มีรู้เล่ห์กล สำคัญว่าทัพมอญแตก ก็ไล่ติดตามทางขึ้นไป ทหารซึ่งวางอยู่นั้นก็รับรบประจัญไว้ ไทยใหญ่จะขึ้นตลิ่งก็มิได้ จะหนีไปก็มิพ้น ครั้นจะกลับข้ามมาก็ไม่ทัน ข้างมำรีพลจมน้ำตายเป็นอันมาก กองทัพไทยใหญ่โกรธยิ่งนัก เอาดาบหอกฟันแทงน้ำและฟันแทงกันเองอื้ออึงอยู่ และที่ไทยใหญ่รบกันนั้นน้ำทะเลถอยลงจะใกล้แห่ง

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงสั่งสมิงจักกายให้คุมทหารไป
ฟันแทงผีไทยใหญ่ที่ตายให้เป็นแผลอาวรุ แล้วลากขึ้นไว้บนตลิ่ง
ให้พม่าสงสัยว่ามอญมีความรู้ แล้วตรัสกระซิบสมิงจักกายว่าถ้าผู้ใด
พูดว่ามอญมิได้ฆ่าพม่าและไทยใหญ่ ไทยใหญ่จมน้ำตายเอง ก็ให้
ฆ่าผู้นั้นเสีย อย่าให้ผู้อื่นดูเยี่ยงพูดต่อไปอีกได้ สมิงจักกายก็คุม
ทหารไปเที่ยวฟันศพพม่าไทยใหญ่แล้วลากขึ้นไว้ริมตลิ่งตามรับสั่ง
ขณะนั้นชาวเมืองเตียงเมืองเสียงทั้งปวงซึ่งกวาดมานั้นรู้ว่าพม่าเสียที่
แก่มอญ มอญฆ่าพม่าไทยใหญ่ตายเป็นอันมาก

ฝ่ายมอญทั้งปวงชวนกันไปดูผีไทยใหญ่ ซึ่งทหารกองทัพ
ลากขึ้นทิ้งไว้วันนั้น มอญคนหนึ่งจึงว่ามอญมิได้ฆ่าไทยใหญ่ ไทย
ใหญ่น้ำท่วมตายเอง ทำไมจึงมาฟันแทงผีดังนี้หาต้องการไม่ สมิง
จักกายได้ฟังมอญว่าดังนั้นก็โกรธ จึงให้ทหารฟันมอญผู้นั้นเสีย ตัด
เอาศีรษะเสียบไว้ แล้วให้ลากเอาตัวผีมอญที่ตายไปทิ้งไว้กับผีไทย
ใหญ่ด้วยกัน จึงประกาศแก่มอญชาวเมือง และทหารทั้งปวงว่าถ้า
ผู้ใดพูดดังนี้เราจะตัดศีรษะเสียบประจานไว้

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงสั่งให้นายทัพนายกองปลุก
ศาลบวงสรวงเทพารักษ์ตามตลิ่งทุกหน้าค่าย ให้ประโคมฆ้องกลอง
แตรสังข์เต็นรำทำเพลงถวายเทวดา และให้มีธงใหญ่ปักไว้หน้าค่าย
ทุกค่าย ถ้าน้ำขึ้นให้โบกธงขึ้นมา ถ้าน้ำลงให้โบกธงลง ให้พม่า
ทั้งปวงเห็นว่ามอญมีวิชาอาคมกระทำให้น้ำขึ้นน้ำลงได้ นายทัพ
นายกองก็ให้ปลุกศาลเทพารักษ์แล้ว ทำพิธีกรรมบวงสรวงตาม

รับสั่งทุกค่าย ครั้นเวลาน้ำขึ้นน้ำลงก็ให้ทหารโบกธงไปตามน้ำ ฝ่ายกองทัพพม่าและไทยใหญ่ไม่รู้อุบายสำคัญว่ามอญรู้มนต์คาถา เรียกน้ำขึ้นได้ลงได้ ท้าพพม่า ไทยใหญ่ก็สะดุ้งตกใจกลัวมีอาจจะยกมารบมอญ ตั้งมั่นอยู่ในค่าย

ครั้นอยู่มา อำมาตย์ทินมนีกรอดซึ่งกินเมืองพะสิมนั้นยกกองทัพขึ้นมาตาม ครั้นถึงจึงเข้าเฝ้ากราบถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชทอดพระเนตรเห็นอำมาตย์ทินมนีกรอดก็ดีพระทัยนัก จึงตรัสถามถึงราชการบ้านเมือง อำมาตย์ทินมนีกรอดก็ทูลแจ้งทุกประการ ครั้นอำมาตย์ทินมนีกรอดออกจากเฝ้าแล้ว ก็เที่ยวพิจารณาดูค่ายทุกกองทัพ เห็นค่ายหลวงที่สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชให้ตั้งรับพม่านั้นไกลตลิ่งนัก จึงเข้ามากราบทูลว่า “ซึ่งสมิงพ่อเพชรดำริการสงครามให้ตั้งประชิดข้าศึกตั้งนี้ก็ดีอยู่ แต่เป็นประมาท ถ้าขยับขยายค่ายเสียใหม่ตั้งให้ไกลตลิ่งขึ้นไปอีกสักเส้นหนึ่งหรือสามสิบวาแล้ว จึงต้องตำราดียิ่งนัก เพราะทหารทั้งปวงจะได้หัดช้างม้าเดินร่ำทำเพลงอาวุธเล่นตามสบายให้เอิกเกริก รื่นเริงหน้าทัพ ฝ่ายพม่าเห็นจะได้เป็นที่กลัวเกรง เพราะทหารของพระองค์มีกำลังรื่นเริงพร้อมกันอยู่” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังก็เห็นชอบด้วย จึงตรัสสั่งนายทัพนายกองทั้งปวง ให้ขยับขยายถอยค่ายตั้งใหม่ตามคำอำมาตย์ทินมนีกรอดกราบทูลนั้น แล้วให้ปราบที่หน้าค่ายเรียบราบเสมอจงทุกค่ายสำหรับฝึกหัดซ้อมทหาร และช้างม้า

ฝ่ายนายทัพนายกองทั้งปวงก็เร่งให้จัดทำค่ายคู ประตูหอ
รบใหม่เสร็จแล้ว สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงทรงพระดำริว่า
อามาศย์ทินมนีกรอดนี้มีปัญญาหลักแหลมนัก ครั้นนี้เราจะให้ประมาณ
พลในกองทัพดู จะประมาณผิดหรือถูก จึงตรัสสั่งอามาศย์ทินมนี
กรอดให้ไปเลียบค่าย ดูพลทหารทั้งสิ้นว่าจะมาน้อยเท่าใด อามาศย์
ทินมนีกรอดก็กราบถวายบังคมลาออกไปเลียบค่ายประมาณพลตาม
รับสั่ง ครั้นพิจารณาดูทั่วแล้ว ก็กลับเข้ามาราบทูลว่า “พลของ
พระองค์ยกมาครั้งนี้ทั้งนายทัพนายกองทแกล้วทหารหมดด้วยกัน
ข้าพพุทธเจ้าประมาณดูสิบแสนเศษ”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ได้ทรงฟังยังแคลงพระทัยอยู่
พระองค์จะใคร่ชั้นสูตรให้รู้แน่ จึงสั่งให้จะเร่งไปเอาบัญชีพลทุก
กองทัพให้สิ้นทุกค่ายจะเร่งรับรับสั่งแล้วก็ไปนำบัญชีตรวจพลมา
ได้เป็นสิบแสนกับสองพัน จึงเอาบัญชีเข้ามาราบทูลสมเด็จพระ
เจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งแล้วก็ดีพระทัยนัก
จึงตรัสสรรเสริญว่า “อามาศย์ทินมนีกรอดนี้เลิศมนุษย์ มีปัญญา
หลักแหลมลึกซึ้ง เปรียบประดุจเทวดามีจักขุเป็นทิพย์ ประมาณ
พลโยธาถูกมิได้ผิด ครั้นนี้ เรามีความยินดียิ่งนักอุปมาดังได้พระนคร
ประเทศหนึ่ง ซึ่งการสงครามขุนหมองขัดข้องอยู่นั้น บัดนี้ใจเรา
ใสสว่างเปรียบประดุจได้ชัยชนะแล้ว” จึงโปรดพระราชทานเครื่อง
อุปโภคแก่อามาศย์ทินมนีกรอดเป็นอันมาก

ฝ่ายกองทัพพม่าซึ่งมาตั้งมั่นอยู่กับกองทัพมอญนั้นเสบียงก็ขาดสนเบาบางด้วยร้พลมากนัก ทหารทั้งปวงอดข้าวปลาอาหารอดโรยถอยกำลังลง ครั้นแต่งกองทัพไปหาเสบียงอาหารที่บ้านใกล้ก็มีได้ ฝ่ายพม่าต้องไปเอาเสบียงถึงตำบลกองยี่ แดนพม่า ก็ไม่ทันกองทัพกิน ทหารรามัญกองสอดแนมรู้ตั้งนั้น ก็มากราบทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งแล้ว จึงทรงพระดำริว่า “ครั้งนี้กองทัพพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องขาดเสบียงอาหารเพราะยกลงมาเหลือประมาณนักจนไม่มีข้าวให้กิน หมายแต่จะได้ไม่คิดเสีย กระทำการเกินตัว อุปมาดังเรือใหญ่กว่าทะเล จระเข้ใหญ่กว่าหนอง จะกลับกายว่ายเวียนไปก็ขัดขวาง เมื่อไพร่พลอดโรยระส่ำระสายลงดังนี้แล้ว เห็นจะย่อท้อใจอยู่ เราจะคิดตัดกำลังศึกเสีย แล้วจะยกออกโจมตีให้ยับเยินจงได้” จึงตรัสสั่งสมิงอังวะมังศรีให้จัดกองทัพ เลือกทหารที่เข้มแข็งมีฝีมือให้ได้สามพัน ไปคอยกาวสกัดตีทัพพม่าซึ่งไปหาเสบียงอาหารนั้น ตรัสสั่งว่า “ถ้าเห็นกองทัพพม่าไม่ได้เสบียงอาหารมาอย่าเพ่อตี ถ้าพม่าได้เสบียงอาหารมาเห็นเสียขบวนแล้ว จึงยกเข้าโจมตีให้แตกจงได้” สมิงอังวะมังศรีรับรับสั่งแล้ว ก็ถวายนางคมาออกมাজัดทัพสามทัพยกไปคอยตีพม่า

พอกองทัพพม่าซึ่งไปหาเสบียงอาหารนั้น ได้แล้วก็หาบคอนกลับมา ฝ่ายกองทัพสมิงอังวะมังศรีเห็นพม่ายกมาเสียขบวนได้ที่แล้ว ก็ยกทหารเข้าโจมตีทัพพม่า พม่าสู้รบไม่เต็มกำลังก็แตกไป กองทัพ

มอญฆ่าฟันพม่าตายประมาณห้าร้อย จับเป็นได้สี่ร้อยคน ช้างพัง
พลายแปดช้าง ม้าสามสิบม้า กับเสบียงอาหาร นำเข้ามาถวาย
สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ดีพระทัย
จึงพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นบำเหน็จรางวัลแก่สมิง
อังวะมังศรี และโปรดสั่งให้ขุนบำเหน็จรางวัลแก่ท้าวทวาร
เป็นอันมาก

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ครั้นแต่งกองทัพไปหาเสบียงอาหาร
กองทัพมอญก็คอยตีชิงเอาเสบียงอาหารไปทุกครั้ง ไพร่พลพม่าอด
ข้าวปลาอาหารอดโรยลง พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงทรงพระราชดำริว่า
“ถ้าจะขึ้นอยู่รပ်ทุ่งด้านทานกองทัพมอญเข้าไป กำลังฝ่ายเราถอยลงแล้ว
เห็นจะเสียท่วงที” จึงให้หามังอะปาเยสุกรี มังมหานรธา นายทัพ
นายกองทั้งปวงมาปรึกษาว่า “กองทัพเราขัดสนแล้ว ท่านทั้งปวง
จะคิดผ่อนปรนประการใด?”

มังอะปาเยสุกรี มังมหานรธา จึงกราบทูลว่า “กองทัพ
ยกมาครั้งนี้รี้พลมากนักถึงยี่สิบแสน เเสบียงอาหารน้อยไม่พอจะ
แจกจ่าย ได้แต่ไพร่พลหาบคอนบรรทุกช้างม้ามากิน จะให้กอง
ลำเลียงคอยส่ง ก็ไม่ทันท่วงทีด้วยเป็นทางไกล ครั้นขัดสนลงแล้ว
แต่งทัพให้ไปหาเสบียงอาหาร กองทัพมอญก็คอยก้าวกัดตีเสียที่
มาเป็นหลายครั้ง ถ้าจะตั้งอยู่นานเห็นจะคับแค้นขัดสนนัก ด้วยการ
สงครามย่อมมีเสบียงอาหารเป็นที่ตั้ง อนึ่งก็จวนวสันตฤดู ถ้าฝน
ตกหนักลงมาเห็นไพร่พลจะลำบาก จะถอยไปก็ยาก จะสู้ก็ไม่ได้

ข้าพระพุทธเจ้าจะขอให้ถอยทัพกลับไปอย่าให้ทันไพร่พลติดรอยนัก
จึงควร” พระเจ้าฝรังมั่งมองได้ทรงฟังก็เห็นด้วย จึงจัดทัพให้
มั่งมหานรธาคุมพลสามหมื่นอยู่รั้งหลัง มีพระราชกำหนดตรัส
กำชับว่า “ซึ่งเราจะล่าทัพไปครั้งนี้ ถ้ากองทัพมอญรู้ก็จะติดตาม
ตีท่านอย่าได้ประมาทจงต้านทานไว้ให้ได้ แม้นเรายกไปได้สามวันแล้ว
จึงค่อยยกตามไป” พระเจ้ามนเทียรทองก็ยกทัพหลวงถอยไป

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งว่าพระเจ้ามนเทียรทอง
ล่าทัพไปดังนั้น เห็นสมพระดำริแล้วก็ดีพระทัย จึงให้สมิงพ่อเพชร
ทัพหนึ่ง สมิงนครอินทร์ทัพหนึ่ง สองทัพนี้ไปกำวสกัดตีทัพพระเจ้า
มนเทียรทอง แล้วพระองค์ก็ยกกองทัพเข้าล้อมค่ายมั่งมหานรธา
ฝ่ายกองทัพมั่งมหานรธาเห็นกองทัพมอญโอบอ้อมเข้ามา อยู่มิได้
ก็ถอยทัพล่าไป สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ยกไล่ติดตามตีกองทัพ
มั่งมหานรธาไปจนปะทะทัพพระเจ้ามนเทียรทอง

ฝ่ายกองทัพสมิงพ่อเพชร สมิงนครอินทร์ ทั้งสองทัพซึ่ง
ไปซุ่มคอยกำวสกัดตีนั้นก็พร้อมกันทันเข้า จึงยกอ้อมตีกระหนาบทัพ
พระเจ้ามนเทียรทองพร้อมกันกับกองทัพสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช
กองทัพพระเจ้ามนเทียรทองก็แตกยับเยินไป กองทัพมอญฆ่าพม่า
ตายเป็นอันมาก จับเป็นได้พันห้าร้อยคน อีกข้างม้าเครื่องศัสตราวุธ
ก็มาก สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงทรงจัดทัพอีกสองทัพ อำมาตย์
มะสะมอญทัพหนึ่ง สมิงอุบากองทัพหนึ่ง บรรจบกับสมิงพ่อเพชร
สมิงนครอินทร์ สี่ทัพเป็นคนสี่หมื่น ให้ยกไปติดตามตีกองทัพพระเจ้า

มนเทียรทองต่อไป แล้วพระองค์ก็ยกพยุหโยธาทัพเสด็จกลับยัง
กรุงหงสาวดี

ฝ่ายกองทัพมอญทั้งสี่นายตามไปทันทัพมังมหานรธา ณ แม่น้ำ
กะปวงแดนเมืองตองอู นายทัพทั้งสี่ก็ยกทหารเข้าล้อมกองทัพพม่า
ไว้แน่นหนาเป็นสี่ด้าน มังมหานรธาก็ขับพลทหารออกสู้รบเป็น
สามารถ ทหารมอญฆ่าพม่าล้มตายลงเป็นอันมาก มื่ออาจจะตีหัก
ออกมาได้ มังมหานรธาขัดใจจึงนักพาทหารถอยออกมา จึงคิดว่า
“ครั้งนี้เราอับจนตกอยู่ในที่ล้อม อุปมาดังติดกรงเหล็ก จะอยู่ก็
ไม่ได้ จะหนีไปก็ไม่มีประตูออก จะต้องลองหักกรงเหล็กดูทีหนึ่ง”
จึงกำชับทหารทั้งปวงว่า “พวกเราเข้าที่คับแค้น เปรียบประดุจ
หมากรุกจนแต้ม เขากินเบี้ยเรือเม็ดม้าไปเกือบหมดแล้ว ตัวเรา
เปรียบเหมือนขุน ทานทั้งปวงเหมือนเม็ดม้าโคนเบี้ยหรือยังเหลือ
อยู่น้อยนัก เราคิดจะนิ่งกินแรงเม็ดม้าโคนเบี้ยก็จะเสียลงไปทุกที
เพราะข้าศึกเดินแต้มดีมีกำลังนัก เราเป็นขุนจะออกรบกับขุนตัว
ต่อตัวให้สิ้นฝีมือ ถ้าพลาดพลั้งประการใด ทานทั้งปวงจงคิดหนี
แต้มตาจนเอาตัวรอดเถิด” ว่าแล้วมังมหานรธาก็แต่งตัวใส่เกราะ
ขึ้นม้าโพกผ้าประเจียดแต่งโมรีสะพายดาบซ้ายขวามือถือทวน คุม
พลทหารออกหน้าจะตีหักออกด้านสมิงนครอินท์ล้อมอยู่นั้น

สมิงนครอินท์ก็ยกทหารหนุนเนื่องล้อมเข้ามาจึงประกาศ
ทหารทั้งปวงว่า “อย่าให้ข้าศึกหนีได้ ถ้าออกด้านใคร เราจะตัด
ศีรษะเสีย” สมิงนครอินท์ก็ขับม้าตรงเข้ามา มังมหานรธาจึงถามว่า
“นายทัพมอญคนนี้หรือชื่อสมิงนครอินท์? เขาลือว่าฝีมือเข้มแข็งนัก

เมื่อปีก่อนนั้นก็ได้รับกับกองทัพเราที่ท้องทุ่งชายป่าแล้วแตกไป ซึ่งท่านล้อมเราไว้ถึงสี่ทัพสำคัญว่าเราจะรบรับหักออกไปไม่ได้หรือท่านอย่าเพ่อประมาท ครั้งนี้ตัวเราเปรียบประดุจเสือผอม ผอมแต่กาย เขี้ยวเล็บนั้นยังอ้วนอยู่ พอจะเคี้ยวขบตบสัตว์ให้ตายได้ ตัวท่านเหมือนหนึ่งกวางถึงพวกมากก็สู้เสือไม่ได้ ถ้าท่านรักชีวิตอยู่แล้ว จงเปิดทางให้เราไปโดยดี”

สมิงนครอินทร์ได้ฟังก็โกรธ จึงตวาดด้วยเสียงอันดังว่า “ท่านรู้จักชื่อเราแล้วว่าเราเป็นคนดี เหตุไฉนไม่ลงจากม้าปุจฉาลงกราบขอชีวิตเราเล่า? ยังจะพูดอวดอ้างเปรียบเทียบให้เหลือตัว เหมือนหนึ่งเขียนรูปเสือให้วอกกลัวหาต้องการไม่ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสใช้ให้เรามากอยเอาศีรษะท่าน ท่านจงลงจากม้ามักมคมารับคมดาบเราโดยดี จะได้ตายไปเมืองผีหาความสุขเสียโดยเร็ว” มังมหานรธาได้ฟังก็โกรธ จึงตอบว่า “เราก็คือทหารพระเจ้ากรุงรัตนบุรีจะอ้างว่าชายผู้หนึ่ง ถ้าอับจนแล้วไม่เสียตายชีวิต ซึ่งจะยอมตายโดยง่ายนั้นหาไม่ได้ ถ้าท่านจะต้องการศีรษะเราแล้ว จงเอาศีรษะท่านเข้ามารับเอาเราจึงจะให้” สมิงนครอินทร์ได้ฟังก็โกรธนัก จึงขับม้าเข้ารบกับมังมหานรธาเป็นสามารถ

นายทัพทั้งสามก็ล้อมไว้สามด้านมั่นคง ดูมังมหานรธากับสมิงนครอินทร์รบกันแล้วคล่องว่องไวนัก สมิงนครอินทร์ มังมหานรธารบกันด้วยเพลงทวนเป็นหลายสิบเพลงยังหาแพ้ชนะไม่ สมิงนครอินทร์ไม่สู้ชำนาญเพลงทวนนัก หนักแต่เพลงดาบ พอรบกันสิ้นเพลงลงถอยม้าห่างออกไป สมิงนครอินทร์จึงแก้งว่า “ท่านนี้ชำนาญ

แต่อาวุธยาว อาวุธสั้นเห็นจะไม่ชำนาญ อาวุธสั้นนี้คนขลาดแล้วก็รบไม่ได้ ท่านก็มีฝีมือเข้มแข็งรบกันด้วยอาวุธสั้นเถิด” มังมหานรธาได้ฟังก็ถึงทวนเสีย ชักดาบออกสู้กันเป็นช้านาน มังมหานรธาเสียทีสมิงนครอินท์ฟันด้วยดาบถูกที่สำคัญตักมาตาย ให้ทหารตัดเอาศีรษะไว้ พลพม่าทั้งปวงเห็นนายตายก็แตกหนี ทหารมอญไล่ฆ่าฟันล้มตายเป็นอันมาก จับเป็นได้บ้าง หนีรอดไปได้สักส่วนหนึ่ง ตายสองส่วน กองทัพมอญก็ยกติดตามตีพม่าไปสุดแดน

ฝ่ายสมิงนครอินท์เอาศีรษะมังมหานรธาแช่น้ำผึ้งไว้มิให้เน่าเปื่อย แล้วก็ยกกองทัพกลับมากรุงหงสาวดีพร้อมกันทั้งสี่ทัพ นายทัพทั้งสี่จึงชวนกันเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช กราบทูลแจ้งกิจซึ่งไปตามตีพม่าทุกประการ สมิงนครอินท์จึงเอาศีรษะมังมหานรธาที่ใส่ถุงแช่น้ำผึ้งนั้นถวาย สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ตีพระทัยนัก ขณะเมื่อสมิงนครอินท์ได้ศีรษะมังมหานรธามาถวายนั้น เป็นเหตุกำปั่นเข้ามาค้าขาย ณ เมืองเสียงสิบล้า และค่าธรรมเนียมจังกอบกำปั่นนั้น สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชโปรดพระราชทานให้เจ้าสมิงนครอินท์สิ้น แต่ส่วยสาอากรซึ่งขึ้นแก่เจ้าเมืองเสียงนั้น ทรงพระราชทานแก่สมิงพ่อเพชร อำมาตย์มะสะมอญนั้น โปรดให้กินเมืองมูวาน โปรดให้สมิงอุบากองกินเมืองกันพะออ

ขณะที่พระเจ้ามนเทียรทองแตกไปนั้น ข้างจำลองนางมังคละเทวีพระอัครมเหสีซึ่งทรงไปนั้น ขึ้นเข้าป่าเอาไว้มืออยู่จำลองพลัดลง นางมังคละเทวีก็ตกข้างลงยืนอยู่ พอฉางกายนายกองผู้หนึ่ง

ซึ่งขึ้นข้างจำลองหนีกองทัพมอญมาต่อภายหลัง นางมังคละเทวีทอดพระเนตรเห็นก็เรียกว่า “ฉางกายเอ๋ย ช่วยด้วย” ครั้นฉางกายเห็นดังนั้น จึงพูดกับนายข้างว่า “บัดนี้มัจจุราชมารับเราแล้ว ครั้นจะมีรับเอานางไปด้วย ถ้าผู้อื่นมาพบเข้ารับไป ก็จะเอาเนื้อความเข้าทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าเราพบแล้วมีรับไป สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระพิโรธให้ลงโทษถึงสิ้นชีวิตหมดทั้งโคตร ถ้าเราเข้าไปบัดนี้ก็จะตายแต่ตัวผู้เดียว

นายข้างจึงตอบฉางกายว่า “ซึ่งท่านมีรับนางพระยาเจ้าไปจะเป็นโทษถึงตายหมดทั้งโคตรหรือสามชั่วโคตรนั้นข้าพเจ้าเห็นด้วยแต่ซึ่งท่านว่าเข้าไปจะตายแต่ผู้เดียวนั้นข้าพเจ้าสงสัยนัก ธรรมดาบุคคลทำคุณแก่ผู้อื่นร้อยพันคนก็ไม่เท่าพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง ถ้าพระเจ้าแผ่นดินทรงพระดำริถึงคุณแล้ว ก็จะทรงพระเมตตาปลูกเลี้ยงให้ยศศักดิ์ทรัพย์เป็นอันมาก เหตุไฉนท่านจึงว่าดังนี้?” ฉางกายจึงตอบว่า “ซึ่งท่านพูดดังนั้นก็พอเชื่อฟัง แต่เห็นข้างใต้ไม่เห็นข้างเสีย ธรรมดาบุคคลทำคุณแก่พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ตั้งอยู่ในกตัญญูรู้จักคุณแล้ว ก็จะโปรดให้มีสุขสมบูรณ์ด้วยยศศักดิ์ทรัพย์หาที่สุดมิได้ ถ้าพระมหากษัตริย์ออกกตัญญูไม่รู้จักคุณคนแล้วผู้ใดทำคุณไว้ก็เหมือนทำแก่อาศิรพิษ โกรธขึ้นมาแล้วก็ย่อมผลาญชีวิตให้สิ้นศูนย์ทั้งบุตรภรรยาญาติบิดามารดา หากคิดถึงคุณไม่ ซึ่งเราว่าจะตายแต่ตัวนั้น เพราะรู้จักพระทัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าประกอบด้วยความหึงหวงมาก ถ้าเราพาพระอัक्रमเหสีไปถวาย คง

จะทรงพระสงฆ์เคลือบแคลงด้วยทางไกลหลายคืนหลายวันจึงถึงเมือง แม้มีพระทัยรังเกียจเมื่อใด ก็จะทำให้มาเราเมื่อนั้น ซึ่งคำเราว่ามิได้ผิด ท่านคอยดูไปเถิด”

นายช้างได้ฟังก็เศร้าใจ จึงว่า “สุดแต่บุญกรรมจะให้ผลเป็นไป ซึ่งความชอบเราทำไว้ มนุษย์ไม่เล็งเห็น เทวดาอารักษ์ก็คงเห็นบ้าง ท่านจงไปรับเถิด” ครั้นนายช้างกับฉางกายพูดกันแล้ว ก็ใส่ช้างเข้าไป จึงพากันลงจากหลังช้างถวายบังคมแล้ว เชิญเสด็จนางมังคละเทวีขึ้นทรงช้างจำลองพาไป ครั้นเวลาค่ำลง ก็ทำห้างบนต้นไม้เชิญให้นางมังคละเทวีประทมบนห้าง ฉางกายกับนายช้างผูกช้างเสียมั่นคงแล้วก็ก่อไฟไว้โคนต้นไม้ นั้น เอาผ้าผูกเอวกันเข้าแล้วก็นอนพิทักษ์รักษานางอยู่ ครั้นรุ่งเช้า ฉางกายก็ผูกช้างรับนางพาไป ค่ำลงก็รักษานางโดยสุจริต ดังนี้ทุกวัน

ฝ่ายพระเจ้ามนเทียรทองยกทัพรีบไปถึงกรุงรัตนบุรีอังวะแล้ว ก็ทรงพระวิตกถึงนางมังคละเทวีอัคคมเหสีซึ่งพลัดไป อนึ่ง ก็ได้ทราบว่ามีมหาราชตายในที่รบ สมเด็จพระเจ้ามนเทียรทองก็ทรงพระโศกนัสนัก ตรัสว่า “ครั้งหนึ่งเสียตะละเจ้าเปฬาราชธิดาไปแก่ข้าศึกแล้ว ครั้งนี้มาเสียพระอัคคมเหสีไปอีกเล่า ทั้งมหาราชก็ตายในที่รบด้วย” ทรงพระวิตกไม่สบายพระทัย

ฝ่ายฉางกายพานางมังคละเทวีมาได้ยี่สิบวันก็ถึงกรุงอังวะ มีคนเอาเนื้อความเข้าไปกราบทูล สมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องแจ้งว่า ฉางกายได้พระอัคคมเหสีมาก็ดีพระทัยนัก จึงให้เฒ่าแก่ชาวแม่พระสนม

นางกำนัลออกไปรับนางมังคละเทวีขึ้นมายังพระราชมนเทียร นางมังคละเทวีก็นั่งกราบถวายบังคมแทบฝ่าพระบาทพระเจ้ามนเทียรทอง พระเจ้ามนเทียรทองจึงตรัสถามนางมังคละเทวี ว่าเมื่อฉางกายพามาช้านานกำหนดได้ยี่สิบวันจึงถึงเมืองอังวะ และมากลางทางฉางกายทำเป็นประการใดบ้าง นางมังคละเทวีจึงทูลว่า “เมื่อฉางกายพาหม่อมฉันมานั้น เป็นฉันเข้ากับเจ้าอยู่ จะได้มีประทุษจริตหามิได้ ครั้นเวลาค่ำ ก็ทำห้างให้หม่อมฉันนอนบนต้นไม้ ตัวฉางกายกับนายช่างก่อกองไฟไว้แล้ว เอาผ้าผูกเอวทอดกันนอน ทุกวันจนถึงเมืองอังวะ” พระเจ้ามนเทียรทองได้ทรงฟังดังนั้น ก็ให้เอาตัวฉางกายกับนายช่างเข้ามาถามคนละครั้ง ฉางกายกับนายช่างก็ให้การต้องคำกันกับนางมังคละเทวีทูลนั้น พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังก็มีพระทัยโสมนัสนัก จึงโปรดพระราชทานเงินทองเสื้อผ้าแพรพรรณเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ฉางกายและนายช่างเป็นอันมาก ครั้นพระเจ้ามนเทียรทองทอดพระเนตรเห็นลักษณะพระอักรมเหสี ประกอบด้วยสิริโสภาคเป็นอันมาก มีพระทัยสงสัยขึ้นขณะใด ก็ให้เอาฉางกายและนายช่างเข้ามาซักถามอีกเล่า ฉางกายและนายช่างก็ให้การยืนอยู่อย่างหนหลังมิได้ผิดเพี้ยน พระเจ้ามนเทียรทองก็พระราชทานรางวัลอยู่เนือง ๆ ทุกครั้ง

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้ามนเทียรทองเสด็จไปหานางมังคละเทวีที่ห้องพระตำหนัก นางมังคละเทวีก็นั่งพานพระศรีมาตั้งแล้ว จึงหยิบกรรไกรคืบหมาก กรรไกรหนึบนิ้วพระหัตถ์นางมังคละเทวี

นางมังคละเทวีก็ตกพระทัยร้องขึ้นว่า “ฉางกายเอ๋ย ช่วยด้วย” พระเจ้ามนเทียรทองได้ทรงฟังดังนั้น ก็ให้แคลงพระทัย จึงทรงพระดำริว่า นางมังคละเทวีนี้ เห็นจะมีจิตปฏิพัทธ์ผูกพันกับฉางกาย จึงออกชื่อ ดังนี้ ชะรอยจะมีจิตเสน่หาช้านานอยู่ในสันดานมิได้ลืมนะ จึงออกชื่อให้ช่วยกันฉะนี้ ทรงพระดำริแล้วก็มิพระทัยหึงซึ่งเคียด จึงให้ถอดนางมังคละเทวีออกจากที่พระอัศรมเหสี แล้วให้เอาตัวฉางกายไปฆ่าเสีย

ขณะเมื่อเพชฌฆาตจะเอาฉางกายไปฆ่า ฉางกายมิได้ครันคร้าม ยิ้มแล้วจึงว่า “เราทำนายตัวเราแล้วมิได้ผิด” เพชฌฆาตถามว่า “ท่านทำนายตัวไว้อย่างไร?” ฉางกายก็เล่าให้ฟังตั้งแต่พบพระอัศรมเหสี และได้พูดกับนายช่างจนพานางมาถึงเมืองทุกประการ เพชฌฆาตได้ฟังก็สังเวชใจ พอนายช่างรู้เดินร้องให้ตามมาเยี่ยม ฉางกายเห็นจึงว่า “ท่านจะร้องให้ไปไย เราได้พูดกับท่านแต่แรกแล้วว่า มัจจุราชมาถึง ซึ่งเราจะตายครั้งนี้หาเสียตายชีวิตไม่ เพราะได้ฝากความดีความชอบไว้แก่เทวดาฟ้าดินแล้ว แต่เราจะขอสิ่งหนึ่ง ซึ่งท่านจะทำราชการเป็นข้าแผ่นดินสืบไปภายหน้า จงระมัดระวังผิด อย่าประมาท จะหาเจ้านายเป็นที่พึ่ง ก็ให้รู้จักน้ำใจเจ้านายเสียก่อน ว่าชั่วหรือดี แล้วจึงเข้าสวามิภักดิ์ทำราชการ และให้มีความซื่อสัตย์กตัญญู ถึงตัวจะตายก็อย่าให้เสียสัตย์ จะทำคุณ ก็ให้เห็นคุณ แล้วจึงทำ ถ้าเห็นจะกลายเป็นโทษแล้ว อย่ากระทำ เช่นอย่างตัวเราฉะนี้” พอฉางกายสั่งสอนนายช่างแล้ว เพชฌฆาตก็พาตัวไปฆ่าเสียตามรับสั่ง

เมื่อพระเจ้ามนเทียรทองยกลงมาตีมอญแล้วกลับแตกขึ้นไป ครั้งนั้นไม่สบายพระทัยเลย หมายถึงยกลงมาตีกรุงหงสาวดีแก้แค้น อีกให้จงได้ ทรงพระดำริว่า “ กองทัพเรายกไปทำศึกกับมอญสอง ครั้งแล้ว ก็ไม่สมคะเน เสียทแกล้วทหารเครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก ซึ่งแตกพ่ายขึ้นมามีครั้งนี้ เพราะเหตุว่าศึกเรารุกืบนัก ประการหนึ่ง หัวเมืองรายทางแคว้นแคว้นกรุงหงสาวดีเล่า ก็ยังบริบูรณ์มั่งคั่งดีอยู่ ครั้นรู้ว่าเรายกลงไปเห็นจะรับมือได้ ก็อพยพครอบครัวกวาดเสปียง อาหารเสียสิ้น ฝ่ายกองทัพเราจึงขัดสน ไม่มีที่อาศัย ต้องมาเอาเสปียง ถึงเมืองอังวะก็มีทัน ครั้นจะทำสงครามขับเคี่ยวไปก็มีได้ จึงต้อง ล่าทัพถอยมา ไซ้จะเสียทีโดยฝีมือทแกล้วทหารที่เดียวก็หาไม่ได้ ครั้นนี้ จำจะงดศึกใหญ่ไว้ก่อน จะแต่งกองทัพให้จุกลงไปตีบ้านเมืองรายทาง ให้ผู้คนระส่ำระสายไว้ อย่าให้ตั้งทำมาหากินได้ ให้ถอยกำลังลงแล้ว จึงจะเตรียมเสปียงอาหารให้พร้อม ยกทัพใหญ่ลงไปทำแก่เมือง หงสาวดีอีกเห็นจะได้โดยสะดวก ” ครั้นทรงพระดำริแล้ว ก็ตรัส ปรีक्षाเสนาบดีทั้งปวง เสนาบดีทั้งปวงก็เห็นด้วย

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง จึงแต่งให้สังขยาเป็นนายทัพ ถือพล สามหมื่นยกลงมา สังขยานายทัพรับรับสั่งแล้วก็ถวายบังคมลา ยก กองทัพมาถึงปลายแดนเมืองหงสาวดี แล้วก็แยกกันออกเที่ยวจับ ครอบครัวมอญ ให้ทหารตัดฟันต้นหมากต้นมะพร้าวสิ่งของมีผลเสีย เป็นอันมาก กองทัพพม่าก็ตั้งมั่นอยู่ตำบลงอนโต กิตติศัพท์แจ้งเข้าไป ถึงสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสสั่ง

ให้สมิงนครอินทร์ถือพลหมื่นหนึ่งยกทัพบกทัพเรือไปตีสังขยา สมิงนครอินทร์รับสั่งแล้วก็ถวายบังคมลา ออกมาจัดช้างม้ารีพลทัพบกทัพเรือ สรรพด้วยเครื่องศาสตราวุธพร้อมเสร็จ ครั้นถึงกำหนดจะยกกองทัพ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็เสด็จลงไป ณ เรือขนานหน้าฉนวนดำหนักน้ำเพื่อจะส่งกองทัพ

ขณะนั้นสมิงนครอินทร์ จึงแต่งตัวนุ่งผ้าสวมเสื้อหมวกให้ต้องสีตามตำราพิชัยสงคราม ทาแป้งหอมน้ำมันหอมอันประกอบวิद्याคมเสร็จแล้ว จึงเอาพานรูปเทียนข้าวตอกดอกไม้มากราบถวายบังคมลา สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชทอดพระเนตรเห็นสมิงนครอินทร์มาก็มีพระทัยยินดีนัก จึงยกพระบาทวางลงในลาดทอง ให้สมิงนครอินทร์วกน้ำชำระพระบาทใส่ศิระฯ แล้วก็ตรัสอวยพรสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคลให้มีชัยชนะแก่ข้าศึก พระองค์จึงหยิบพระศรีในพานทองเครื่องเสวยคำหนึ่ง ส่งให้นางอุตะละ ซึ่งเป็นห้ามชอบพระทัยเอาไปพระราชทานให้ต่อมือสมิงนครอินทร์ สมิงนครอินทร์ก็ยังไม่รับ ยกมือขึ้นถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแล้ว จะเอาพานทองรับ นางอุตะละนั้นก็ขวยเขินประหม่าใจ ยังมีอาจจะวางพระศรีลงในพานได้ ด้วยมีรับสั่งให้ส่งให้แก่มือสมิงนครอินทร์ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชทอดพระเนตรเห็นก็แย้มพระสรวล จึงโปรดพระราชทานอภัย ตรัสว่าให้สมิงนครอินทร์รับต่อมือนางเถิด สมิงนครอินทร์เกรงพระราชอาญา ขัดพระโองการมิได้ก็รับพระราชทานพระศรีต่อมือนางอุตะละ แล้วจึงคิดว่า “แต่ก่อนสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ตรัสใช้ให้ไปทำการสงครามครั้งใดจะได้ให้นางห้ามอันเป็นที่ชอบ
พระอัครมณีนัย เอาหมากมาพระราชทานให้ถึงมือเหมือนครั้งนี้หามิได้
บัดนี้พระองค์ตรัสใช้นางอุทะละเอาพระศรีในพานทองเครื่องเสวย
มาพระราชทานให้ถึงมือดังนี้ แกล้งจะยุให้เราตายเสียหรือ หรือ
พระองค์จะทรงพระดำริประการใด คิดดูน่าสงสายนัก อย่าเลย เรา
จะลองดูให้รู้ตระหนักแน่ ว่าพระทัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะรัก
ข้าทหารมากหรือ หรือจะรักสตรีมาก” คิดแล้วก็กราบถวายบังคม
ลาลงเรือ ครั้นถึง จึงบอกแก่ทหารว่าไพร่ทั้งปวงว่าถ้าถึงฤกษ์ได้ยิน
เสียงฆ้องกลองสัญญาณ อย่าให้ออกเรือขนาน สมิงนครอินท์สั่งแล้ว
ก็เอาผ้าคลุมศีรษะทำนอนป่วยอยู่ในเรือ

ครั้นถึงกำหนดฤกษ์ศุภนิมิตแล้ว ราชามนุจึงให้ลั่นฆ้องโบก
ธงสัญญาณตามอย่างธรรมเนียม ฝ่ายนายทัพนายกองบกเรือทั้งปวง
ก็ยกไปตามฤกษ์ แต่เรือฉลากบางสมิงนครอินท์มิได้ออกจากที่

ขณะนั้น สมิงพ่อเพชรไปตรวจกองทัพเห็นเรือทั้งปวงออก
หมดแล้ว แต่เรือสมิงนครอินท์ยังจอดนิ่งอยู่ จึงร้องว่า “ได้ศุภนิมิต
ดีแล้วเหตุใดสมิงนครอินท์ยังมิยกไปเล่า?” ทหารที่เรือบอกว่าสมิง
นครอินท์เป็นปัจจุบันโรคป่วยอยู่ สมิงพ่อเพชรได้ฟังดังนั้นก็ตกใจ
สำคัญว่าป่วยจริง จึงถอยเรือขนานไปเทียบเรือขนานสมิงนครอินท์
เข้าแล้ว ถามว่า “หลานเราป่วยเป็นโรคอันใด จึงมิได้ยกไปตามฤกษ์?”

สมิงนครอินท์ได้ฟังสมิงพ่อเพชรถาม ลูกขึ้นคำนับบอกว่า
“ซึ่งข้าพเจ้าป่วยมิได้ยกไปทั้งนี้เพราะรบศึกในใจยังไม่ช้านะ ก่อน

จะยกไปรบศึกภายนอกเห็นจะเอาชัยชำนะมิได้” สมิงพ่อเพชรได้ฟังดังนั้นจึงว่า “หลานเราแต่ทำสงครามมาเป็นหลายครั้งไม่เคยเจราประหลาดดังนี้เลย เหตุผลเป็นประการใดจงแจ้งความให้เรารู้ด้วย” สมิงนครอินท์จึงบอกว่า “เมื่อเวลาเช้าข้าพเจ้าไปถวายบังคมลาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหิบบหมากในพานพระศรีให้นางอุตะละเอามาพระราชทานถึงมือข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็เกรงอาชญาเมียอาจจะรับด้วยมือ และพระองค์ทรงโปรดให้นางห้ามส่งหมากให้ถึงมือข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้เห็นนางอุตะละพระสนมรูปงาม ก็มีจิตปฏิพัทธ์รักใคร่ในนางอุตะละยิ่งนัก เพราะเหตุฉะนั้นข้าพเจ้าจึงว่าศึกในใจยังรบไม่แตก”

สมิงพ่อเพชรได้ฟังก็ตกใจ จึงว่า “เป็นใจหลานเรามาเจราดังนี้? ตัวท่านก็เป็นทหารมีฝีมืออันเลิศ ควรที่จะได้บำรุงแผ่นดินสืบไป และเป็นบรรทัดแก่ข้าทหารอันจะมีมาภายหลัง เมื่อคิดทำการทุจริตอย่างนี้ ถึงตัวตายก็จะสาบสูญแต่กายอันชื่อกับความชั่วมิได้สูญหาย จะปรากฏไปชั่วกัลปาวสานและหลานเราผู้จะเป็นบรรทัดทหารสืบไปมารักผิดเสียชอบมิได้ประพฤติตามราชวัตรสืบประการสำหรับเสวกามาตย์ที่จะให้เจริญยศศักดิ์นั้น หาชอบไม่” สมิงนครอินท์ตอบว่า “ซึ่งนำท่านว่าข้าพเจ้ามิได้ประพฤติตามราชวัตรกระทำผิดจากเสวกธรรมเป็นประการใด? เชิญนำท่านจงกล่าวแจ้งข้าพเจ้าจะขอฟังจำไว้”

สมิงพ่อเพชรจึงว่า “ราชวัตรสืบประการนั้น ท่านผู้เป็น
 โบราณบัณฑิตกล่าวไว้เป็นมงคลธรรมดียิ่ง ควรที่เสวกามาตย์จะ
 ปฏิบัติตาม นหิราชกุล คือ ประพฤติวิชาคุณให้ปรากฏหนึ่ง อติสุโร
 คือ แก่กล้าในสงคราม อาสาเจ้าอย่าได้คิดแก่ชีวิตหนึ่ง อปฺปมตฺโต
 คือ อย่าได้ประมาทในราชกิจ อันพระเจ้าอยู่หัวดำรัสใช้หนึ่ง สีลฉจ
 คือ ให้ประกอบไปด้วยศีลสัตย์ ซื่อต่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหนึ่ง
 สุขขตุตมคฺโค คือ อย่าได้แต่งกายเดินโอ่เล่นในทองฉนวนหนึ่ง
 อนนฺทุทฺโต คือ อย่าให้มีจิตฟุ้งซ่านคิดประดิษฐ์ประดับกายให้งามเกิน
 หน้าเพื่อนราชการ เมื่อเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฟังสำรวมอินทรีย์
 ทั้งห้าหนึ่ง นสฺสปิยํ คือ อย่าทะนงว่าเจ้ารัก และขึ้นนั่งร่วมอาสน์
 หนึ่ง นาติทุเร คือ เฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อย่าไกลอย่าใกล้นัก แต่
 พอได้ยินข้อรับสั่งหนึ่ง นหาปเส คือ ให้มีจิตสนิทเสนาหาในสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัว แม้จะบิดน้ำพระภูษาชุปสรอง และน้ำชำระพระบาท
 ลงเหนือเศียรเกล้า ก็มีได้มีใจรังเกียจ แม้จะทรงพระพิโรธสักเท่า
 ใด ๆ ก็มีโกรธตอบหนึ่ง นาสฺสกริยาหิกิเพ คือ อย่าให้มีจิตใจไฝฝัน
 ประสงค์เจรจาเลียบเลี่ยมเหลาะแหละ ปรารธนาเพื่อจะค้นเคียดด้วย
 พระสนมอันเป็นบาทบริจาริกาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหนึ่ง และ
 ราชวัตรสำหรับเสวกามาตย์แห่งบาทมุสิกการอันจะให้มีความเจริญสืบ
 ประการจะนี้ ควรที่หลานเราจะพึงปฏิบัติตามจึงจะได้ความสิริสวัสดิ
 ประการหนึ่ง หลานเราผู้เป็นข้าทหารทำสงคราม สมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐนั้น จงเอากตัญญูทำเป็นรากเค้ามูล

กุศลธรรมทั้งปวงเป็นที่พึง จึงจะมีชัยชนะโดยง่าย นี่หลานเราคิดการกลีจิตให้ต้องปราชัยสี่ประการจะนี้ ท่านจักไปทำสงครามจักมีชัยชนะหรือไม่?”

สมิงนครอินทร์ได้ฟังดังนั้น ก็ถามว่า “ซึ่งนำท่านเป็นผู้เฒ่าทหาร มากล่าวว่าหลานต้องปราชัยสี่ประการโดยลักษณะเนื้อความนั้นฉันใด?” สมิงพ่อเพชรจึงเฉลยว่า “อันสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเรา เป็นบุรพการีมีคุณแก่ท่าน พระราชทานชุบเลี้ยงให้บริบูรณ์ด้วยยศศักดิ์สมบัติเป็นอันมาก ดุจบุรุษอันเดินนำหน้าไปก่อน และตัวท่านมิได้กตัญญูรู้คุณกตเวทิตดแทนพระคุณท่านจะนี้ ชื่อว่าหากตัญญูมิได้ ก็ต้องด้วยบทปราชัยเป็นประถม อนึ่ง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเราก็ทรงพระคุณ พระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคได้เลี้ยงชีวิต ดุจมือหยิบอาหารเข้าในปาก และท่านมาคิดประทุษร้ายต่อเจ้า จะปรารณนางอุตะละอันเป็นบาทบริจาริกาของพระองค์นั้น เปรียบเหมือนท่านเผาตัวท่านเสียเอง ได้ชื่อว่าต้องปราชัยการบสองประการหนึ่ง ถ้าได้นางอุตะละมาไว้ร่วมอภิรมย์สมคิดแล้ว ได้ชื่อว่าท่านประทุษร้ายต่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้มีพระคุณก็ต้องปราชัยการบสามประการหนึ่ง ถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานนางอุตะละให้แก่หลานเราด้วยความจำพระทัย ฉะนี้ถึงจะเอาทรัพย์สมบัติในสกลชมพูทวีปมายกให้ ก็เห็นนางจะมีได้มีความยินดีแก่ท่าน คงจะคิดแค้นอยู่เป็นนิจ อุปมาเหมือนหนึ่งนกกับแร้ว ถ้าประมาทพลาดพลั้งลงเมื่อใด ก็ถึงแก่ความฉิบหายเมื่อนั้น ได้ชื่อว่าท่านต้อง

ปราชัยคำรบสี่ประการ ซึ่งหลานเราจะทำสงครามสืบไปภายหน้ายังจะมีชัยชำนะแหละหรือ?” สมิงนครอินท์ยกมือขึ้นค้ำนับสมิงพ่อเพชรแล้วจึงว่า “ซึ่งนำท่านให้โอวาทสั่งสอนโดยโบราณกิจดังนี้มีคุณเป็นอันมาก ซึ่งข้าพเจ้าต้องบทยปราชัยสี่ประการนั้นก็จริงอยู่ แต่จะได้บังเกิดขึ้นในสันดานของข้าพเจ้าก่อนนั้นหามิได้ ทั้งนี้ก็เป็นมูลเหตุมาแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทำให้ต้องปราชัยสี่ประการเอง เพราะพระองค์ก็ทราบพระทัยอยู่ว่าสตรีย่อมเป็นที่ปฏิพัทธ์แก่บุรุษ พระองค์แสวงตรัสใช้ให้นางอตะละเอาหมากมาพระราชทานให้ถึงมือข้าพเจ้า ฉะนั้นด้วยเป็นวิสัยโลกียจิต จะดับความปฏิพัทธ์นั้นยากนัก เปรียบประดุจดาบอันคมกล้าสามารถจะสู้ข้าศึกได้ที่ละรอยละฟันอยู่แล้ว และกระทำให้เป็นสนิมคร่ำคร่าหนาขึ้นเสียคมไปมิอาจจะยุทธนาการเอาชัยชำนะได้ ก็เป็นปราชัยแก่ผู้ถือดาบนั้นเอง ถ้าเจ้าของอาวุธประกอบด้วยความเพียร เอาดาบนั้นมาชำระขัดสีโซมน้ำมันให้หมดสนิมคมขึ้นแล้วเมื่อใด ก็สามารถจะต่อสู้ข้าศึกเอาชัยชำนะได้เมื่อนั้น เหตุผลนี้เป็นเค้ามูลมาแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ข้าพเจ้าจึงต้องปราชัยตั้งว่ามานั้น และนำท่านเป็นผู้เฒ่าก็เข้าใจอยู่ อันตัวข้าพเจ้าเปรียบประดุจบุคคคลหนามยอก ก็ต้องเอาหนามแหลมมาบัง จึงจะเขี่ยไค้คัดเอาหนามที่ยอกออกได้ ขอนำท่านจงดำริดูเถิด ” สมิงพ่อเพชรจึงตอบว่า “เรากล่าวเตือนสติห้ามปรามดังนี้ เพราะเมตตาหลานเราหลานเราก็มิฟัง จะให้กราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือ?” สมิงนครอินท์จึงว่า “ซึ่งข้าพเจ้าจะบังคับนำท่านทูลนั้นก็ว่ามิได้ ตามแต่

น้ำท่านจะเห็นสมควร” สมิงพ่อเพชรได้ฟังสมิงนครอินท์ว่าดังนั้นก็กลับมาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชกราบทูลตามถ้อยคำสมิงนครอินท์ว่าทุกประการ

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ฟังก็ทรงพระสรวล จึงตรัสว่า “แม้นสมิงนครอินท์มีความรักใคร่ในนางอุตะละผู้เป็นพระสนมของเรา เรามีความยินดีนัก ทุกวันนี้ตัวเราก็เป็นกษัตริย์ ไซ้จะไร้พระสนมเสมอนางอุตะละนั้นก็หามิได้ แม้นจะหาสตรีที่มีลักษณะรูปอੰงามให้ยิ่งกว่านางอุตะละนี้ ก็จะได้ตั้งความปรารถนา แต่จะหาข้าทหารฝีมือเข้มแข็งดุจสมิงนครอินท์นี้หายากนัก ใจเรารักข้าทหารมากกว่าสตรี” จึงตรัสสั่งสมิงพ่อเพชรว่า “สมิงนครอินท์จะไปทำสงครามเอาชัยชนะศึก ซึ่งมีความปรารถนาจะใคร่ได้นางอุตะละนั้น เราจะให้สำเร็จตั้งความปรารถนา สมิงพ่อเพชรจงพานางอุตะละไปให้แก่สมิงนครอินท์เถิด” สมิงพ่อเพชรรับสั่งแล้ว ก็ออกมาให้จัดเรือผูกม่าน จึงเชิญนางอุตะละลงเรือม่าน สมิงพ่อเพชรก็รีบมาบอกแก่สมิงนครอินท์ก่อนว่า “ซึ่งทุกข์ของหลานเราเกิดมีในใจนั้น บัดนี้เราไปกราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงโปรดพระราชทานนางอุตะละมาให้แก่หลานเรา เราก็พามาด้วยแล้ว”

สมิงนครอินท์ได้ฟังดังนั้น ไหว้สมิงพ่อเพชรแล้ว ก็ยกมือขึ้นถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช จึงร้องห้ามเรือม่านไว้แต่ไกล มิให้เข้ามาใกล้ ก็เอาธูปเทียนดอกไม้ขอขมานางอุตะละ แล้วแจ้งความตามที่ดินคิดลองพระทัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกประการ จึง

บ่ายหน้าไปต่อพระราชวัง กราบถวายบังคมลาแล้ว ก็พูดกับสมิง
พ่อเพชรว่า “ครั้งนี้ศึกภายในชนะแล้ว ด้วยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
รักข้าทหารยิ่งกว่าสตรี ข้าพเจ้าได้เห็นพระทัยโดยแท้ และซึ่งนำท่าน
ช่วยเหลือความทั้งนี้ไปกราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น คุณอยู่แก่
ข้าพเจ้ายิ่งนัก แต่มาถวายตัวเป็นข้าทหารช้านานแล้ว เพิ่งรู้จักพระทัย
เจ้าวันนี้ นำท่านช่วยเหลือตามคำข้าพเจ้าอีกด้วยเถิด อย่าว่าแต่มีข้าศึก
เท่านั้นเลย ถึงมีมามากสักเท่าใด ข้าพเจ้าจะรับอาสาสู้รบสนองพระเดช
พระคุณจนสิ้นชีวิตมิได้คิดย่อท้อใจ” ว่าแล้วสมิงนครอินท์คำนับลา
สมิงพ่อเพชรก็ให้ลั่นฆ้องออกเรือยกไป

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรก็กลับพานางอุตะละเข้าไปถวายสมเด็จพระ
เจ้าราชาธิราช แล้วกราบทูลตามคำสมิงนครอินท์ว่าทุกประการ
สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังดังนั้นก็ตรัสสรรเสริญว่า “สมิง
นครอินท์เป็นชายชาติทหารมีฝีมือน้ำใจสัตย์ซื่อยิ่งนัก”

ฝ่ายสมิงนครอินท์ก็ยกทัพมาถึงตำบลไกล้งอนโต ที่พม่าตั้ง
อยู่นั้น จึงให้ประชุมพลพร้อมกันทั้งทัพบกทัพเรือแล้วปรึกษาแก่
นายทัพนายกองทั้งปวงว่า “เรายกมาครั้งนี้รี้พลข้างม้าน้อยกว่าข้าศึก
สองเท่าสามเท่า ครั้นจะยกเข้าหักประจัญเห็นจะเอาชัยชำนะมิได้
จำจะทำกลอุบายให้ข้าศึกเห็นพลน้อยเป็นมาก ใครจะเห็นประการ
ใด?” นายทัพนายกองทั้งปวงก็เห็นด้วยว่า “สุดแต่ท่านจะคิดการ”
สมิงนครอินท์จึงให้เอาระดิงผูกคอช้างม้าทั้งปวง บรรดาไพร่พล
เดินนั้นให้มีหลอดเป่าทุกคน ครั้นเพลากลางคืนประมาณสองยาม

ได้ฤกษ์แล้ว จึงให้โห่ร้องตีฆ้องเป่าหลอดทั้งทัพบกทัพเรือเข้าโจมตี ทัพสังขยา ทางพันพม่าตายลงประมาณสองพัน

ฝ่ายสังขยานายทัพนายกองทั้งปวงได้ยินเสียงกระดังและหลอด ฆ้องกลองเป็นอันมาก ก็สำคัญว่าพระเจ้าราชาธิราชยกกองทัพหลวง มาตี สังขยาและนายทัพนายกองทั้งปวงก็แตกกระจายพลัดพรายไป สมิงนครอินท์ให้เก็บได้ช้างม้าเครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก ทั้งครัว มอญที่พม่าจับไว้นั้นก็ได้คืนสิ้น จึงยกติดตามพม่าต่อไปไม่ทันแล้ว ก็ยกทัพกลับมายังกรุงหงสาวดี จึงนำช้างม้าเครื่องศาสตราวุธเข้าถวาย สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช แล้วกราบทูลกิจจานุกิจซึ่งมีชัยชนะแก่ สังขยาพม่านั้นทุกประการ

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งก็ดีพระทัย จึงพระราชนาน บำเหน็จรางวัลแก่สมิงนครอินท์และนายทัพนายกองทแกล้วทหาร ทั้งปวงเป็นอันมาก ฝ่ายสังขยาและนายทัพนายกองพม่านั้น ก็แตก กลับไปถึงกรุงอังวะแล้ว จึงพากันเข้าเฝ้ากราบทูลพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ทุกประการ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังดังนั้นสำคัญว่าศึกเหลือ กำลัง ก็มีได้เอาโทษแก่สังขยา และนายทัพนายกอง จึงตรัสปรึกษา ด้วยเสนาบดีทั้งปวงว่า “เรายกไปตีเมืองหงสาวดีก็เสียทีมาเป็นหลาย ครั้งแล้ว ยังมีได้ชัยชนะมอญบ้างเลย จำจะตั้งความเพียรเอาชัย ชำนาญมอญให้ได้ และบัดนี้เราคิดจะยกลงไปกระทำแก่เมืองหงสาวดี อีกสักครั้งหนึ่ง แต่เมืองพะสิมซึ่งอำมาตย์ทินมนีกรอดอยู่นั้น ก็บริบูรณ์ มั่งคั่งด้วยเสบียงอาหาร ช้างม้ารีพลก็มาก ตัวอำมาตย์ทินมนีกรอด

เล่าก็มีสติปัญญาอันลึกซึ้งองอาจในการสงคราม คอยยกมาช่วยกรุงหงสาวดี ครั้งนี้จะยกไปตีเมืองพะสิมเสียก่อน ถ้าได้เมืองพะสิมแล้วก็จะกวาดเสบียงอาหารไว้เป็นกำลังเรา จะได้ยกลงไปตีเมืองหงสาวดี เห็นจะได้โดยง่าย” เสนาบดีทั้งปวงก็เห็นด้วย พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ให้เกณฑ์กองทัพเมืองขึ้นทั้งสิบเก้าหัวเมือง ได้พลยี่สิบห้าแสน ช้างแสนหนึ่ง ม้าแสนหนึ่ง พร้อมไปด้วยเครื่องศาสตราวุธ ให้เสนาบดีต่างพระทัยอยู่รักษาพระนคร ครั้นได้ฤกษ์ศุภนิมิตดีแล้ว พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ยกทัพลงมาจะตีเมืองพะสิม

ฝ่ายอำมาตย์ทินมณีกรอดซึ่งกินเมืองพะสิมนั้น แต่งคนแปลกปลอมผลัดเปลี่ยนไปฟังกิจราชการ ณ แดนเมืองอังวะอยู่เป็นนิจ ครั้นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกกองทัพลงมา คนซึ่งอำมาตย์ทินมณีกรอดแต่งไปฟังกิจราชการนั้นรู้แล้วก็เร่งเอาเนื้อความลงมาแจ้งแก่อำมาตย์ทินมณีกรอด อำมาตย์ทินมณีกรอดแจ้งดังนั้นก็ให้ตกแต่งบ้านเมืองไว้เป็นสามารภ จึงแต่งหนังสือให้ม้าใช้ถือลงมายังเสนาบดี ณ กรุงหงสาวดีให้กราบทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ม้าใช้ก็ถือหนังสือเร่งรีบลงมายังกรุงหงสาวดี จึงเอาหนังสือเข้าไปส่งให้เสนาบดีเจ้าพนักงาน เจ้าพนักงานก็นำหนังสือบอกอำมาตย์ทินมณีกรอดขึ้นกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสสั่งให้อาลักษณ์อ่าน ในหนังสือนั้นว่า “ข้าพระพุทธเจ้าอำมาตย์ทินมณีกรอดขอกราบถวายบังคมมายังฝ่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทราบ ด้วยข้าพระพุทธเจ้าแต่งคนแปลกปลอมให้

ขึ้นไปฟังกิจราชการ ณ กรุงรัตนบุรีอังวะ คนกลับลงมาบอกว่า บัดนี้พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้ตระเตรียมช้างม้ารี้พลทแกล้วทหารยก กองทัพใหญ่ลงมาจะตีเมืองพะสิม ได้เมืองพะสิมแล้วจะยกกลง มาตีกรุงหงสาวดีอีก ข้าพระพุทธเจ้าก็ได้ประมาณ ตกแต่งบ้าน เมืองไว้เป็นสามารณมั่นคง แต่กองทัพพม่ายกมาครั้งนี้เป็นศึกกษัตริย์ มีกำลังใหญ่หลวงนัก ข้าพระพุทธเจ้าหนักใจอยู่ขอกราบบังคมทูล สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทราบ”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งในหนังสือแล้ว จึงให้หาสมิง พ่อเพชรมาตรัสปรึกษาว่า “เราจะให้ผู้อื่นยกขึ้นไปช่วยอำมาตย์ ทินมนีกรอด หรือเราจะยกขึ้นไปเองจึงจะชอบ” สมิงพ่อเพชร จึง กราบทูลว่า “เมืองพะสิมเป็นเมืองเอกผู้คนรอบคร้วก็มาก ศึก พม่ายกมาครั้งนี้เป็นศึกกษัตริย์เห็นเหลือกำลังอำมาตย์ทินมนีกรอด ขอเชิญสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยกทัพหลวงขึ้นไปช่วยอำมาตย์ทินมนี กรอดจึงจะได้” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็เห็นด้วย จึงให้ตระเตรียม ช้างม้ารี้พลนายทัพนายกองทแกล้วทหารทั้งปวงพร้อมไว้

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกทัพมาถึงเมืองพะสิม ก็สั่งให้ตั้ง มั่นอยู่ริมแม่น้ำไกลเมืองทางประมาณร้อยเส้น จึงสั่งให้นายทัพนาย กองทแกล้วทหารทั้งปวงเข้าล้อมเมืองพะสิมไว้

ฝ่ายอำมาตย์ทินมนีกรอดซึ่งรักษาอยู่ ณ เมืองพะสิมนั้นก็แต่ง ทแกล้วทหารขึ้นรักษาหน้าที่เชิงเทินไว้มั่นคงเป็นสามารณ ฝ่ายพระเจ้า ฝรั่งมังฆ้อง จึงตรัสปรึกษาเสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวงว่า “เมือง

พะสิมอำมาตย์ทินมนีกรอดรักษามันคงอยู่ ครั้นจะหักเอาด้วยกำลัง บัดนี้ ถึงได้ก็จะเสียไพร่พลเป็นอันมาก จำจะทำอุบายมีหนังสือเข้าไปล่อลวงให้อำมาตย์ทินมนีกรอดเชื่อในหนังสือแล้ว ก็จะออกมาหาเรา เห็นจะได้เมืองพะสิมโดยง่าย” เสนาบดีทั้งปวงก็เห็นด้วย

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงตรัสสั่งให้แต่งหนังสือใช้คนผู้ฉลาดถือเข้าไป ผู้รับรับสั่งถวายบังคมลาแล้ว ก็ถือหนังสือเข้าไป ณ เมืองพะสิม จึงแจ้งความแก่ทหารผู้รักษาประตูเมืองให้ไปแจ้งความแก่อำมาตย์ทินมนีกรอด อำมาตย์ทินมนีกรอดได้แจ้งดังนั้น จึงให้ทหารไปรับผู้ถือหนังสือเข้ามา ผู้ถือหนังสือเข้ามาถึง จึงคำนับส่งหนังสือให้อำมาตย์ทินมนีกรอด อำมาตย์ทินมนีกรอดก็รับมาฉีกผนึกออกอ่านในหนังสือนั้นว่า “สมเด็จพระเจ้ามนเทียรทอง บอกมาถึงอำมาตย์ทินมนีกรอดให้แจ้ง ด้วยเรายกมาล้อมเมืองพะสิมไว้ครั้งนี้ ก็อยู่ในเงื้อมมือเราถ้ายเดียว อนึ่งทางที่จะขึ้นมาแต่เมืองหงสาวดีนั้น เฒ่า เราก็แต่งกองทัพลงไปคอยสกัดอยู่ ถึงพระเจ้าราชาธิราชจะยกมาช่วยก็มามิได้ ครั้นนี้อย่าว่าแต่กองทัพมนุษย์เลย ถึงกองทัพเทวดาจะมาช่วยก็มีพันมือเรา และเมืองพะสิมมีรีพลทแกล้วทหารสักหยิบมือหนึ่ง หรือจะต่อด้วยพลหมื่นแสนได้ อันพลทหารเรายกมาครั้งนี้ มากกว่ามากนัก ถ้าจะถือดินคนละก้อนจะทิ้งเข้าไปถม เมืองพะสิมก็จะเต็ม ถ้าจะหักเอาเมื่อใดก็จะได้เมื่อนั้น แต่เรามีความเมตตาอำมาตย์ทินมนีกรอดยิ่งนักเห็นว่าเป็นคนแก่สูงอายุอยู่ และจะหลงตายอยู่ในเมืองพะสิมนั้นหาต้องการไม่ ตัวท่านเป็นผู้ใหญ่มีปัญญา จง

คิดคาดการณ์ดูเห็นว่าจะรับกองทัพเราได้ก็ตามอัชฌาสัย ถ้าเห็นจะสู้มิได้ ก็ให้เร่งออกมาหาเราโดยดี ถึงมาตรว่ากรุงรัตนบุรีอั้งวะกับเมืองหงสาวดีเป็นคู่เคี่ยวสงครามกันก็จริง แต่เราหาความพยายามแก้อำมาตย์ทินมนี่กรอดมิได้ จะเลี้ยงไว้ดูจพระเจ้าราชาธิราชปลุกเลี้ยงท่าน”

ครั้นอำมาตย์ทินมนี่กรอดแจ้งในหนังสือนั้นแล้วก็รู้เท่าถึงว่าเป็นความล่อลวง จึงแต่งหนังสือตอบส่งให้ผู้ถือหนังสือกลับออกไปถวายพระเจ้ามนเทียรทอง พระเจ้ามนเทียรทองจึงสั่งให้อ่านออกทรงฟังในหนังสือนั้นว่า “ข้าพระพุทธเจ้าอำมาตย์ทินมนี่กรอด ขอกราบถวายบังคมมายัง ฝ่าพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงรัตนบุรีอั้งวะได้ทราบ ซึ่งพระองค์ทรงเมตตาข้าพระพุทธเจ้าตรัสเข้ามาทั้งนี้ พระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้ อันข้าพระพุทธเจ้าเป็นข้าทหารทำสงครามมาจนอายุชราถึงเพียงนี้ แม้นกลัวตายอยู่แล้วที่ไหนจะทำสงครามยืดยาวมาได้ อันเกิดมาเป็นมนุษย์ในโลกนี้ ใครจะปราศจากความตายนั้นหามิได้ มาตราว่าข้าพระพุทธเจ้าจะถึงแก่ความมรณะในครั้งนี้ก็จจะสู้ตายอยู่ในเมืองพะสิมให้จงได้ ซึ่งพระองค์ตรัสว่า จะปลุกเลี้ยงข้าพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นข้าศึกอันหาความชอบมิได้ ให้เสมอเจ้าของข้าพระพุทธเจ้าปลุกเลี้ยงนั้น อย่าพักมาลวงขู่ข้าพระพุทธเจ้าเลยป่วยการเสียเปล่า ซึ่งว่าเมืองพะสิมอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์แล้วก็ขอเชิญพระองค์เร่งตีเสียให้ได้ก่อนเถิด จึงค่อยยกไปตีกรุงหงสาวดี”

ครั้นพระเจ้ามนเทียรทองได้แจ้งดังนั้น ก็ทรงเห็นว่าอำมาตย์ทินมนี่กรอดรู้ในกลอุบายหาเชื่อไม่ จึงตรัสสั่งนายทัพนายกองทั้งปวง

ให้เร่งรีบทำการ ซึ่งจะเอาเมืองพะสิมเป็นกวดขัน อำมาตย์ทินมนีกรอดก็ให้รักษามั่นคงอยู่จะหักเอามิได้

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งว่ากองทัพพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกมาถึงเมืองพะสิมเข้าล้อมเมืองไว้ พระองค์ก็เร่งรีบยกกองทัพมา ครั้นถึงเมืองพะสิม จึงสั่งให้สมิงอังวะมังศรี สมิงอุบากอง สมิงพระราม สามทัพนี้ให้เข้าตีกองทัพพม่าซึ่งล้อมเมืองพะสิมอยู่นั้น ฝ่ายอำมาตย์ทินมนีกรอดรู้ว่ากองทัพสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชเข้าตีทัพพม่า ก็ยกกองทัพตีชนาบแหกหักค่ายพม่าออกมา กองทัพพม่าด้านทานมิได้ก็แตกเลิกไปยังทัพหลวง พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ให้ยกช้างม้ารีพลหนุนมาตีทัพสมิงอังวะมังศรี สมิงอุบากอง สมิงพระราม ทัพอำมาตย์ทินมนีกรอด ได้รับพุ่งด้านทานเป็นสามารถ

ฝ่ายกองทัพหลวง สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชยกหนุนเข้ามา ไกล่ทัพสมิงอังวะมังศรี สมิงอุบากอง สมิงพระราม และกองทัพอำมาตย์ทินมนีกรอด และพม่านายทัพคนหนึ่งขี่ม้าไล่แหลมเข้ามา สมิงอังวะมังศรีก็ออกรับพม่า ฝ่ายนายทัพพม่าซึ่งขี่ม้านั้นได้ที่แทงด้วยทวน ถูกไหล่สมิงอังวะมังศรี สมิงอังวะมังศรีล้มลงนอนนิ่งอยู่ ทำอาการดุจหนึ่งตาย พม่าคิดว่าตายก็ขับม้าเข้ามา จะตัดเอาศีรษะ สมิงอังวะมังศรี สมิงอังวะมังศรีถือดาบสองมือคอยที่อยู่ ครั้นพม่าเข้ามาใกล้ได้ที่ สมิงอังวะมังศรีก็ลุกขึ้นเอาดาบฟันเท้าหน้าม้าพม่าขาดออกทั้งสองเท้า ม้าก็ทรุดลง สมิงอังวะมังศรีเข้าตัดเอาศีรษะพม่านายทัพซึ่งขี่ม้านั้นได้

พอสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชทรงช้างพระที่นั่งยืนอยู่ทอดพระเนตรเห็นสมิงอังวะมังศรีเอาศิระชะพม่าเข้ามาถวาย สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชดีพระทัยนัก ก็เสด็จออกไปรับ ทอดพระเนตรเห็นรอยทวนที่ไหล่สมิงอังวะมังศรีโลหิตไหลยังไม่หยุด สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็เสด็จมาคัตโลหิตสมิงอังวะมังศรีด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ แล้วตรัสสรรเสริญว่า “ขณะเมื่อท่านตัดเอาศิระชะข้าศึกนั้น เราเห็นงามดุจดังเทพยดาอันถือซึ่งเทพอาวุธลงมานับเอาศิระชะพม่า” แล้วพระองค์จึงถอดเอาพระธำมรงค์เพชรเก้ายอดออกจากนิ้วพระหัตถ์ พระราชทานทำขวัญให้แก่สมิงอังวะมังศรีในทันใดนั้น

ฝ่ายกองทัพพม่าทั้งปวง เห็นมอญตัดเอาศิระชะพมานายทัพไปได้ ก็ย่อท้อใจ กลับถอยเข้าค่าย ส่วนกองทัพพระเจ้าราชาธิราชก็ถอยมาตั้งคอยกันเมืองพะสิมอยู่ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงพระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่นายทัพนายกองทั้งปวงเป็นอันมาก และทัพพม่ากับมอญได้รับพุงกันเป็นสามารถหลายครั้ง ไพร่พลทั้งสองฝ่ายล้มตายเป็นอันมาก ยังมีได้แพ้ชนะกัน

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงตรัสปรึกษาด้วยเสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวงว่า “แต่เราทำสงครามมากับพระเจ้าราชาธิราชเป็นหลายครั้งแล้ว ก็ยังหาได้ท่วงที่ไม่ ไร้พลช้างม้าก็ล้มตายเป็นอันมาก ครั้งนี้จะเอาแต่เมืองพะสิมเล่าก็ยังไม่ได้ ฝ่ายพระเจ้าราชาธิราชยกทัพใหญ่มาช่วยทันที บัดนี้ก็จวนวาระจะอยู่แล้ว ถึงมาตรว่าจะขึ้น

ขับเคี่ยวทำสงครามไป ก็เอาชนะชานะแก่กันมิได้ มีแต่เสียรู้พลทั้งสองฝ่าย ประการหนึ่งสมณชีพรามณ์ อาณาประชาราษฎรได้รับความเดือดร้อนจะเป็นเวรติดไป เราคิดจะให้มีหนังสือไปถึงพระเจ้าราชาธิราช ให้บำรุงเป็นทางพระราชไมตรีโดยโบราณราชประเพณี ถ้าพระเจ้าราชาธิราชเห็นด้วย จึงกำหนดทำสัตยานุสัตย์ต่อกัน เสนาบดีทั้งปวงจะเห็นประการใด? เสนาบดีนายทัพนายกองก็เห็นด้วย

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง จึงให้จัดเครื่องราชบรรณาการสี่สิ่ง คือ ผ้าแดงโมรีสีบพับ ผ้าขาวกาสาสีบพับ สุกหนี่ห้าผืน เมี่ยงสีบกระหมวด จึงแต่งพระราชสารจัดขุนนางผู้หนึ่งชื่อมังอะปาเยะสุกรีให้เชิญพระราชสารคุมเครื่องราชบรรณาการไป มังอะปาเยะสุกรีกราบถวายบังคมลา ถวายพระราชสารนำเครื่องราชบรรณาการมากับไพร่สี่คน ครั้นถึงค่ายหลวงสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงบอกแก่ทหารผู้รักษาประตูค่าย ทหารผู้รักษาประตูค่ายก็บอกส่งเข้าไปให้กราบบังคมทูล สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งแล้ว จึงโปรดให้รับขุนนางพม่าเข้ามา

มังอะปาเยะสุกรีก็เข้ามาถวายบังคมหน้าพระที่นั่งทูลถวายพระราชสารกับเครื่องราชบรรณาการสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสสั่งให้อาลักษณ์มาอ่าน ในพระราชสารนั้นว่า “พระเจ้ามนเทียรทองขอเจริญทางพระราชไมตรี มาถึงสมเด็จพระเชษฐาธิราชเจ้าผู้ผ่านพิภพกรุงหงสาวดี มีพระราชอาณาจักรแผ่ไปในรามัญประเทศทั้งปวง ด้วยเราพี่น้องทั้งสอง

กระทำยุทธนาการสงครามกันมาหลายครั้ง ช้างม้ารี้พลก็พลอยพินาศ
ฉิบหายล้มตายเป็นอันมาก ทั้งนี้ก็เพราะความปรารถนาต่างคนต่าง
จะแผ่พระราชอาณาจักรให้กว้างขวาง เมื่อพิเคราะห์ดู อย่าว่าแต่มอญ
จะแผ่อาณาจักรไปจนสุดแดนพม่า พม่าจะแผ่ราชอาณาจักรไปสุด
แดนมอญเลย ถึงสมเด็จพระบรมจักรพัตราราชอันประกอบด้วย สัต
พิริรัตนเจ็ดประการบริบูรณ์ไปด้วยไอศุริยสมบัติ อันมีพระราช
อาณาจักรแผ่ไปในทวีปทั้งสี่ มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร ทรง
พระราชกฤษฎาณูปาถึงเพียงนั้น ก็หาพินอำนาจแห่งพระยามัจจุราช
ไม่ เมื่อเราพี่น้องกระทำสงครามแก่กันรู้พลก็ล้มตายเป็นอันมาก
เวรานุเวรก็จะติดตามไปในอนาคต เพราะเราทั้งสองบัญชาการ อนึ่ง
สมณชีพราหมณ์อาณาจักรราชถูกลูก้าวาณิชทั้งสองพระนคร
ก็ได้ความเดือดร้อนเป็นอันมาก ไม่เป็นที่บำเพ็ญศีลบำเพ็ญทาน
เมตตาภาวนาเสียการกุศลธรรมเพราะมิได้ประพฤติตามโบราณ
ราชประเพณี แต่ก่อนกรุงรัตนบุรีจะอ้งวะกับกรุงหงสาวดีขาดทาง
พระราชไมตรีกันมา ครั้งนี้น้องคิดจะใคร่ทำสัตยานุสัตย์ต่อสมเด็จพระ
พระเชษฐาธิราช บำรุงทางพระราชไมตรีให้วัฒนาการมั่นคงสืบไป
จุกาลก่อน พระเชษฐาอย่าได้มีพระพิโรธรังเกียจในพระทัยเลย
ถ้าเราเป็นราชสัมพันธ์มิตรกันแล้วเมื่อใด ไพร่ฟ้าทั้งสองพระนคร
ก็จะถาวรเป็นสุขบำเพ็ญศีลทานสืบไป กุศลนั้นก็จะเจือมาในเรา
ทั้งสอง บัดนี้จึงแต่งมังอะปาเยะสุกรีน้าเครื่องราชบรรณาการถือ
พระราชสารมาเจริญทางพระราชไมตรี ถ้าสมเด็จพระเจ้าพี่จะรับ

เป็นทางพระราชไมตรี หรือมิเป็นประการใดขอให้แจ้งมาในผู้จำ
ทูลราชสารด้วย”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งในหนังสือนั้นแล้ว จึงทรง
พระดำริว่า “พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องแต่ทำสงครามกันมาก็หลายครั้ง
จะเอาชัยชนะแก่เราได้ บัดนี้ยกลงมาตีเมืองพะสิมเล่าก็เสียที่อยู่
แล้ว ครั้นจะถอยทัพ ก็เกรงเราจะตามตี จึงจะมาทำสัจด้วยเราทั้งนี้
เพราะความจนใจ” ครั้นทรงพระดำริแล้วก็ดีพระทัยว่า “ครั้งนี้สม
คะเนแล้ว เราจะลองฆ่าพม่าเสียให้สิ้นเห็นจะได้เมืองอังวะโดยง่าย”
สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสด้วยมังอะปาเยสุกรีว่า “ซึ่งพระเจ้า
มนเทียรทองน้องเราเห็นคุณและโทษฉะนี้ จะเป็นทางไมตรีต่อกัน
ตามประเพณีนั้นเรามีความยินดีนัก” แล้วจึงสั่งให้แต่งพระราชสาร
จัดเครื่องราชบรรณาการตอบแทนไปมากกว่าของที่มังอะปาเยสุกรี
นำมาถวายนั้นสองเท่า ครั้นพระราชสารเสร็จแล้ว ก็สั่งให้มังอะปาเย
สุกรีนำไปถวายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง มังอะปาเยสุกรีกก็กราบถวายบังคม
ลาสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ถือพระราชสารคุมเครื่องราชบรรณา
การกลับไปกับไพร่สี่คน จึงเชิญพระราชสารกับเครื่องราชบรรณาการ
ตอบแทนเข้าถวายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงตรัส
สั่งให้อาลักษณ์พนักงานอ่านถวายในพระราชสารนั้นว่า “พระเจ้า
ราชาธิราชขอเจริญทางพระราชไมตรีมาถึงพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ด้วย
เราพี่น้องทำยุทธนาการสงครามต่อกันมาทั้งนี้ เพราะน้องเรายก
กองทัพลงมากระทำแก่แคว้นแคว้นขอบขัณฑสีมาเมืองหงสาวดี เรา

จึงยกขึ้นมาตอบแทนหวังจะป้องกันขอบเขตอาณาไว้มิให้เป็นอันตรายได้ และน้องเราเห็นสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎรทั้งสองฝ่าย ได้ความเดือดร้อนจึงจะขอทำสังฆต่อกันนั้น เราก็มีความยินดีนัก แต่ประเพณีกองทัพทำสงคราม เป็นต้นด้วยทแกล้วทหารมีมากจึงทำได้ บัดนี้เสนาบดีนายทัพนายกองทแกล้วทหารทั้งปวงได้รับพุ่มฆ่าฟันกันมาหลายครั้ง เป็นที่ผูกพยาบาทกันอยู่ เราคิดจะให้เสนาบดีนายทัพนายกองทแกล้วทหารทำสังฆให้สุจริตต่อกันแล้ว เราทั้งสองพี่น้องจึงกระทำสัตยานุสัยร่วมเศวตฉัตรด้วยกันต่อภายหลังถ้าน้องเห็นด้วยแล้ว ถึงวันพฤหัสบดีได้ศุภฤกษ์แล้ว ขอเชิญพระน้องเสด็จมาพร้อมกัน ณ หาดทรายริมน้ำ จึงจะได้ทำสังฆต่อกันทั้งสองฝ่ายให้สมัคสรโมรสืบไป” พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทราบในพระราชสารนั้นแล้ว ก็ดีพระทัย

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ครั้นส่งพระราชสารให้มังอะปายะสุกรีนำไปแล้วจึงตรัสสั่งเสนาบดีให้ปลุกโรงราชพิธีที่จะกระทำ ณ หาดทรายริมแม่น้ำแล้ว ให้เอาเครื่องศัสตราวุธไปฝังซ่อนไว้ในใต้พื้น จึงตรัสสั่งกำชัยทแกล้วทหารทั้งปวงว่า ถ้าพม่ามาถึงพร้อมกันแล้วจงเอาอาวุธซึ่งไปฝังซ่อนไว้นั้นขึ้นไล่ฟันแทงพม่าเสียให้สิ้น เสนาบดีรับสั่งแล้วก็ออกมาจัดการเกณฑ์ทแกล้วทหารทุกหมวดกองให้ปลุกโรงราชพิธีและฝังเครื่องศัสตราวุธไว้พร้อมเสร็จทุกประการ ครั้นถึงกำหนดวันนัดแล้ว เสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายพม่าและรามัญก็ชี้ข้างมากระทำสัตยานุสัยเป็นคู่ ๆ กัน สมิงพ่อเพชรกับมังจ่อ-

แครงนรธาคู่กัน อำมาตย์ทินมนี่กรอดกับมังอะปาเยสุกรีคู่กัน สมิง
พระตะเปิดกับมังพยุลณีคู่กัน สมิงพระรามกับปลัดทวนนระคู่กัน
สมิงรอดสงครามกับมังนั้นทมิตรคู่กัน สมิงนครอินท์กับมังมหา-
ราชาคู่กัน สมิงอังวะมังศรีกับมังแคลงพลคู่กัน สมิงอุบากองกับ
ตุรงจ่อหมองคู่กัน สมิงสามกรายกับมังธนูลักขยาคู่กัน สมิงสาม-
ปราบกับมังธนูเดชะคู่กัน สมิงสามเหล็กกับมังตุเรละจาคู่กัน สมิง
นั้นสุรียกับมังล็คอยาเรตังคู่กัน สมิงงอฝางกับมังเตื่อยนั้นธสุคู่กัน
และนายทัพนายกองฝ่ายพม่าและมอญเปรียบเป็นคู่กัน จะมากระทำ
สักกัน ณ โรงซึ่งปลูกไว้ นั้นยังมีทันมาถึง มังมหาราชซึ่งเป็น
คู่กันกับสมิงนครอินท์นั้นคิดกริ่งใจว่า จะทำสักด้วยกันครั้งนี้ยังจะ
จริงหรือมิจริง คิดแล้วก็ชี้ข้างมาใกล้สมิงนครอินท์จึงร้องถามว่า
“สหายเอ๋ย ซึ่งจะทำสักกันครั้งนี้จะจริงหรือไม่จริง?” สมิงนครอินท์
จึงร้องตอบว่า “อ้ายพม่าหน้าโง่หาความคิดมิได้ อันประเพณีการศึก
ใครบอกว่ามีสักต่อกันที่ไหนบ้าง” มังมหาราชได้ฟังดังนั้น ก็รู้ว่า
เป็นกลอุบายหาจริงไม่ จึงร้องบอกนายทัพนายกองพม่าบรรดาที่มา
ให้รู้ทั่วกัน

ฝ่ายพม่าทั้งปวงได้ยินดังนั้น ก็ร้องบอกกันต่อ ๆ ไปตามภาษา
พม่า เสียงอื้ออึงคะนึงแล้วรีบหนีกลับเข้าค่ายสิ้น สมิงพ่อเพชรและ
เสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงก็กลับมาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช
กราบทูลตั้งถ้อยคำสมิงนครอินท์บอกแก่พม่า พม่ากลับไปสิ้นนั้น
ทุกประการ

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งดังนั้น ก็ทรงพระโกรธยิ่งนัก จึงให้หาตัวสมิงนครอินท์เข้ามาตรัสว่า “ซึ่งกุศิดทำการตัดศึกพม่าครั้งนี้ ใหญ่หลวงนัก ถ้าสมคะเนแล้ว พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็จะอยู่ในเงื้อมมือกู เป็นไฉน อ้ายสมิงนครอินท์มึงไปไขกลอุบายของกูให้พม่ารู้ จึงเสียการ พม่าหนีกลับไปสิ้นฉะนี้ด้วยเหตุใด?” สมิงนครอินท์จึงกราบทูลว่า “ซึ่งจะทำการแก้พม่านั้น ฝ่ายทแกล้วทหารมอญก็มีฝีมือกว่าทหารพม่าเป็นอันมาก และจะเอาชัยชำนะก็จะได้อยู่ แต่จะมาลงล้างฆ่าพม่าเสียดังนี้ เปรียบประดุจฆ่าสตรีเหมือนกัน จะเสียพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปชั่วกาลปาวสาน ข้าพระพุทธเจ้ากระทำดังนี้หวังจะรักษาพระเกียรติยศให้ปรากฏไว้”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสว่า “ซึ่งมึงเห็นว่ามีฝีมือจะเอาชัยชำนะแก้พม่าได้ และจะลงฆ่าพม่ากลัวจะเสียพระเกียรติยศไปนั้น เหตุไฉนจึงมิได้กล่าวแต่เดิมที? ทำไมมาว่าเมื่อภายหลังทำให้พม่าหนีรอดไปได้ฉะนี้? ก็เสียพระเกียรติยศไปเหมือนกัน อ้ายข่านอกเจ้า อ้ายบ่าวขายนาย สานุศิษย์ผู้ครู จะเสี่ยงไว้ได้หรือ?” จึงสั่งให้เอาสมิงนครอินท์ไปฆ่าเสีย สมิงพ่อเพชรจึงกราบทูลว่า “ซึ่งพระองค์จะให้ประหารชีวิตสมิงนครอินท์เสียนั้น ก็ควรอยู่ แต่ข้าพระพุทธเจ้าจะขออุปมาถวาย ธรรมดาบุคคลมีรูปมิได้งามมาแต่เดิมแล้ว ถึงจะแต่งบำรุงด้วยเครื่องลูบไล้ทาบทาสักเท่าใด ๆ ก็ไม่สามารถจะแต่งให้งามขึ้นได้ ธรรมดาบุคคลมีเสียงมิได้เพราะ ถึงจะกินยาเสียงสักเท่าใด เสียงนั้นก็มิอาจจะเพราะขึ้นได้ ดังบุคคลที่

มีเสียงเพราะเสนาะมาแต่เดิมนั้น อันบุคคลเป็นทหารเอกมีฝีมือเข้มแข็ง
เล่า ถ้าวาสนาบุญญาธิการมิได้อบรมมาแต่ก่อนแล้ว ก็หาเป็นทหารเอก
ได้ไม่ ซึ่งสมิงนครอินทร์ไปบอกกลอุบายแก่ข้าศึกโทษถึงตายนั้น
แต่ผิดครั้งเดียวข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานชีวิตไว้ ให้ทำราชการ
แก้ตัวสนองพระเดชพระคุณครั้งหนึ่งก่อน”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังสมิงพ่อเพชรทูลดังนั้น
จึงตรัสว่า “สมิงนครอินทร์มันจะทำการแก้ตัวให้รอดชีวิต ว่าจะเอา
ชัยชนะโดยฝีมือนั้นจะมาเป็นประการใด?” สมิงนครอินทร์จึงกราบ
ทูลว่า “บัดนี้ช้างพลายประกายมามีน้ำมันคลังอยู่ ข้าพระพุทธเจ้า
จะขออาสาขึ้นไปชนด้วยพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเมื่อเสด็จออกมาเลียบ
ค่ายนั้น เห็นจะเอาชัยชนะถวายได้” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้
ทรงฟังก็เห็นชอบ จึงสั่งให้ผูกพลายประกายมาคให้สมิงนครอินทร์
ขึ้นขี่ทอดพระเนตร สมิงนครอินทร์รับรับสั่งถวายบังคมแล้ว ก็ออก
ไปขึ้นขี่พลายประกายมาค จึงสั่งให้คนเข้าพานเข้าดู พลายประกายมาค
ก็ไล่คนซึ่งพานนั้นเป็นสามารถ สมิงนครอินทร์ก็ทรมานเอาไว้อยู่แล้ว
สมิงนครอินทร์ก็ลงจากช้างเข้ามาถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช
สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงทรงพระดำริว่าพลายประกายมามี
น้ำมันไล่คนอยู่ดังนี้ และสมิงนครอินทร์รักษาไว้หยุดได้นั้นเห็นจะ
ทำการได้สมคะเนจึงสั่งให้จารึกพระนามของพระองค์ลงในแผ่นทอง
แล้วพระราชทานให้สมิงนครอินทร์คาดเป็นประเจียด แล้วพระราชทาน
เครื่องสูงปีกลองชนะและเครื่องทรงกษัตริย์สำหรับศึก ซึ่งจะไป

ชนช้างกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องนั้นถ้วนทุกสิ่ง สมิงนครอินท์จึงทูลว่า “พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องนั้น ข้าพระพุทธเจ้ายังไม่รู้จักพระองค์ถนัด กลัวจะผิดตัวเสียท่วงทีไป ขอได้ทรงโปรดให้ผู้รู้จักชื่อบอกข้าพระพุทธเจ้าก่อน” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงให้หามังศรีธาตุเข้ามาตรัสว่า “สมิงนครอินท์จะออกไปชนช้างกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ยังไม่รู้จักสำคัญถนัด ให้มังศรีธาตุไปชี้พระองค์ให้ ถ้าสำเร็จการศึกแล้ว เมืองอังวะเราจะยกให้มังศรีธาตุ” มังศรีธาตุรับสั่งแล้ว ก็ถวายบังคมลามากับสมิงนครอินท์ ตรวจเตรียมทแกล้วทหารทั้งปวงไว้พร้อมแล้ว ให้ม้าใช้ไปคอยอยู่ สั่งว่าถ้าเห็นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกมาให้เร่งมาบอก ครั้นเวลาเช้าพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ทรงพระคชาธารเสด็จมาตรวจค่าย

ฝ่ายม้าใช้เห็นแล้วจึงรีบเอาเนื้อความมาบอกสมิงนครอินท์ สมิงนครอินท์ก็ให้ตกแต่งเครื่องคชาธารสำหรับกษัตริย์ ตัวนั้นก็แต่งเครื่องทรงอย่างกษัตริย์เสร็จแล้ว มือถือของ้าวขึ้นขี่พลายประกายมาคม มังศรีธาตุเป็นความ พร้อมด้วยโยธาทวยหารเครื่องสูงทั้งปวงแล้ว ก็ยกตรงออกไป มังศรีธาตุจึงชี้พระหัตถ์บอกข้างพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ซึ่งมีเสวตฉัตรขาวให้แก่สมิงนครอินท์ สมิงนครอินท์หมายสำคัญเสวตฉัตรได้มั่นคงแล้ว ก็ขับช้างตรงเข้าไปจะต่อด้วยพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทอดพระเนตรเห็นสมิงนครอินท์ใส่เครื่องสำหรับกษัตริย์ขับช้างเข้ามาดังนั้น สำคัญว่าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชยกมา ก็ไล่ช้างพระที่นั่งออกมารับจะชนช้างด้วยสมิงนครอินท์

ฝ่ายมังศรีธาตุดูพระเนตรเห็นดังนั้น ก็ทรงดำริในพระทัยว่า “พระเจ้ามนเทียรทองผู้เป็นพระเชษฐาของเรา พระองค์เป็นกษัตริราชอันสูงใหญ่ แม้นตายด้วยฝีมือพระหัตถ์พระเจ้าราชาธิราช ก็ดูประเสริฐ บัดนี้ จะมาปราชัยด้วยฝีมือสมิงนครอินท์อันเป็นแต่ นายทหารหาควรวัวไม่ถึงเราจะได้สมบัติในกรุงอังวะ ก็จะดูหน้าเสนาบดีฉันใด? จำเราจะบอกให้พระเชษฐารู้พระองค์ ถึงพระเจ้าราชาธิราชจะทรงพระพิโรธให้ฆ่าเราเสียก็ตามเถิด อันเกิดมาในวงศ์กษัตริย์แล้ว สู้เสียชีวิตอย่าให้เสียศักดิ์จึงจะชอบ” มังศรีธาตุดูทรงพระดำริแล้ว จึงร้องบอกเป็นนัยไปแก่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่า “เหตุใดพระองค์จะเอาพิมเสนมาแลกกับเกลือ เอาเนื้อมาแลกกับหนัง? ดังนี้ เห็นควรแหละหรือ?” พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังมังศรีธาตร้องมาดังนั้น ก็ทราบว่ามีผู้อื่นแต่งปลอมเป็นกษัตริย์มิใช่พระเจ้าราชาธิราช ก็เที่ยวช้างพระที่นั่งมากหนีเข้าไปปนกับช้างตั้งช้างกันทั้งปวง สมิงนครอินท์ก็ขับพลายประกายมาไล่ติดตามไป มังศรีธาตุดูเห็นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจะหนีมีพัวเพราะเศวตฉัตรเป็นสำคัญอยู่ จึงร้องไปว่า “ผ้าขาวในเมืองอังวะไม่มีอีกละหรือ” พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ยินดังนั้น ก็ให้หักเศวตฉัตรทิ้งเสีย ขับช้างพระที่นั่งปนกันไปด้วยพลช้างทั้งปวง สมิงนครอินท์ หมายสำคัญมิได้ ก็กลับเข้ามากราบทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชตามซึ่งได้ทำการ และมังศรีธาตร้องบอกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องนั้นทุกประการ

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังก็ทรงพระโกรธตรัสว่า “เดิมมังศรีธาตุมานอกกับเราว่าพี่ชายเป็นศัตรูกัน เราก็ทำนุบำรุง

ไว้หวังจะช่วยคิดเอาสมบัติในเมืองอังวะให้ บัดนี้มังศรีธาตูกลับใจไปเข้ากับพื๋ออันเป็นศัตรูเราและศัตรูตัวอีก หาซื้อสัตย์ต่อเราผู้มีคุณไม่คนสองใจเช่นนี้จะเลี้ยงไว้มิได้ นานไปจะเป็นศัตรูคิดร้ายต่อเรา” จึงสั่งให้เอามังศรีธาตุนำไปฆ่าเสีย ทหารทั้งปวงก็คุมเอามังศรีธาตุนำไปฆ่าเสียตามรับสั่ง ครั้นแล้วสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชกลับทรงพระอาลัยดำริว่า “มังศรีธาตุน่าตายครั้งนี้เพราะรักชาติตระกูล กลัวพื๋อจะตายด้วยฝีมือทหารเสียเกียรติยศไม่ควร มิเสียที่มังศรีธาตุเป็นลูกกษัตริย์ มีขัตติยมานะรักศักดิ์ยิ่งกว่าชีวิตหายากนัก” แล้วมีพระราชดำรัสว่า “สมิงนครอินท์ไปทำการไม่สำเร็จก็มีพันโทษ ยังหาแก้ตัวได้ไม่ ที่นี้จะคิดประการใดเล่า?” สมิงนครอินท์จึงทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าจะขอทำการแก้ตัว ปลอมเข้าไปให้ถึงพระเจ้ามนเทียรทอง จะฆ่าเสียให้จงได้” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ให้ไปทำตามสมิงนครอินท์ทูลนั้น สมิงนครอินท์ถวายบังคมลาออกมาที่อยู่อำเภอ จัดทหารฝีมือที่ร่วมใจกันได้หกคน จึงให้เอาหญ้ามัดเป็นฟ่อนเอาดาบซ่อนเข้าไปในฟ่อนหญ้าแล้ว จึงแต่งตัวนุ่งห่มดูหนึ่งไพร่พม่าตะพุ่นหญ้าช้าง

ครั้นเวลาใกล้ค่ำ สมิงนครอินท์กับทหารร่วมใจหกคนก็หาบฟ่อนหญ้าเจรจาภาษาพม่า ปลอมกันกับตะพุ่นซึ่งส่งหญ้าช้างเข้าไปในค่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ครั้นเวลาค่ำ ก็ลอบตัดค่ายพม่าออกเป็นช่อง จึงวางทหารสองคนไว้ แล้วสั่งว่า “เราจะเข้าไปทำการข้างใน ถ้าได้ยินเสียงอื้ออึงขึ้นบนพลับพลาในค่ายเป็นอลหม่านก็ให้ร้องขานขึ้นไปเป็นสำคัญ เราจึงจะได้ออกมาทันที่” แล้วก็พาคนสี่คน

มาถึงโรงช้างวางไว้สองคนสั่งว่า “ถ้าได้ยินเสียงคนวุ่นวายขึ้น ให้
 ตัดแหล่งช้างแล้ว ให้เอาดาบฟันแทงช้างให้ช้างตื่นอลหม่านขึ้นจงได้”
 แล้วพาคนสองคนมาวางไว้หน้าโรงใหญ่แห่งหนึ่งจึงสั่งว่า “ถ้าได้ยิน
 เสียงอื้ออึงขึ้น พม่าตัวนายก็จะวิ่งออกมา ท่านจงตัดเอาศีรษะให้
 จงได้” ครั้นวางคนสั่งไว้เสร็จแล้ว สมิงนครอินท์ก็ไปบนพลับพลา
 ภาวนาอาคมแฝงตัวแอบอยู่จนเวลาสามยาม พอได้ท่วงทีจึงย่องเข้า
 ไปในที่ซึ่งพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องบรรทมนั้น เห็นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
 บรรทมหลับสนิท นางพนักงานช้างในรักษาพระองค์อยู่ สมิงนคร
 อินท์จึงคิดว่า “ครั้งนี้ชีวิตพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องอยู่ในเงื้อมมือเรา เรา
 จะฆ่าเสียบัดนี้ก็ได้ แต่ตัวเรต่าศักดิ์เป็นเพียงทหาร จะมาล้าง
 ชีวิตพระมหากษัตริย์เสียจะนี้หาควรไม่เราจะเอาแต่พระแสงซึ่งวาง
 ไว้ข้างที่พระบรรทมกับพานพระศรีไปเป็นสำคัญ” คิดดังนั้นแล้ว
 สมิงนครอินท์ก็ย่องเข้าฉวยเอาพระแสงและพานพระศรีข้างที่
 พระบรรทมได้ นางข้างในเห็นก็ร้องขึ้นว่ามอญเข้ามา สมิงนครอินท์
 ก็ตัดเอาศีรษะนางอยู่มาได้ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ตื่นตกพระทัย
 และพม่าทั้งปวงอื้ออึงขึ้นทันใด ทหารสมิงนครอินท์ซึ่งอยู่ ณ โรงช้าง
 นั้นก็ตัดแหล่งช้างไล่ฟันช้างตื่นออกมา จักกายวังได้ยินก็ตกใจร้อง
 ถามวิ่งออกมา ทหารสมิงนครอินท์ก็ตัดเอาศีรษะจักกายวังนั้นได้
 พม่าทั้งปวงตื่นอื้ออึงเป็นอลหม่าน และทหารสองคนซึ่งอยู่ที่ช่อง
 ค่ายนั้นก็ร้องขานขึ้น สมิงนครอินท์และทหารสี่คนได้ยินสำคัญแล้ว
 ก็วิ่งออกมาหาช่องค่ายตามสังเกตกัน ครั้นออกมาได้นอกค่ายพร้อมกัน

แล้วก็พากันมาถึงค่าย พอเวลารุ่งเช้า สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชเสด็จออก สมิงนครอินท์ก็เอาพระแสงพานพระศรีและศิระะทั้งสองซึ่งได้มานั้น เข้าถวายแล้วกราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าไปทำการครั้งนี้ก็ได้สมคะเนและข้าพระพุทธเจ้าคิดว่า เราเป็นแต่ทหารยังจะทำการสงครามยืดยาวไปอยู่ ซึ่งจะล้างชีวิตพระมหากษัตริย์เสียนั้นเห็นไม่ควร ข้าพระพุทธเจ้าจึงเอาแต่พานพระศรีกับพระแสงข้างที่กับศิระะนางนักสนมมาถวายเป็นสำคัญ”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังดังนั้นยังแคลงพระทัยอยู่ จึงให้หาตะละเจ้าเปฝ่าผู้เป็นพระราชธิดาพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องออกมาจะให้ดู ตะละเจ้าเปฝ่ามาเฝ้าแลเห็นพานพระศรีกับพระแสงข้างที่ก็จำได้ถนัด แลไปเห็นศิระะจักกายวัง ยังมีทันพิจารณา สำคัญว่าพระเศียรสมเด็จพระบิดาก็ทรงพระกันแสงรัก ต่อพิจารณาดู จึงรู้ว่าจักกายวังและศิระะนางนักสนมตะละเจ้าเปฝ่าจึงทูลว่า “พานพระศรีและพระแสงองค์นี้พระราชบิดาเคยวางไว้ข้างที่บรรทมมิได้ขาด ศิระะนางนักสนมคนนี้เป็นพนักงานหวดพระบาทอยู่ข้างที่ ศิระะหนึ่งนั้นคือศิระะจักกายวังเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังดังนั้น ก็ดีพระทัยจึงตรัสว่า “ครั้งนี้สมิงนครอินท์ไปทำการสมคะเนแก้ตัวได้” แล้วสั่งให้แต่งพระราชสารส่งพระแสงและพานพระศรีคืนไปถวายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ในพระราชสารนั้นว่า “พระเจ้าราชาธิราชแจ้งความมาถึงพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้ทราบ ด้วยสมิงนครอินท์ทำการอหังการ

องอาจเข้าไปในค่าย และขึ้นไปบนพระตำหนักหลวงล่องขึ้นไปถึงข้างในซึ่งน้องเราบรรทมอยู่นั้น ลักเอาพระแสงและพานพระศรีซึ่งวางอยู่ข้างที่ แล้วตัดศีรษะนางนักสนมกับจักกายวังมานั้น ทำให้น้องเราเสียพระเกียรติยศให้สะดุ้งตกพระทัยนั้นหาควรไม่ เราจึงเอาพระแสงและพานพระศรีส่งคืนมาให้ให้น้องเรา ซึ่งสมิงนครอินท์ทำผิดครั้งนี้ อย่าให้น้องเราน้อยพระทัยแก่สมิงนครอินท์นั้นเลย” ครั้นแต่งพระราชสารแล้วก็ให้ขุนนางถือพระราชสารนำพระแสงและพานพระศรีไปถวายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้แจ้งในพระราชสารแล้วทอดพระเนตรเห็นพระแสงและพานพระศรีก็ทรงพระโทมนัส จึงดำริในพระทัยว่า “สมิงนครอินท์ทำการถึงเพียงนี้แล้วให้ชีวิตเราคงอยู่นั้น มีคุณแก่เราเป็นอันมาก ทำใจเราจะได้เห็นตัวสมิงนครอินท์สักครั้งหนึ่ง?” จึงสั่งให้แต่งพระราชสารตอบมาถึงพระเจ้าราชาธิราช ในพระราชสารนั้นว่า “พระเจ้ามนเทียรทองขอเจริญทางพระราชไมตรีมาถึงพระเชษฐาธิราชเจ้าผู้ประเสริฐ ด้วยพระเชษฐาธิราชได้มีพระราชสารมาถึงเรา ว่าสมิงนครอินท์ทำการองอาจล่องเกินทั้งนี้ เราหาพอใจไม่ อันลักษณะทหารแล้วสุดแต่จะเอาชัยชำนะถวายแก่เจ้าของตนให้จงได้ ซึ่งนางนักสนมและจักกายวัง สมิงนครอินท์ตัดเอาศีรษะไปได้นั้นก็เป็นเวรานุเวรของเขาทั้งสองได้ทำมาแต่ก่อน แต่วาสนาสมิงนครอินท์กับเรานั้นต่างกัน จึงหาไม้เวรจิตติดพันกันมาแต่ก่อนไม่ ซึ่งสมิงนครอินท์ล่องเข้าไปในที่นั้น เราหาถือโทษไม่ อย่าให้

พระเชษฐาธิราชสำคัญพระทัยว่าเราจะขัดเคืองสมิงนครอินท์นั้นเลย และบัดนี้เราให้พานทองคำประดับพลอยสำหรับรองขันน้ำใบหนึ่ง มาแก่พระเชษฐาให้พระราชทานแก่สมิงนครอินท์ แล้วเราจะขอ ดูตัวสมิงนครอินท์ด้วย”

ครั้นแต่งเสร็จแล้ว ก็ให้เสนาบดีถือพระราชสารและนำของ ซึ่งประทานให้แก่สมิงนครอินท์นั้น เสนาบดีก็นำพระราชสารและ สิ่งของมาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ได้แจ้งในพระราชสารแล้ว จึงให้หาสมิงนครอินท์มาเฝ้า ก็ทรงพระราชทานสิ่งของซึ่งพระเจ้ามนเทียรทองให้มานั้น แล้วตรัสสั่งสมิงนครอินท์ว่า “พระเจ้ามนเทียรทองจะใคร่รู้จักเห็นตัวท่าน ท่านจงไป ให้พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทอดพระเนตรเถิด แต่คิดรักษาตัวจงดี อย่าให้มีอันตรายได้” สมิงนครอินท์รับรับสั่งถวายบังคมลาแล้ว จึงทูลว่า ซึ่งพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจะใคร่ทอดพระเนตรตัวข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าคิดจะใคร่ไปดูหน้าทหารพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องอยู่ ขอ พระองค์อย่าทรงพระวิตกเลย

สมิงนครอินท์จึงสั่งให้เสนาบดีผู้ถือพระราชสารนั้นว่า “ท่าน จงกราบทูลพระเจ้าอยู่หัวของท่านเถิด ว่าเวลาพรุ่งนี้เช้า เราจะไป เฝ้าที่ฉนวนตรงค่ายหน้าเรือนานพระที่นั่ง แต่ใจเราอยากจะไปเฝ้า ณ ค่ายบนบกให้ทอดพระเนตรเห็นตัวขัดที่เดียว แต่เกรงจะไม่มี รับสั่งโปรด ครั้นจะจู่ลู่ลงเข้าไป ก็จะเป็นที่ขัดเคืองพระอัชฌาสัย และผิดอย่างธรรมเนียมท้าวท้าวที่ดีแต่ก่อน ถ้ามีรับสั่งโปรด แล้ว เราจะเข้าไปเฝ้า ณ พลับพลาในค่าย”

เสนาบดีผู้ถือราชสารได้ฟังดังนั้น ก็ถวายบังคมลาสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช กลับไปกราบทูลพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องตามที่พระเจ้าราชาธิราชตรัสและคำสมิงนครอินท์สั่งให้มาทูลนั้นทุกประการ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังก็ดีพระทัย จึงตรัสว่า “ซึ่งสมิงนครอินท์จะมาเฝ้าเราถึงในค่ายที่อยู่ นั้น เราชอบใจนัก” แล้วทรงพระดำริว่า “จะคอยดูสมิงนครอินท์สักหน่อย จะองอาจกล้าหาญมาเฝ้าเราถึงที่อยู่จริงหรือ หรือจะคิดกลอุบายบิดพลิ้วไปประการใด พรุ่งนี้ก็คงรู้”

ฝ่ายสมิงนครอินท์ถวายบังคมลาสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ออกมา ณ ค่ายที่อยู่ของตัวแล้ว จึงคิดว่า “พรุ่งนี้ เราจะไปให้พระเจ้ามนเทียรทองทอดพระเนตรนั้น ครั้นจะนั่งไปในเรือลอยอยู่กลางน้ำ พระเจ้ามนเทียรทองและเสนาบดีทั้งปวงก็จะคิดเห็นว่าเกรงกลัวอยู่ ซึ่งเราจะย่อท้อกลัวสติปัญญาฝีมือทหารพม่านั้นหาไม่ได้ เกรงแต่พระเจ้ามนเทียรทองจะไม่โปรดให้ไปเฝ้าถึงพลับพลา แม้เป็นดังนั้น เราจะคิดอ่านว่ากล่าวไปเฝ้าให้ถึงที่เสด็จออกในท่ามกลางเสนาข้าทหารทั้งปวงจงได้ ถึงพระเจ้ามนเทียรทอง และทแกล้วทหารทั้งปวงจะทำร้ายประการใด เราคงจะสู้รบจนสิ้นชีวิต จะสำแดงความกล้าให้ปรากฏเป็นเกียรติยศไว้ในแผ่นดินให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ทแกล้วทหารสืบไปภายหน้า แต่ตัวเราเปรียบตั้งอาศิริพิษ จำจะซ่อนรักษาเขี้ยวของตัวไปด้วย” คิดแล้ว จึงให้ช่างเอาเสื่ออย่างดีสองตัวมาแหะริมไหล่ข้างหน้าทั้งซ้ายขวา แต่พอสอดดาบลงได้แล้วก็ใส่เสื่อซ่อนเข้าทั้งสองตัวเป็นสี่ชั้น เอาดาบสอดลงตามแผลเสื่อที่แหะไว้วันนั้น

จึงเอาผ้าชมพูขลิบทองโพกศีรษะไว้ชายผ้าให้ยาวปกไหล่ทั้งสองข้างมิดแผลแล้ว ลองกำกราบดูเห็นแนบเนียนดีมิได้ขัดขวาง จึงถอดเสื้อออกให้ช่างเย็บตรึงฝักดาบกับเสื้อเข้าไว้ให้มั่นคง

ครั้นเวลาเช้า สมิงนครอินท์ก็อาบน้ำชำระกาย เสพโภชนาหารแล้ว ก็แต่งตัวนุ่งผ้าใส่เสื้อโพกผ้าซึ่งจัดไว้นั้น และทาแป้งหอมน้ำมันหอมอันประกอบวิธยาคม ใส่แหวนประดับพลอยเนาวรัตน์เก้ายอดทั้งสองก้อย แต่งเครื่องครบตามยศศักดิ์นายทหารเอกแล้ว นมัสการคุณพระรัตนตรัย ระลึกถึงคุณบิดามารดา พระมหากษัตริย์ และเทวดาทั้งปวงเสร็จแล้ว ก็เข้ามาราบถวายบังคมลาสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ตรัสอำนวยการให้ว่า “ไปจงดีเถิด อย่าได้มีอันตราย” สมิงนครอินท์รับพระพรใส่เกล้าแล้ว ก็ถวายบังคมลา มาลงเรือฉลากบาง บรรจุทหารร่วมใจที่กล้าแข็งเจ็ดสิบคน มีเครื่องอาวุธครบมือพร้อม จึงให้พลทหารตีกรรเชียงขึ้นไปถึงหน้าค่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องแล้ว ก็ลอยลำอยู่กลางน้ำ ขุนนางพม่าซึ่งรับสั่งให้คอยดูอยู่นั้น ครั้นเห็นสมิงนครอินท์มาแล้ว ก็เอาเนื้อความเข้ากราบทูลพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้แจ้ง ก็ดีพระทัยนัก จึงเสด็จออกพร้อมด้วยเสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวงเป็นอันมาก จึงตรัสสั่งขุนนางฝ่ายทหารผู้หนึ่ง ให้ลงมาเชิญสมิงนครอินท์ขึ้นไปเฝ้า สมิงนครอินท์ได้ฟังก็ดีใจมิได้ครั้นคร้าม ดูท่าทางที่จะหนี ที่จะไล่เสร็จแล้ว จึง

สั่งทหารทั้งปวงว่า “ถ้าเราขึ้นไปเฝ้าพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องไม่มีอันตราย
ก็แล้วไป แม้นเกิดเหตุการณ์ไฉนเสียงเราร้องเรียกแล้ว จงขึ้นไป
ช่วยให้ทันที ท่านทั้งปวงอย่าประมาท จงเตรียมตัวไว้ให้พร้อม” สั่ง
แล้วสมิงนครอินท์ก็เข้าไปเฝ้ากราบถวายบังคมพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็โปรดให้สมิงนครอินท์นั่งที่เสมอมนันท
มิตร แล้วทอดพระเนตรดูสมิงนครอินท์ ตรัสว่า “สมิงนครอินท์นี้
รูปร่างสมควรเป็นทหาร มีลักษณะสัตย์ซื่อหาผู้เสมอเป็นอันยาก”
จึงทรงพระดำริว่า “เราจะลองสมิงนครอินท์ดูให้เห็นว่าน้ำใจจะ
องอาจกล้าหาญจริงหรือ หรือจะสะทกสะท้านประการใด” จึงตรัส
ว่า “ตัวท่านเป็นทหารเอกอยู่ในพระเจ้าราชาธิราช พระเจ้าราชาธิราช
ก็ทำสงครามกับเราเป็นมหายุทธนาการใหญ่หลวง ท่านเป็นราช
พาหนะเปรียบดังพระยาช้างสารมีฝีเท้า เรานี้อุปมาดังพระยาราชสีห์
อันเป็นเจ้าฝูงสัตว์ทั้งสิ้น บัดนี้ ท่านตกเข้ามาในเงื้อมมือเราก็เปรียบ
ประดุจช้างสารอันหาฝีเท้ามิได้ เราจะให้จับฆ่าเสียจะคิดประการใด”

สมิงนครอินท์ได้ฟังพระเจ้ามนเทียรทองตรัสสั่งดังนั้น จะ
ได้สะดุ้งตกใจหามิได้ จึงทูลว่า “ซึ่งพระองค์ตรัสมานี้ก็ควรอยู่ แต่
ข้าพระพุทธเจ้าเมื่อทำสงครามเป็นเสนายุทธโยธายุทธ์ ก็ทำอาการ
ดังพระยาช้างสารมีฝีเท้าเป็นอาวุธ ถ้าอาสาพระมหากษัตริย์จะเอา
ชัยชนะแก่ตัวแล้ว ก็ละทำนองพระยาช้างสารนั้นเสีย ทำอาการดุจ
ดังเสืออันจับสัตว์กินเป็นภักษา ย่อมซ่อนเล็บซ่อนเขี้ยวของตัวไว้
มิให้สัตว์ทั้งปวงสงสัย ซึ่งพระองค์ตรัสว่าจะให้ฆ่าข้าพระพุทธเจ้า

เสียนั้น เป็นความมองอาจ เพราะยังไม่เห็นกำลังเสือตัวประเสริฐ ถ้าข้าพระพุทธเจ้าทำใจใหญ่ถือตัวว่าอาจหาญแล้ว จะปลงพระชนม์พระองค์เสียบัดนี้ก็ได้”

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังดังนั้น ก็แยมพระสรวล จะได้ทรงพระโกรธหามิได้ จึงตรัสว่า “ซึ่งท่านอวดอ้างว่าจะฆ่าเราได้ นั้น คือ จะทำประการใด?” สมิงนครอินท์จึงกราบถวายบังคมแล้ว ก็นั่งตั้งตัวตรงขึ้น สองมือไขว้ชักดาบออกจากเสื้อทั้งสองเล่ม พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องและเสนาบดีทั้งปวงเห็นดังนั้นก็ตกตะลึงไป สมิงนครอินท์เห็นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องตกพระทัยพระพักตร์เผือดไป จึงวางดาบลงกราบถวายบังคม แล้วทูลว่า “พระองค์อย่าทรงสะดุ้งตกพระทัยเลย ข้าพระพุทธเจ้าเป็นทหารจะคิดล้างชีวิตพระองค์ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ทรงแผ่นดินนั้นหามิได้ ถ้าข้าพระพุทธเจ้าคิดร้ายต่อพระองค์แล้ว เมื่อข้าพระพุทธเจ้าลอบเข้ามาถึงที่พระบรรทมนั้นก็จะทำอันตรายแก่พระองค์เสีย นี่ข้าพระพุทธเจ้ามิได้คิด”

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังก็ดีพระทัย จึงตรัสสรรเสริญสมิงนครอินท์ว่า “พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดได้สมิงนครอินท์ไว้คงได้ดวงแก้วอันหาค่ามิได้” แล้วถอดพระธำมรงค์ปัทมราคอันมีราคากับเครื่องม้าทองคำสำหรับหนึ่ง พระราชทานแก่สมิงนครอินท์ สมิงนครอินท์ได้รับพระราชทานแล้ว ก็กราบถวายบังคมลาลงเรือพร้อมด้วยทหารกลับมาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช กราบทูลความซึ่งเข้าไปเฝ้าพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง และได้รับพระราชทานสิ่งของทุก

ประการ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังก็มีพระทัยชื่นชมยินดีด้วยเจ้าสมิงนครอินท์ยิ่งนัก

ฝ่ายพระเจ้าฝรังมั่งหม่อง ครั้นสมิงนครอินท์กลับไปแล้วจึงตรัสแก่เสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวงว่า “ครั้งนี้ศึกเราก็เสียทีแก่มอญ ด้วยนายทัพนายกองมิได้ระวังตรวจตราละให้ข้าศึกปลอมมาถึงตัวเราได้ฉะนี้ ครั้นจะมีเอาโทษนายทัพนายกองทั้งปวงบัดนี้เล่า แม้จะล่าทัพไป ที่ไหนจะเป็นขบวนป้องกันทัพมอญได้ แต่ตั้งปรกติดูอยู่ฉะนี้ยังให้ข้าศึกปลอมเข้ามาทำร้ายได้ บัดนี้โทษคนทั้งปวงก็ถึงตายอยู่แล้ว เสนาบดีนายทัพนายกองจะคิดประการใด?” เสนาบดีนายทัพนายกองจึงกราบทูลว่า “ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงนี้ประมาทให้ข้าศึกแปลกปลอมเข้ามาได้นั้น โทษข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงถึงตายอยู่แล้ว แต่จะขอทำการแก้ตัวครั้งหนึ่งก่อน ถ้าพระองค์จะล่าทัพไป ข้าพระพุทธเจ้าจะขออาสาป้องกันพระองค์ไป มิให้เป็นอันตรายประการใดได้”

พระเจ้าฝรังมั่งหม่องก็พระราชทานโทษให้ จึงตรัสสั่งนายทัพนายกองทั้งปวงว่า “ให้จัดแจงพลทหารตระเตรียมไว้พร้อมแล้วทำให้กิตติศัพท์รู้ไปถึงกองทัพมอญดุจหนึ่งจะเข้าหักค่ายปล้นค่าย แล้วให้ผูกธนูหั่นถือเครื่องศาสตราวุธประจำด้านไว้ทุกค่าย ครั้นเวลาพลบค่ำ ก็ให้กองกองเพลิงรายเป็นสำคัญถึงเวลาประมาณยามเศษ เราจะยกล่าทัพไป” เสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวง ก็มาจัดแจงพลทหารกระทำตามรับสั่งทุกประการ ครั้นถึงเวลายามเศษ พระเจ้าฝรังมั่งหม่องก็ล่าทัพไป

ฝ่ายกองทัพพระเจ้าราชาธิราชมิได้รู้กล คิดว่าพม่าจะเข้าหักค่าย จึงให้ทหารทั้งปวงตระเตรียมตรวจตรารักษามั่นอยู่ หาสังเกตว่าพม่าจะล่าทัพไปไม่ ครั้นเพลาค่ำ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งว่าพระเจ้ามนเทียรทองยกพลทหารล่าทัพไปแล้ว จึงสั่งสมิงอังวะ มังศรี สมิงพระตะเป็ด สมิงสามเหล็ก สมิงสามพราย สมิงอุบากอง ห้านายยกทหารติดตามพระเจ้ามนเทียรทองไป แล้วพระองค์ก็ยกพลทหารกลับมายังกรุงหงสาวดี

ฝ่ายสมิงพระตะเป็ดและนายทัพนายกองมอญทั้งปวง ก็ติดตามพระเจ้ามนเทียรทองไปจนสุดแดนก็มีได้ทัน จับได้แต่ผู้คนช้างม้าซึ่งเลื่อยล้าอยู่นั้น แล้วยกกลับมาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ณ กรุงหงสาวดี

คำอธิบายเรื่องเพิ่มเติม

หงสาวดี แต่เดิมเป็นชื่อเมือง ปัจจุบันเป็นชื่อแคว้นหงสาวดี (Hanthawady) เมืองหงสาวดีแต่เดิม ปัจจุบันเรียกชื่อว่า พะโค (Pegu) อยู่เหนือเมืองย่างกุ้ง เมืองหลวงของพม่า

รัตนบุระอังวะ ปัจจุบันคือเมืองอังวะ (Inwa) อยู่ทางภาคเหนือของพม่า ริมฝั่งแม่น้ำอิรวดี Irrawadi

ชื่อประเทศและชาติที่กล่าวถึงในเรื่องนี้

มอญ เชื่อกันว่ามอญเป็นพวกแรกที่ยกจากที่สูงในประเทศจีนมาตั้งหลักแหล่งอยู่ในอินโดจีน แถบลุ่มปากน้ำอิรวดี ต่อมาชาวอินเดียพวกหนึ่งเข้าปกครองมอญ คนมอญเลื่อมใสในรุ่นต่อมาเลยมีผิวคล้ำ

พม่า เป็นชาติเก่าแก่รองจากมอญ เป็นเชื้อสายธิเบตอพยพอยู่แถบแม่น้ำพรหมบุตร ต่อมาตั้งราชธานีแรกขึ้นทางเหนือของแม่น้ำอิรวดี ชื่อ “ตะไก้ง” หรือ “พุกามเก่า”

มอญกับพม่าได้ทำสงครามชิงอำนาจกันอยู่จนถึงสมัยพระเจ้าตะเบงชเวตี้ ผู้ได้พระนามว่า “พระเจ้าชนะสิบทิศ” จึงได้ช่วยชนมอญ และพระเจ้าตะเบงชเวตี้นี้ได้มารบพุ่งกับไทยเป็นครั้งแรก จนไทยกับพม่ามีสงครามติดพันกันเป็นเวลานาน ต่อมา พ.ศ. ๒๔๒๔ สมัยพระเจ้าธีบอ พม่าตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ และเพิ่งได้อิสระภาพคืนเมื่อวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๑

ไทยใหญ่ เมื่อประมาณห้าพันปีมาแล้ว ชนชาติไทยมีหลักแหล่ง
อยู่ในดินแดนที่เป็นประเทศจีนปัจจุบันนี้ มีความเจริญ ความเสื่อม
อยู่หลายคราว ตอนที่เจริญมากที่สุดคือยุคหนองแสน่านเจ้า เมื่อ
ประมาณพันปีเศษมาแล้ว ต่อมาไทยพวกหนึ่งถูกพวกจีนกลืนชาติ
เป็นจีนหมด อีกพวกหนึ่งรักษาวัฒนธรรมไทยไว้ได้

เมื่อประมาณ ๗๐๐ ปีมานี้ ชนชาติไทยถูกกุบไลข่าน
กษัตริย์มองโกลรุกราน จึงอพยพลงมาทางใต้ การอพยพนั้นลงมาเป็น
คราว ๆ พวกหนึ่งไปทางพม่าเหนือ ชานสเตท ได้แก่ พวกไทย
ใหญ่ ไทยยอง ไทยเขิน พวกที่มาทางอินเดีย อัสสัม คือไทย
อาหม ไทยคำตี้ พวกलोंได้เริ่มสร้างอาณาจักรเชียงแสนหลวง
มีกษัตริย์ คือ พระเจ้าพรหมมหาราช ต้นตระกูลพ่อขุนรามคำแหง

ไทยในประเทศจีนยังมีอีกมากได้แก่ไทยไท้ ไทยดำ ใน
ประเทศจีนขณะนี้รัฐไทยอิสระเรียก Thai Autonomous State เป็น
พวกสิบสองปันนา สิบสองจุไทย คือไทยลื้อ ไทยเขิน

ไทยในประเทศไทยแบ่งออกเป็น ไทยเหนือ (ไทยยวน)
ได้ลงมาเป็นไทยน้อย คือ ไทยปัจจุบันนี้ ทางอีสานมีไทยกว่ายี่
สิบเผ่า

ไทยใหญ่เคยมีอำนาจอยู่พักหนึ่ง หลังจากพม่าซึ่งครอง
พุกามเสื่อมลง เพราะแพ้สงครามพวกมอญ รว พ.ศ. ๑๘๐๐-
๑๘๒๕ พอพม่าอ่อนกำลังลงไทยใหญ่ก็แข็งขึ้นแบ่งแยกอำนาจจาก
พม่าได้ และได้เป็นกษัตริย์ครองเมืองสำคัญของพม่า ครั้นเมื่อ

พระเจ้าฟ้ารั่ว (มะกะโท) มีอำนาจครองเมืองเมะตะมะในความ
อุปการะของพระร่วงกรุงสุโขทัย (คือพ่อขุนรามคำแหง) ไทยใหญ่
ก็ค่อยเสื่อมลง

มอญรบกับพม่าเรื่อยมาจนแพ้พระเจ้าตะเบงชเวตี้ ระหว่าง
นี้ไทยใหญ่ยังเป็นเอกราช พอถึงสมัยพระเจ้าบุเรงนองพม่าก็ปราบ
ไทยใหญ่ได้ ไทยใหญ่จึงตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า เมื่อ พ.ศ.
๒๑๐๐

ไทยใหญ่ปัจจุบันนี้ อยู่ในดินแดนที่เรียก “เงี้ยว” หรือ
“ชาน”

เชียงใหม่ สมัยพระเจ้าขุนรามคำแหงครองสุโขทัย ยังมีแคว้นไทย
ที่สำคัญอีก ๓ แคว้น คือ แคว้นหริภุญชัย (ลำพูน) แคว้น
เชียงยาง (เชียงใหม่) และแคว้นพะเยา เมื่อพญาเมงราย (ครอง
เมืองเงินยาง) ตีแคว้นหริภุญชัยได้ คิดจะสร้างเมืองใหม่ พ่อขุน-
รามคำแหงช่วยเลือกสถานที่สร้างเมือง แล้วให้ชื่อ “เชียงใหม่”
สมัยราชธานีเชียงใหม่ตกอยู่ในอำนาจพม่า ต่อมาเชียงใหม่เป็น
อิสระบ้าง ขึ้นกับไทยบ้าง ขึ้นกับพม่าบ้าง แล้วแต่เหตุการณ์
ครั้นถึงสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เชียงใหม่จึงตกอยู่กับไทยอย่างสมบูรณ์
จนทุกวันนี้

บุคคลสำคัญในเรื่อง ฝ่ายมอญ

พระเจ้าราชาธิราช พระนามเดิมคือมังสฺระมณีจักร แต่คนทั้งหลายเรียกว่าพระยาน้อย เป็นโอรสพระเจ้าช้างเผือก หรือพระเจ้าอยู่เมื่อขึ้นครองราชสมบัติทรงพระนามว่าพระเจ้าสีหราชาธิราช แต่มักเรียกกันว่าพระเจ้าราชาธิราช

พระเจ้าราชาธิราชเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่สามารถยอดเยี่ยม เพราะทรงมีนิสัยเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาได้แสดงความสามารถของตนออกมาใช้ได้อย่างดีที่สุด อันเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติอย่างยิ่ง มีพระสติปัญญาลึกซึ้งเฉียบแหลม สามารถเป็นประธานในการแสดงความคิดเห็นที่สำคัญแล้วสรุปผลได้ดีที่สุดเสมอ และทรงมีพระทัยเข้มแข็งมั่นคง

พระเจ้าราชาธิราชทรงพระปรีชาสามารถในการสงครามมาก แม้จะมีกำลังกองทัพน้อยกว่าพม่าก็สามารถเอาชนะพม่าได้เสมอ มีพระนิสัยโปรดทหารมากกว่าสตรี เห็นได้จากตอนสมิงนครอินท์หลงพระทัยทำเป็นรักนางอุตะละ พระองค์ก็ประทานให้ โดยมีเหตุผลว่า “แม้สมิงนครอินท์มีความรักใคร่ในนางอุตะละผู้เป็นพระสนมของเรา เรามีความยินดีนัก ทุกวันนี้ตัวเราก็คือเป็นกษัตริย์ไช้จะไร้พระสนมเสมอนางอุตะละนั้นก็หาไม่ได้ แม้จะหาสตรีที่มีลักษณะรูปอันทรงให้ยิ่งกว่านางอุตะละนั้นก็จะได้ตั้งความปรารถนา แต่จะหาข้าทหารฝีมือเข้มแข็งดุจสมิงนครอินท์นั้นหา

ยากนัก ใจเรารักข้าทหารมากกว่าสตรี”

พระนิสัยเป็นนักประชาธิปไตย ประทานความสนิทสนมแก่ทหาร เช่น ทรงคัดโลหิตที่ไหล่สมิงอังวะมังศรีซึ่งถูกอาวุธเข้าศึก ในการปกครองก็ทรงมีความหนักแน่นและรักษาความยุติธรรม ใครทำดีก็ประทานรางวัล ใครทำผิดก็ลงโทษ มิได้ทรงถือพระอารมณ์เป็นใหญ่

นอกจากพระนิสัยสำคัญ ๆ อันเหมาะสมกับความเป็นกษัตริย์ผู้ทรงทศพิธราชธรรมแล้วยังมีพระนิสัยรักศิลปะ ดังตอนที่ตรัสใช้สมิงงอฝางให้ไปปราบปรามเมืองตะแคงให้รามิละขึ้นครองและตรัสสั่งให้สมิงงอฝางนำช่างผู้มีฝีมือรู้จักแกะ ปั้น เขียน และสลัก กลึง มาด้วย สมิงงอฝางก็ได้้นำช่างผู้มีฝีมือหกร้อยคนไปถวายตามพระประสงค์

ทรงมีนิสัยรักสนุกดังตอนที่ทรงแต่งตั้งมะสะลุมให้เป็นสมิงนครอินท์นั้น ทรงพระดำริว่ามะสะลุมมีความชอบอยู่ แต่ทำการหาญเกินไปมิได้ทูลขออาสาก่อน เป็นคนเบาความคิด ทำให้เสียขนบธรรมเนียม จึงมิได้ประทานรางวัลต่อหน้าคน ต่อมาทรงระลึกถึงความชอบของมะสะลุม จึงทรงปูนบำเหน็จรางวัลมิให้รู้ตัวบ้าง ตรัสสั่งให้ปลุกตำหนักใหญ่มีเครื่องเรือนครบ พร้อมด้วยเครื่องยศพระราชทานแผ่นสุพรรณบัตร ตั้งเป็นสมิงนครอินท์กินเมืองตึกคล้า และประทานนางเกษราเป็นภรรยา แล้วทรงสั่งสมิงพัชชะว่า เมื่อพระองค์เสด็จจากเมืองนั้นแล้วให้เชิญมะสะลุม

มาเลี้ยงอาหารในตำหนักใหญ่มอมเหล้าให้เมา แล้วให้ครองตำหนักนั้น และในตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องนี้ เมื่อสมิงนครอินท์ทูลลาจะไปรบตามรับสั่ง พระเจ้าราชาธิราชก็โปรดให้นางอุตะละ นางห้าม นำพระศรีในพานเสวยไปประทานให้ถึงมือสมิงนครอินท์ สมิงนครอินท์ไม่เข้าใจในพระประสงค์ จึงได้ลองพระทัยแสร์รทำเป็นเข้าใจเพราะรักนางอุตะละ จนได้ทราบน้ำพระทัยพระองค์จึงยิ่งเพิ่มความจงรักภักดียิ่งขึ้น

อำมาตย์ทินมนีกรอด เมื่อพระเจ้าราชาธิราชยังมิได้ขึ้นครองราชสมบัติ ท่านผู้นี้เป็นอำมาตย์ทิน ครั้นเมื่อพระเจ้าราชาธิราชได้ครองราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา อำมาตย์ทินได้แสดงความซื่อตรง สม่ำเสมอ จนเป็นที่ประจักษ์ต่อพระเจ้าราชาธิราชพระองค์จึงทรงแต่งตั้งเป็นอำมาตย์ทินมนีกรอด

อำมาตย์ทินมนีกรอดนี้มีความสามารถและชำนาญในการสงครามมาก ทั้งมีสติปัญญาเฉียบแหลมลึกซึ้ง จนพระเจ้าราชาธิราชทรงเห็นประจักษ์ในคราวประมาณพลได้ถูกต้อง ถึงกับตรัสชมว่า “อำมาตย์ทินมนีกรอดนี้เลิศมนุษย์ มีปัญญาหลักแหลมลึกซึ้ง เปรียบประดุจเทวดามีจักขุเป็นทิพย์ ประมาณพลโยธามีได้ผิด ครั้นนี้ เรามีความยินดียิ่งนัก อุปมาดังได้พระนครประเทศหนึ่ง ซึ่งการสงครามขุนหมองขัดข้องอยู่นั้น บัดนี้ใจเราใสสว่าง เปรียบประดุจได้ชัยชำนะแล้ว”

นอกจากมีความสามารถแล้ว ยังมีน้ำใจกล้าหาญ วาจา
คมคาย ดังตอนที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องคิดจะตัดกำลังมอญ โดยขู่ให้
อำมาตย์ทินมนี่กรอดกลัวแล้วเกลี้ยกล่อมให้อ่อนน้อมต่อพม่า แต่
อำมาตย์ทินมนี่กรอดได้ตอบพระราชสาสน์*นั้น มีใจความตอนหนึ่ง
ว่า “ซึ่งพระองค์ทรงเมตตาข้าพระพุทธเจ้าตรัสเข้ามาครั้งนี้ พระ
เดชพระคุณหาที่สุดมิได้ อันข้าพระพุทธเจ้าเป็นข้าทหารทำสงคราม
จนอายุชราถึงเพียงนี้ แม้นกลัวตายอยู่แล้วที่ไหนจะทำสงคราม
ยืดยาวมาได้ อันเกิดมาเป็นมนุษย์ในโลกนี้ใครจะปราศจากความ
ตายนั้นหามิได้... ซึ่งพระองค์ตรัสว่า จะปลุกเลี้ยงข้าพระพุทธ-
เจ้าซึ่งเป็นข้าศึกอันหาความชอบมิได้ให้เสมอเจ้าของข้าพระพุทธเจ้า
ปลุกเลี้ยงนั้นอย่าพักมาลงขู่ข้าพระพุทธเจ้าเลย ป่วยการเสียเปล่า
ซึ่งว่าเมืองพะสิมอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์แล้ว ก็ขอเชิญพระองค์เร่ง
ตีเสียให้ได้ก่อนเถิดจึงค่อยยกลงไปตีกรุงหงสาวดี”

สมิงพ่อเพชร เดิมชื่อพ่อมอญ เมื่อพระยาน้อยยังมีได้ขึ้นครอง
ราชสมบัตินั้น พ่อมอญได้ช่วยเหลืออยู่มาก ครั้นพระยาน้อยได้
ครองราชสมบัติแล้วจึงทรงแต่งตั้งพ่อมอญเป็นสมิงพ่อเพชร

สมิงพ่อเพชรเป็นเสมือนที่ปรึกษาที่มีความคิดลึกซึ้งและ
สำคัญที่สุดของฝ่ายมอญ เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มีความรู้ความ
สามารถในการสงครามอย่างยิ่ง มีสติปัญญาฉลาดไหวพริบ และ
เฉียบแหลมสามารถหาวิธีเอาชนะชนะข้าศึกได้ โดยมีให้ฝ่ายตนต้อง

* ในเรื่องราชาธิราช ใช้ พระราชสาร

ใช้กำลังมาก ดังตอนที่ทูลแนะนำพระเจ้าราชาธิราชให้ตั้งรับทัพพม่าที่แม่น้ำปันเกลาะ ใช้ธรรมชาติของแม่น้ำปันเกลาะฆ่าพลพม่าเสียมากมายโดยไม่ต้องใช้อาวุธ และตอนที่สมิงนครอินท์ต้องขัดคำสั่งสมิงพ่อเพชรผู้เป็นแม่ทัพเข้าโจมตีทัพพม่าในเวลาอันไม่สมควรนั้น สมิงพ่อเพชรโกรธมาก แต่ก็สามารถควบคุมอารมณ์ไว้ได้ คิดการแก้ไขจนได้ชัยชนะพม่า แสดงว่าสมิงพ่อเพชรมีความคิดสุขุมรอบคอบไม่เอาอารมณ์ของตนเป็นที่ตั้งจนเสียการ

สมิงพ่อเพชรเป็นคนมีคุณธรรมสูง ตอนที่สมิงนครอินท์รบ “ศึกในใจ” ไม่ชนะนั้น สมิงพ่อเพชรก็พยายามหาคติมาสั่งสอนให้สมิงนครอินท์เห็นผิดและชอบ ตลอดชีวิตสมิงพ่อเพชรรับราชการด้วยความสัตย์ซื่อจงรักภักดี พระเจ้าราชาธิราชก็ทรงตระหนักในคุณความดีของสมิงพ่อเพชร ดังเมื่อครั้งสมิงนครอินท์รู้ตัวว่าขัดคำสั่งแม่ทัพ เป็นความผิด จึงรีบเข้าเฝ้าพระเจ้าราชาธิราชเพื่อเอาความชอบเสียก่อน และได้รับพระราชทานรางวัลไปก่อน เมื่อสมิงพ่อเพชรทราบก็น้อยใจมีขึ้นเฝ้าตามระเบียบ พระเจ้าราชาธิราชก็โปรดให้ไปตาม และตรัสถามว่าน้อยใจเรื่องอะไร จึงทรงทราบความจริง

ระหว่างสมิงพ่อเพชรมีชีวิตอยู่นั้น ทางฝ่ายพม่าเกรงกองทัพมอญมาก เมื่อสมิงพ่อเพชรตายแล้ว มอญเคยเสียที่ฝ่ายพม่าจนเสียสมิงนครอินท์

สมิงนครอินท์ เดิมชื่อมะสะละม ครั้งแรกที่สมัครเข้ารับราชการกับพระเจ้าราชาธิราชก็ได้แสดงความสามารถ แต่ห้าวหาญเกินสมควร ก่อนที่จะกระทำการอันใด มิได้ทูลอาสาเสียก่อน พระเจ้าราชาธิราชจึงมิได้ประทานรางวัล และเมื่อได้รับราชการจนได้เป็นสมิงนครอินท์แล้วก็มิละทิ้งนิสัยเดิม เป็นทหารเอกที่มีฝีมือสูงสุดในเพลงดาบคู่ เป็นนักรบที่ห้าวหาญไม่กลัวอันตราย ประกอบด้วยนิสัยใจร้อนและดื้อดึง เชื่อในความสามารถของตนเองจนผู้ใหญ่ว่าห้ามไม่ฟัง เป็นสาเหตุให้สมิงพ่อเพชรโกรธมาก ถึงกับชี้หน้าด่าว่าต่อหน้าพระที่นั่ง

สมิงนครอินท์มีน้ำใจซื่อตรง และด้วยเหตุที่เป็นคนใจร้อน ไม่สามารถเก็บความเคลือบแคลงสงสัยไว้ได้ ดังตอนที่พระเจ้าราชาธิราชให้นางอุตะละหยิบหมากในพานทองเครื่องเสวยประทานให้ถึงมือสมิงนครอินท์นั้น สมิงนครอินท์ไม่เข้าใจพระประสงค์ของพระเจ้าราชาธิราช เมื่อไม่สามารถเก็บความสงสัยไว้ได้ จึงทำเป็นป่วยเพราะหลงรักนางอุตะละ เพื่อลองพระทัยพระเจ้าราชาธิราช ครั้นตระหนักในน้ำพระทัยแล้วว่าทรงรักข้าทหารมากกว่าสตรี สมิงนครอินท์ก็ยิ่งรู้สึกจงรักภักดีในพระเจ้าแผ่นดินของตนยิ่งขึ้น

แม้ว่าเป็นคนใจร้อน แต่ก็เป็นคนมีไหวพริบ สามารถพูดลวงให้มังมหานรธาธิบดีด้วยอาวุธสั้น จนสามารถฆ่ามังมหานรธาได้

สมิงนครอินท์เป็นคนรักเกียรติและพูดตรง ดังตอนที่มอญทำอุบายลวงฆ่าพม่าทั้งกองทัพในคราวทำสงครามกัน เมื่อมังมหาราชถามขึ้นว่า การทำสงครามนั้นจริงหรือไม่ สมิงนครอินท์ก็ตอบตรง ๆ ว่า “อ้ายพม่าหน้าโง่หาความคิดมิได้ อันประเพณีการศึกใครบอกว่ามีสงครามที่ไหนบ้าง” พม่าจึงหนีรอดไปได้ เพราะสมิงนครอินท์เห็นว่าการเอาชนะพมานั้นไม่ยาก ไม่จำเป็นต้องใช้วิธีล่อลวงดังนั้น อันเป็นการชนะอย่างไม่มีเกียรติ

การที่สมิงนครอินท์ลอบเข้าไปถึงที่บรรทมของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง แล้วไม่ปลงพระชนม์เสีย นั้น ก็แสดงนิสัยดีว่าเป็นคนรู้ที่ต่ำที่สูงฐานะของตนว่าไม่ควรจะปลงพระชนม์กษัตริย์

เนื่องจากขาดความรอบคอบ สมิงนครอินท์จึงแพ้ความคิด มังรายกะยอจะว่าโอรสพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจนถูกจับได้ แล้วตายเพราะความบอบช้ำ และไม่ยอมรับประทานอาหาร เมื่อพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงทราบก็ทรงอาลัยเสียดายนัก ทรงถือว่าสมิงนครอินท์เคยมีคุณต่อพระองค์และต่อกองทัพพม่า ได้ตรัสติเตียนพระโอรสเป็นอันมาก

สมิงอฝาง สมิงอฝางเป็นตัวอย่างที่ดีของข้าราชการ เมื่อได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ปกครองเมืองเตียง ก็เอาใจใส่ดูแลให้ชาวด่านออกลาดตระเวนปลายด่าน จนชาวด่านจับทูตพม่าสิบสองคนผู้ถือพระราชสาสน์ไปขอกองทัพเมืองเชียงใหม่ได้อันเป็นประโยชน์ทางการสงครามแก่ฝ่ายมอญเป็นอันมาก

ด้วยเหตุที่สมิงงอฝางเป็นคนมีความรับผิดชอบสูง ต่อมาก็ได้รับราชการหน้าที่สำคัญ คือเมื่อนรามิละหนี่พม่าออกจากเมืองตะแคง ไปทูลขอความช่วยเหลือต่อพระเจ้าราชาธิราช พระเจ้าราชาธิราชก็ตรัสใช้สมิงงอฝางไปตีเมืองตะแคงจากพม่าตีได้แล้วให้จัดการให้รามิละขึ้นครองเมืองตะแคง และจัดการบ้านเมืองให้จนราบคาบ และยังได้นำช่างฝีมือหกร้อยคนไปถวายพระเจ้าราชาธิราชตามพระประสงค์

ช่างพลายประกายมาศ หนังสือราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง มิได้กล่าวถึงบทบาทของช่างพลายประกายมาศมากนัก แต่มีตอนอื่นที่ช่างพลายประกายมาศได้แสดงบทบาทอันน่าประทับใจอย่างยิ่ง คือเมื่อสมิงนครอินท์ถึงแก่กรรมแล้ว พม่ามิได้เกรงมอญดังเช่นเคย ในการสงครามคราวหนึ่ง สมิงพระรามขี่พลายประกายมาศเข้ารับกับพม่า พลายประกายมาศตกหล่มถอนตัวไม่ขึ้น พม่าจึงจับสมิงพระรามได้ แล้วให้เอาเชือกจุดพลายประกายมาศจากหล่มก็จุดไม่ขึ้น สมิงพระรามจึงแนะนำให้เอาช่างพลายเข้าล่องา พลายประกายมาศโกรธก็ถีบโจนจากหล่มได้ แล้วจึงตกอยู่กับพม่า

ครั้งถึงการรบอีกคราวหนึ่ง พระเจ้าราชาธิราชทรงเกรงว่า ถ้าพม่าใช้พลายประกายมาศออกรบพระองค์จะเสียที่จึงตรัสให้นายช่างที่เคยเลี้ยงพลายประกายมาศให้ปลอมตัวเข้าไปในกองทัพพม่า เอาตะปูตี่งเท้าพลายประกายมาศเสียอย่าให้พม่าเอาออกรบได้ ต่อ

ไปนี้จะคัดข้อความจากหนังสือลงไว้ เพื่อให้เห็นความฉลาดของ
พลายประกายมาศอย่างชัดแจ้ง

“นายช้างก็ถวายบังคมลาออกมาที่อยู่แล้ว จึงแต่งตัวนุ่งห่ม
ผ้าแปลงเพศพม่าหาบฟอนหญ้าช้าง เอาตะปูซ่อนเข้าไปในฟอนหญ้า
ได้กล้วยสองหวีใส่หัวคานหาบไป ครั้นเวลาสนธยาก็หาบฟอนหญ้า
ตามพวกตะพุนช้างเข้าไป นอนอยู่ริมโรงช้างพลายประกายมาศ ครั้น
เวลาเที่ยงคืนก็ส่งเสียงคนแล้ว นายช้างก็ลอบเข้าไปจะเอาตะปู
ตรึงเท้าช้างประกายมาศ

ฝ่ายพลายประกายมาศได้กลิ่นความขำขังดังนั้นก็จำกลิ่นได้
จึงเอาจริงจับควักถอดนายช้างเข้าแล้วคำรนน้ำตาตก นายช้างเห็น
ดังนั้นก็เอากล้วยสองหวีส่งให้กิน พลายประกายมาศกินแต่หวีหนึ่ง
หวีหนึ่งไม่กินนิ่งอยู่ นายช้างป้อนเป็นหลายครั้ง แล้วก็มิอ้าปากออกรับ
นายช้างจึงถามว่า พ่อไม่กินกล้วยหวีนี้เพราะเหตุใด จะฝากไปให้แก่
น้องหรือ พลายประกายมาศได้ยิมนายช้างว่าก็รู้ความแต่พูดมิได้จึง
พยักเอา นายช้างเห็นดังนั้นก็ยังมีความเสน่หาร้องให้รักกัน แล้ว
นายช้างจึงบอกว่าเวลาพรุ่งนี้พระเจ้าอยู่หัวของเราจะเสด็จออกชน
ช้างด้วยมังรายกะยอฉะวา ช้างพม่าทั้งปวงนั้นพระองค์มิได้กล้วย
มาเกรงอยู่แต่พ่อช้างเดียว จึงตรัสสั่งให้ข้าเอาตะปูมาตรึงเท้าพ่อเสีย
บัดนี้ข้ามีจิตสงสารทำพ่อไม่ได้แล้ว พ่อจงเอ็นดูข้า อย่าให้ข้าตาย
เลย เวลาพรุ่งนี้พม่าจะขี่พ่อออกเบชนด้วยพระเจ้าอยู่หัวของเรา ๆ
มีพระคุณได้ชุบเลี้ยงเรามา พ่ออย่าไปจงทำอาละวาดสะบัดหมอ

ความสูญเสียแล้วไล่แทงข้างตั้ง ข้างกันทั้งปวงให้ออลหม่านขึ้น อย่าให้พร้อมมูลกันได้ แล้วพ่อจงหนีไปปากะเสียวนั้นเถิด

พลายประกายมาศได้ฟังดังนั้น น้ำตาตกลงแล้วก็พยักคอรับเอา นายข้างจึงสั่งอีกว่า ถ้าพ่อมิทำดั่งว่านี้ตัวข้าแล่นองกับมารดาของพ่อก็จะพากันตายสิ้น พลายประกายมาศร้องไห้รักกันกับนายข้าง แล้วนายข้างก็กลับมา พอเวลารุ่งเช้าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชเสด็จออก นายข้างก็เข้าเฝ้าทูลทูลกิจการซึ่งได้ว่ากับพลายประกายมาศนั้นทุกประการ

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังก็ทรงพระโกรธมีพระสีหน้าทตรัสว่า อ้ายไพร่ชาติหญ้าแพรกปัญญาสฤทธ พ่อมึงเป็นข้างหรือมึงจึงรู้จักภาษาพูดนัดแนะกันได้ดั่งนั้น อ้ายสูรู้กว่าเจ้า ใช้อย่างนี้ไปทำอย่างหนึ่ง มึงดีกว่ากู กูจะเลี้ยงมึงได้หรือ ครั้นกูจะให้ฆ่ามึงเสียก็ยังมีเวลาผัดอยู่ คนทั้งปวงจะติเตียนว่าใจเรือด่วนได้ จึงสั่งให้เอานายข้างไปจำไว้ แล้วตรัสว่า ถ้าพม่าชี้พลายประกายมาศออกมาชนข้างด้วยกู กูจะตัดศีรษะเสียให้สิ้นทั้งโคตร นายทัพนายกองก็คุมตัวนายข้างไปจำไว้ตามสั่ง”

ครั้นถึงเวลารบมั่งนั้นทะลุก็ขึ้นข้างพลายประกายมาศตามเสด็จมั่งรายกะยอจะวาออกรบ ต่อไปนี้เป็นข้อความในหนังสือแสดงว่าพลายประกายมาศทำตามสัญญาที่ได้ให้กับนายข้างไว้

“ฝ่ายพลายประกายมาศถอดทรงออกจากเท้าแล้ว พอเดินมาได้หน่อยหนึ่งก็สลัดมั่งนั้นทะลุแลความทุกข์ภัยลงเสีย แล้วก็อาละวาด

ไล่แทงข้างแลรีพลในกองทัพพม่าทั้งปวงเป็นอลหม่านวุ่นวาย แลข้างพม่าทั้งปวงก็ตื่นกันขึ้น นายทัพนายกองฝ่ายพม่าก็เข้าร่วมกันจับพลายประกายมาศ แทะด้วยทวน ยิงด้วยเกาทัณฑ์เจ็บปวดเป็นสาหัส พลายประกายมาศก็รับขวิดความแญะด้วยปลายงาแลงวง ถีบจุดถูกพม่าล้มตายเป็นอันมาก นายทัพนายกองทั้งปวงสาละวนจับพลายประกายมาศอยู่ ก็หาไปทันมังรายกะยอจะว่าไม่ พลายประกายมาศต้องอาวุธเจ็บปวดเป็นสาหัส ก็วิ่งตรงไปเข้าป่ากะเลี้ยวตามความขู่ข้างสั่งไว้นั้น”

ในการรบทัพ มอญชนะ จับได้มังรายกะยอจะว่าซึ่งตกจากข้างบันพระองค์หัก ตลอดเวลารบพระเจ้าราชาธิราชทอดพระเนตรไม่เห็นพลายประกายมาศ จึงเมื่อเสด็จเข้าค่ายแล้ว

“ก็ให้ถอดความขู่ข้างออกจากจำ จึงตรัสว่า มึงไปเอาพลายประกายมาศมาตามสั่งไว้นั้น ถ้าได้มาเหมือนคำมึงแล้วกูจะเลี้ยงให้ถึงขนาด นายข้างรับรับสั่งแล้วก็เอาอ้อยมัดหนึ่งแบกตรงไปป่ากะเลี้ยวซึ่งสั่งให้พลายประกายมาศไปอยู่นั้น ก็พบพลายประกายมาศคำรนมันฟุ้งอยู่มิได้ปรกติ นายข้างเห็นดังนั้นจะเข้าใกล้ก็มิได้ จึงร้องเรียกไปแต่ไกลว่า พ่อช่วยข้าครั้งนี้อุดจากความตายแล้ว อย่าเมามันฟุ้งไปนักเลย บัดนี้พระเจ้าอยู่หัวของเราตรัสใช้ให้ออกมารับแล้ว มาไปหาแม่แลน้องของพ่อเถิด พลายประกายมาศได้ยินเสียงนายข้างเรียกดังนั้นก็ยืนบึ้งนั่งฟุ้งอยู่ นายข้างร้องเรียกเป็นหลายครั้งแล้ว พลายประกายมาศจำเสียงได้ถนัดแลเห็นตัว ก็ยืนปรบหูเป็นปรกติ

ลง นายช้างก็เดินตรงเข้าไปหาจนถึงตัว แล้วยืนอ้อยให้กิน แลเห็น
 พลายประกายมาศต้องอาวุธบาดเจ็บเป็นสาหัส เห็นดังนั้นก็ร้องให้
 รักกัน แล้วก็พาพลายประกายมาศมา

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชครั้นแจ้งว่า นายช้างได้พลายประกาย
 มาศมานั้นก็ดีพระทัยนัก จึงทรงฉลองพระบาทเสด็จออกไปรับถึง
 นอกค่าย พลายประกายมาศเห็นดังนั้นก็คุกเข่าลงทูลสวดยกวงขึ้น
 จบ แล้วก็กอดเอาฝ่าพระบาท น้ำตาตกคำรนอยู่ สมเด็จพระเจ้า
 ราชาธิราชทอดพระเนตรเห็นพลายประกายมาศต้องอาวุธบาดเจ็บ
 ก็มีพระทัยสงสาร จึงยกพระหัตถ์ขึ้นประมาศเหนือตระพองช้างแล้ว
 น้ำพระเนตรตก ตรัสประโลมด้วยวาจาอันอ่อนหวานต่าง ๆ จึงสั่ง
 หมอประโพนแลแพทย์โอสถทั้งปวงให้เอายาไปรักษาใส่ต่อหน้า
 พระที่นั่ง แล้วตรัสกำชับว่าถ้าแม้พลายประกายมาศเป็นอันตราย
 กุจะฆ่าเสียให้สิ้นทั้งโคตร แล้วก็พระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่
 นายช้างเป็นอันมาก ส่วนบุตรภรรยา นายช้างพระราชทานบ้านส่วย
 ให้บ้านหนึ่งด้วย แล้วพระองค์ก็เสด็จกลับมายังพลับพลาในค่ายนั้น
 นายช้างแลหมอประโพนก็พาพลายประกายมาศไปรักษา ณ โรงเดิม
 ซึ่งเคยอยู่แต่ก่อน”

ฝ่ายพม่า

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง (พระเจ้ามนเทียรทอง) พระนามเดิมคือมังสุ
เหนียด เป็นโอรสพระเจ้าฝรั่งมังศรีจะวา ได้รับราชสมบัติต่อจาก
พระราชบิดา

จากเรื่องที่อ่านนี้เห็นพระนิสัยพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่าไม่สุ
รอบคอบ การกระทำที่แสดงนิสัยนี้ เช่น การที่ส่งทูตสิบสองคน
ถือราชสาสน์ไปขอกองทัพพระเจ้าเชียงใหม่ก็ถูกมอญจับได้ การ
จัดทัพไปรบกับมอญ จะเอาชนะโดยใช้ไพร่พลมากเห็นแต่ทางได้
มิได้ทรงคิดเตรียมการให้รอบคอบว่า ใช้ไพร่พลมากก็ต้องมีอาหาร
มาก ฉะนั้น การทุ่มเทกำลังทหารของพม่าจึงเกิดผลเสียและแพ้
สงคราม การที่ให้ราชบุตรกับราชบุตรเขยอยู่ครองเมืองตะแคงซึ่ง
กำลังแข็งเมือง ก็แสดงความไม่รอบคอบ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องมีพระทัยฉุนเฉียว มักตัดสินความตาม
อารมณ์ เช่น ทรงพระพิโรธที่ราชธิดากับราชบุตรเขยถูกจับก็ทรง
เห็นว่าเป็นเพราะมัวไปปราบเมืองไทยใหญ่ช้าอยู่ จึงให้ฆ่าเจ้าเมือง
ไทยใหญ่กับขุนนางที่เป็นขบถเสียสิ้น ตอนที่ฉางกายพานางมังคละเทวี
ออกจากป่าด้วยความสุจริต พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็เกิดอารมณ์หลาย
คราว ขณะเกิดอารมณ์ดีก็ประทานรางวัล เมื่อเกิดอารมณ์เหิงหวง
จัดขึ้นก็เลยให้ฆ่าฉางกาย และถอดนางมังคละเทวีเสีย

เมื่อเปรียบพระอัธยาศัยของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องกับพระเจ้า
ราชาธิราชแล้วก็เห็นได้ว่า พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องรักสตรีมากกว่าทหาร

ตอนนางกายถูกนำไปประหารชีวิต คำที่นางกายส่งนายข้างก็แสดงความน้อยใจในพระนิสัยของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

แม้ว่าพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจะมีพระนิสัยไม่ดีอยู่ดังกล่าแล้วก็ตาม ส่วนที่แสดงความดีก็ยังมี เช่น เมื่อมหาดเล็กผู้เชิญพระแสงกราบทูลว่า ไม่ควรให้ราชธิดากับราชบุตรเขยอยู่ครองเมืองตะแคง เพราะน่ากลัวอันตราย พระองค์ก็ทรงเห็นด้วยมิได้ทรงพระพิโรธ มหาดเล็กว่า บังอาจติเตียนการกระทำของพระองค์แล้วยังทรงแต่งตั้งมหาดเล็กคนนั้น ให้เป็นมังฆวนรธาอีกด้วย คราวที่มังฆวนรธาคุมทัพใหญ่เป็นทัพหน้าไปตีเมืองหงสาวดี แต่ถูกทัพสมิงพ่อเพชรตีแตก ก่อนที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเสด็จยกทัพไปถึงนั้น พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงพระพิโรธมาก จะให้ฆ่าเสีย แต่มังนันทมิตรทูลว่า “อันธรรมดาสงครามย่อมมีแพ้แลชนะ พระองค์ทรงพระพิโรธแก่ลูกธนู ซึ่งยิงสัตว์มิถูก จะฟาดฟันหักคันธนูเสียนั้นมีชอบ ควรจะเก็บไว้ยิงสัตว์สืบไปอีก กว่าจะถูกตัวเนื้อ เชือดเนื้อเอามังสะจงได้...” พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็พระราชนโโทษให้มิได้ทรงถือถือทิฐิมานะในทางที่ผิด

มังศรีธาดู มังศรีธาดูเป็นอนุชาพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง เมื่อพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องขึ้นครองราชสมบัติ มังศรีธาดูได้ทำการชิงราชสมบัติแต่ไม่สำเร็จจึงหนีโทษไปสวามิภักดิ์อยู่กับพระเจ้าราชาธิราช

เมื่อสมิงนครอินทร์ได้รับสั่งให้ปลอมเป็นพระเจ้าราชาธิราชไปชนช้างกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง มังศรีธาดูต้องรับหน้าที่ไปชิงองค์พระเชษฐา

และมีข้อแลกเปลี่ยนว่าถ้าสมิงนครอินท์ทำการสำเร็จ มังศรีธาตุจะได้รับราชสมบัติเมืองอังวะ มังศรีธาตุก็ทำหน้าที่สนองพระคุณพระเจ้าราชาธิราช โดยซื้อองค์พระเชษฐาให้สมิงนครอินท์ทราบ แต่แล้วก็ได้คิดว่า

“พระเจ้ามนเทียรทองผู้เป็นพระเชษฐาของเรา พระองค์เป็นกษัตริราชอันสูงใหญ่ แม้นตายด้วยฝีมือพระหัตถ์พระเจ้าราชาธิราช ก็ดูประเสริฐ บัดนี้จะมาปราชัยด้วยฝีมือสมิงนครอินท์อันเป็นแต่ นายทหารหาควรไม้ ถึงเราจะได้สมบัติในกรุงอังวะก็จะดูหน้าเสนาบดีฉันใด จำเราจะบอกให้พระเชษฐารู้พระองค์ ถึงพระเจ้าราชาธิราชจะทรงพระพิโรธให้ฆ่าเราเสียก็ตามเถิด อันเกิดมาในวงศ์กษัตริย์แล้วสู้เสียชีวิตอย่าให้เสียศักดิ์จึงจะชอบ”

มังศรีธาตุทรงพระดำริแล้วจึงร้องบอกเป็นนัยไป แก่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่า เหตุใดพระองค์จะเอาพิมเสนมาแลกกับเกลือ เอาเนื้อมาแลกกับหนังดังนี้ควรแหละหรือ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ได้ทรงฟังมังศรีธาตุร้องมาตั้งนั้น ก็ทราบว่ามีผู้อื่นแต่งปลอมเป็นกษัตริย์ มิใช่พระเจ้าราชาธิราช ก็เกี่ยวช้างพระที่นั่งบาคหนีเข้าไปปนกับช้างดั่งช้างกันทั้งปวง สมิงนครอินท์ก็ขับพลายประกายมาไล่ติดตามไป มังศรีธาตุเห็นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจะหนีมีพื้นเพราะเศวตฉัตรเป็นสำคัญอยู่ จึงร้องไปว่า ผ้าขาวในเมืองอังวะไม่มีอีกละหรือ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ยินตั้งนั้นก็ให้หักเศวตฉัตรทิ้งเสีย ขับช้างพระที่นั่งปนกันไปด้วยพลช้างทั้งปวง สมิงนครอินท์หมายสำคัญมิได้ ก็กลับเข้ามากราบทูลสมเด็จพระเจ้า

ราชาธิราชตามซึ่งได้ทำการ และมังศรีธาตร้องบอกพระเจ้าฝรั่ง
มังฆ้องนั้นทุกประการ ”

การกระทำของมังศรีธาตุนั้นแสดงให้เห็นแก่ศักดิ์ตระกูล
มากกว่าเห็นแก่ราชสมบัติ แล้วตนเองก็ถูกประหารชีวิต เมื่อมังศรีธาตุนั้น
ถูกประหารแล้ว พระเจ้าราชาธิราชก็กลับทรงพระอาลัยดำริว่า

“มังศรีธาตุนั้นตายครั้งนี้เพราะรักชาติตระกูล กลัวพี่จะตาย
ด้วยฝีมือทหารเสียเกียรติยศไม่ควร มิเสียที่มังศรีธาตุนั้นเป็นลูกกษัตริย์
มีชาติดียมานะรักศักดิ์ยิ่งกว่าชีวิต หายากนัก ”

มังมหานรธา เดิมเป็นมหาดเล็กเชิญพระแสงพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
เป็นผู้มีความคิดสุขุมรอบคอบ จึงทูลเตือนพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่า
ไม่ควรให้ราชธิดากับราชบุตรเขยอยู่ครองเมืองตะแคงซึ่งเคยเป็น
กบฏ กล่าวทูลทัดทาน พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ทรงเห็นความหวังดี
และเห็นชอบด้วย ตรัสตอบว่าเสนาบดีว่า

“เราเลี้ยงเป็นผู้ใหญ่ให้ยศศักดิ์ศฤงคารบริวารเป็นอันมาก
หวังจะให้เป็นที่ตาเป็นใจช่วยดูแลผดชอบ นี่เห็นเราทำผิดแล้วจึงเสีย
มิได้ทัดทาน แต่มหาดเล็กเป็นผู้น้อยยังเห็นผิดมาว่าดังนี้ ” จึงทรง
แต่งตั้งมหาดเล็กนั้นเป็นมังมหานรธา และเหตุการณ์ต่อมาก็เป็น
ดังคำกราบทูลนั้น

ตอนที่พม่าเห็นว่าจะรบสู้มอญไม่ได้จึงหาวิธีปลดปล่อยโดย
ขอทำสัญญากับมอญ พระเจ้าราชาธิราชทรงสั่งให้ทำอุบายลวงพม่า
พม่าทั้งกองทัพ บังเอิญมังมหานรธาได้คู่กับสมิงนครอินท์ ด้วย

ความรอบคอบของมังมหานรธา จึงถามสมิงนครอินท์ว่า การทำ
 สัจนั้นจริงหรือไม่ สมิงนครอินท์ก็เป็นคนรักเกียรติและพูดตรง
 จึงตอบว่า “อ้ายพม่าหน้าโง่หาความคิดมิได้ อันประเพณีการศึกใคร
 บอกว่ามีสัจต่อกันที่ไหนบ้าง” ผลจากความรอบคอบของมังมหานรธา
 ช่วยให้มีพม่ารอดตายทั้งกองทัพ

มังมหานรธา เป็นทหารเอกของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง เป็นคนมี
 ความจงรักภักดีต่อกษัตริย์ มีความกล้าหาญ และมีฝีมือในการรบ
 มีข้อเสียคือขาดความเฉลียวใจ เมื่อสมิงนครอินท์ไม่สามารถเอาชนะ
 มังมหานรธาด้วยอาวุธทวนได้ จึงทำด้วยโวหารให้มังมหานรธาเกิด
 มานะว่า “...อาวุธสั้นนี้คนขลาดแล้วก็รบไม่ได้” ข้อความนี้ทำให้
 มังมหานรธาขาดความยั้งคิด ยอมรบด้วยดาบซึ่งตนไม่ถนัด แต่
 สมิงนครอินท์ถนัด จึงเสียทีถูกสมิงนครอินท์ฆ่าตาย

มังนันทมิตร เป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง เนื้อ
 ความตอนหนึ่งในเรื่องแสดงให้เห็นว่า มังนันทมิตรมีความคิดรอบคอบ
 และมีศิลปะในการพูดดี ก็คือตอนที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงพระพิโรธ
 มังมหานรธาที่ไปแพ้พวกมอญมา จึงมีรับสั่งให้ฆ่าเสีย แต่มังนันทมิตร
 ได้ทูลเตือนพระสติเป็นการเปรียบเทียบ ขอบพระทานอภัยมังมหานรธา
 ไว้ให้ได้มีโอกาสแก้ตัว อันจะเป็นประโยชน์แก่ราชการสืบไป พระเจ้า
 ฝรั่งมังฆ้องก็ทรงเห็นด้วย

นางกาย ฉางกายเป็นตัวละครที่มีบทบาทน้อย แต่บทบาทของ
 ฉางกายทำให้ผู้อ่านรู้สึกสะเทือนอารมณ์ อันเป็นลักษณะสำคัญ

อย่างหนึ่งของวรรณคดี และบทบาทของฉางกายนี้ซึ่งลักษณะนิสัยของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้เห็นชัดยิ่งขึ้น

ฉางกายเป็นนายกองทหารมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความซื่อตรงจงรักต่อพระเจ้าแผ่นดินอย่างยิ่ง ทั้งยังมีน้ำใจกล้าหาญไม่สะทกสะท้านต่อความตาย

ที่ว่าฉางกายมีความเฉลียวฉลาดนั้นคือ ขณะที่ฉางกายขึ้นช้างจำลองไปกับนายช้าง พบนางมังคละเทวีพระอัครมเหสีอยู่ในป่า พอนางร้องเรียกให้ฉางกายช่วย ฉางกายก็คิดได้ทันทีว่า ถ้าช่วยตนก็จะถูกประหารชีวิตคนเดียว ถ้าไม่ช่วยจะถูกประหารชีวิตหมดทั้งโคตร และเหตุการณ์ต่อมาก็เป็นจริงดังที่ฉางกายกล่าวกับนายช้าง

ที่ว่าฉางกายมีความซื่อตรงจงรักต่อพระเจ้าแผ่นดินนั้น คือ ฉางกายรู้ยวว่าพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง มีน้ำพระทัยไม่หนักแน่น ไม่เป็นที่อุ้มใจของข้าราชบริพาร เห็นได้จากคำที่ฉางกายกล่าวให้นายช้างฟังว่า “ธรรมเนียมคุณทำคุณแก่พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ตั้งอยู่ในกตัญญูรู้คุณแล้ว ก็จะไปรดให้มีสุขสมบูรณ์ด้วยยศศักดิ์ ทรัพย์สินหาที่สุดมิได้ ถ้าพระมหากษัตริย์ออกกตัญญูไม่รู้คุณคนแล้ว ผู้ใดทำคุณไว้ก็เหมือนทำแก่อาศิรพิษ โกรธขึ้นมาแล้วย่อมผลาญชีวิตให้สิ้นสูญทั้งบุตร ภรรยา ญาติ บิดามารดา หาคิดถึงคุณไม่ ซึ่งเราว่าจะตายแต่ตัวนั้นเพราะรู้จักพระทัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าประกอบด้วยความหึงหวงมาก ถ้าเราพาพระอัครมเหสีไปถวาย คงจะทรงพระสงสัยเคลือบแคลง ด้วยทางไกล

หลายคืนหลายวันจึงถึงเมือง แม้มีพระทัยรังเกียจเมื่อใด ก็จะทำให้
ฆ่าเราเมื่อนั้น ซึ่งคำเรารู้ว่ามีได้ผิดคอยดูไปเถิด”

ทั้งที่นางกายทราบพระอภัยมณีพระเจ้าแผ่นดินตน และ
เชื่อว่าตนจะได้รับการตอบแทนอย่างร้ายแรงดังนั้น นางกายก็มีได้
ห้อยที่จะทำความดี ตกลงใจรับนางมิ่งคละเทวีไป และปฏิบัติ
ต่อนางด้วยความซื่อสัตย์สุจริตตลอดทาง เป็นเวลาถึงยี่สิบวัน

เมื่อเหตุการณ์เป็นไปตามที่นางกายคาดไว้ คือพระเจ้าฝรั่ง
มั่งหมองให้ประหารชีวิตเสีย นั้น ด้วยความมีใจหนักแน่นมั่นคงและ
กล้าหาญ นางกายมิได้แสดงความทุกข์โศก สะทกสะท้านหรือ
แค้นใจในความยุติธรรมที่ตนได้รับ แต่ควบคุมสติได้มั่นคง เล่า
ความให้เพชฌฆาตฟัง และเมื่อนายข้างร้องให้ตามมาเยี่ยม นางกาย
ก็ยังเป็นผู้ปลอบและให้อโวาทแก่นายข้าง ข้อความในโอวาทแสดงถึง
ความน้อยใจอย่างลึกซึ้ง แต่ก็มีสติใช้ถ้อยคำมิให้เป็นการกล่าวร้าย
เจ้านาย แต่กล่าวเป็นเชิงลงโทษความไม่รอบคอบของตนเอง คือ
กล่าวว่า “ซึ่งท่านจะทำราชการเป็นข้าแผ่นดินสืบไปภายหน้า จง
ระมัดระวังผิดอย่าประมาท จะหาเจ้านายเป็นที่พึ่ง ก็ให้รู้จักน้ำใจ
เจ้านายเสียก่อนว่าชั่วหรือดี แล้วจึงเข้าสวามิภักดิ์ทำราชการ และ
ให้มีความซื่อสัตย์กตัญญู ถึงตัวจะตายก็อย่าให้เสียสัตย์ จะทำคุณ
ก็ให้เห็นคุณแล้วจึงทำ ถ้าเห็นจะกลายเป็นโทษแล้ว อย่ากระทำ
เช่นอย่างตัวเราเช่นนี้”

ความรู้ประกอบเรื่องคำนำหน้านามมอญและพม่า

สมิง เป็นตำแหน่งบรรดาศักดิ์ของมอญ เช่น มะสะลุม เมื่อแสดงความสามารถก็ได้รับแต่งตั้งเป็นสมิงนครอินท์ สมิงเป็นบรรดาศักดิ์ของมอญชั้นรองจากพระยา เท่าที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ บรรดาศักดิ์ของมอญมีชั้นพระยา เช่น พระยานครอินท์ พระยาพระราม พระยาอุดมราชา และชั้นรองลงมาก็มีชั้นสมิง เช่น สมิงพ่อเพชร สมิงนครอินท์ เป็นต้น ส่วนบรรดาศักดิ์ของไทย มีหลายชั้นกว่า คือมีชั้น พระยา พระ หลวง และขุน

มัง ในหนังสือของไทยมีคำนำหน้านามของพม่าว่า “มัง” เช่น มังมหานรธา มังรายกะยอฉะวา ที่จริงภาษาพม่าไม่มีคำว่า “มัง” มีแต่ “มิน” ซึ่งมีความหมายกว้างขวาง แปลว่าพระเจ้าแผ่นดิน เจ้านายชั้นสูง ข้าราชการชั้นสูง (คงคล้ายกับคำพระยาของไทย ซึ่งเคยหมายถึงพระเจ้าแผ่นดิน เจ้านายชั้นสูง และต่อมาก็กลายเป็นคำนำหน้าข้าราชการชั้นสูง) ฉะนั้นคำ “มัง” เป็นคำที่เพี้ยนมาจากคำ “มิน” ในภาษาพม่า

ศัพท์

หน้า ๑

ฐานา

ก่อสร้าง ตั้งขึ้น

ขอบขันฑสีมา

เขตแดน เขตแดนส่วนหนึ่ง ๆ

ระส่ำระสาย

กระจัดพลัดพราย ทุรนทุราย เสียกระบวน

ตะแกง

ชื่อเมืองขึ้นของพม่า

ไทยใหญ่

ไทยสาขาหนึ่งที่อพยพมาจากประเทศจีน
เมืองไทยใหญ่อยู่ทางเหนือของพม่า (คน
ไทยภาคเหนือมักเรียกไทยใหญ่ว่าเงี้ยว) ดิน
แดนไทยใหญ่คือชานสเตท (Shan State)

กบฏ

(บางทีเพี้ยนเป็นขบถ) การประทุษร้ายต่อ
ทางอาณาจักร ความทรยศ

หงสาวดี

(บางคราวเรียกพะโค) เมืองหลวงของมอญ
ที่เรียกหงสาวดีเพราะตามตำนานกล่าวว่า
ก่อนสร้างเมืองนี้มีหงส์คู่หนึ่งเล่นน้ำอยู่ตรง
ที่จะสร้างเมือง

กระหนาบ

ประชิดเข้าไปทั้งสองข้าง

พระราชบริหาร

กล่าวแก่ ดำรัสสั่ง

บรรณาการ

สิ่งที่ส่งไปให้ด้วยความเคารพ หรือด้วยไมตรี

ลักษณะพระราชสาร แปลเอาความว่าหนังสือหรือจดหมาย

หน้า ๒

กรุงรัตนบุรีอังวะ เมืองหลวงของพม่า
พระมหाराชเจ้าเชียงใหม่ เจ้าเมืองเชียงใหม่ เดิมเมืองเชียงใหม่
เป็นอิสระมีพระเจ้าแผ่นดินปกครอง บัดนี้
เป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย

มลาว

ลาว

สวรรคต

ไปสู่สวรรคต ตาย (ใช้สำหรับกษัตริย์)

เมืองขึ้น

เมืองที่ยอมอ่อนน้อม

มอญ

เป็นชาติเก่าแก่ในพม่า ซึ่งอพยพจากประเทศ
จีนมาอยู่ในอินโดจีนแถบปากน้ำอิรวดี จิตตอง
และสาละวิน

สูญ

ว่างเปล่า หายสิ้นไป

กัลปาวสาน

กัลป กับ คือ ระยะเวลาอันนานเหลือเกิน
ซึ่งโบราณถือว่าโลกประลัยครั้งหนึ่ง อวสาน
แปลว่า ที่จบ ที่สุด กัลปาวสานแปลเอาความ
ว่า ระยะเวลาอันนานคู่กับโลก

ทูต

ผู้นำข้อความไปแจ้งทั้งสองฝ่าย ผู้รับใช้ไป
เจรจาแทน

จำทูล

ทูล (พระราชสาสน์)

สมิงอฝาง

สมิง แปลว่า พระเจ้าแผ่นดิน เจ้าเมืองผู้
ปกครอง ตำแหน่งขุนนางผู้ใหญ่ฝ่ายมอญ
สมิงอฝาง เป็นเจ้าเมืองเตียง

(๔๕)

กินเมือง	ครอบครองเมือง
ลาดตระเวน	เที่ยวตรวจ
ด่าน	แดน ทาง ที่สำหรับกักตรวจตราคอยระวัง เหตุและป้องกันชายแดน

หน้า ๓

ทรงพระดำริ	คิด
กิตติศัพท์	เสียงเล่าลือ
แคลง	ระวาง สงสัย เอียง ไม่ตรง
กำชับ	สั่งเน้นให้แน่
พระราชทาน	ให้
สกัด	กัน ขวาง
สรรพ	ทุกสิ่ง ทั้งปวง ทั้งหมด
ศัสตรา	ของมีคมเป็นเครื่องฟันแทง
พะสีม	ชื่อเมือง เดียวนี้เรียกปะสิน (Bassein)

หน้า ๔

สรรพาวุธ	อาวุธทั้งหมด
นรามิละ	บุตรเจ้าเมืองตะแคง เมื่อพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ยกทัพไปปราบเมืองตะแคงนั้น นรามิละ ไปทูลขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าราชาธิราช

	พระเจ้าราชวชิราภิกษุทรงส่งกองทัพไปช่วย
	จนเมืองตะแคงพ้นจากอำนาจพม่า
มัง	เป็นคำนำหน้าชื่อผู้เป็นใหญ่
มังกำมุนี	ราชบุตรเขยของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
ตะละเจ้าเปไฟฟ้า	ราชธิดาพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
บริจาริกา	หญิงรับใช้ บาทบริจาริกา แปลว่าเมีย
อพยพ	ย้ายครอบครัวจากถิ่นหนึ่งไปอยู่อีกถิ่นหนึ่ง
อุปโลก	ใช้สอย เสพ
บริโลก	กิน เสพ ใช้
สุมิงยายะ	นายทหารของพระเจ้าราชวชิราภิกษุ เป็นแม่ทัพ
	คู่กับสุมิงงอฝางไปช่วยเมืองตะแคง
สุมิงสามแหलग	นายทหารของพระเจ้าราชวชิราภิกษุเป็นเกียกกาย
	ไปช่วยเมืองตะแคง
สุมิงโลกนารายณ์	นายทหารของพระเจ้าราชวชิราภิกษุเป็นเกียกกาย
	ไปช่วยเมืองตะแคง
เกียกกาย	กองเสบียง (เป็นส่วนหนึ่งในกองทัพ) หัว
	หน้าแห่งกองเสบียงนั้น
เศวตฉัตร	ฉัตรขาว ใช้เป็นเครื่องหมายแห่งความเป็น
	พระเจ้าแผ่นดิน
หน้า ๕	
ทรางทวย	ชื่อเมือง นรามิลละพาครอบครัวหนีทัพพระเจ้า
	ฝรั่งมังฆ้องไปอยู่เมืองทรางทวย

หน้า ๖

นมัสการ การไหว้

ปัจจุบันโรค โรคภัยที่เกิดขึ้นในทันทีทันใด

หน้า ๓

ช่างมีฝีมือรู้จักแกะปั้น } แกะ แปลว่า สลัก แคะออก
เขียนและสลักกลึง } ปั้น แปลว่า เอาของอ่อนเช่นขี้ผึ้ง ดิน
เหนียวทำให้เป็นรูปขึ้น

เขียน แปลว่า วาด ขีดให้เป็นตัวหนังสือ
หรือเลข ขีดให้เป็นเส้นหรือรูปต่าง ๆ

สลัก	แปลว่า ทำให้เป็นลวดลายหรือ เป็นร่องโดยวิธีใช้สิ่วเจาะ
กลึง	แปลว่า ทำให้กลมด้วยเครื่องมือ
พระธรรมเทศนาเรื่อง พระยาสุตตโสสม กับ พระยาปรีสาท	เรื่องชาดกกล่าวว่าพระยาปรีสาท ชอบ กินเนื้อมนุษย์ พระยาสุตตโสสม ซึ่งเป็น พระโพธิสัตว์ได้ไปแสดงธรรมเทศนา ให้ฟัง จนพระยาปรีสาทเลิกกินเนื้อมนุษย์
มหาดเล็ก	ข้าราชการในพระราชสำนัก มีหน้าที่รับใช้ พระเจ้าแผ่นดิน
พระแสง	อาวุธ ศัสตรา เครื่องมีคม
หน้า ๘	
อุปมา	การอ้างเอามาเปรียบเทียบ
ข้างเถื่อน	ข้างป่า
จำลอง	ที่นั่งบนหลังช้าง
อาละวาด	ทำเกะกะระราน พาลหาเรื่องรังควาน
ศฤงคาร	สิ่งให้เกิดความรัก
บริวาร	ผู้แวดล้อม ผู้รับใช้ หรือ ผู้ห้อมล้อมติดตาม
เป็นตาเป็นใจ	ช่วยดูแล ช่วยคิดการ
ประเจียด	ผ้าลงเลขยันต์ ถือกันว่าเป็นเครื่องป้องกัน อันตรายได้ ใช้เป็นผ้าผูกคอหรือผูกต้นแขน

ทรงพระพิโรธ	โกรธ
พะเนินเหล็ก	ก้อนใหญ่
ชนดหาง	โคนหางงู
พระยานาคราช	พญางู
จองจำ	ใส่ตรวนหรือเครื่องพันธนาการขังไว้ในคุก ในตาราง

หน้า ๕

ซานพระนคร แดนเมือง

หน้า ๑๐

พะวา

ต้นไม้ชนิดหนึ่งเนื้อเหนียว

ทวน

อาวุธอย่างหนึ่งคล้ายหอก มีพู่

พู่จามรี

พู่ แปลว่าพู่ขนสัตว์หรือไหม เป็นต้น ที่รวม
เข้าเป็นกลุ่มกลมใช้เป็นเครื่องประดับ จามรี
(จามจุรี จมร) ชื่อเนื้อทรายมีขนละเอียด
หางยาวเป็นพู่เป็นสัตว์บดเอื้องอยู่ในจำพวก
แกะ ชื่อต้นไม้ซึ่งมีเกสร ดอกเป็นฝอยคล้าย
ขนจามจุรี

เถา

ต้นไม้จำพวกอ้อ ดอกสีขาวมอ ๆ

แถม

หญ้านาตสูงบางชนิดในสกุลพงและอ้อย
มักขึ้นเป็นพวกตามชายแม่น้ำและที่ตำน้า
ท่วมได้

ผงกลี	ฝุ่นละเอียดยด ละออง
ดรดบ	หกดหลังมก กัดบย่อนหลัง ฟุง
ไกรสร	สิงโต
ราชสีห์	พญาสิงโต เรียกสิงโตสามัญที่เขียนรูปอย่าง แบบไทย สัตว์ในนิยายถือว่ามีควมดุร้ายและ มีกำลังมก

หน้า ๑๑

หักไฟหัวลม	รียบดับไฟก่อนที่ลมจะพัดให้ไฟไหม้มากขึ้น คือรียบโจมตีกักขาศีกก่อนที่ทหารฝายตน จะ ทอดอย
------------	---

น้ำเชียวลองขวางเรือ	น้ำกำลังไหลแรงแต่ก็จะพวยเรือข้ามไป คือถึงแม้ทราบว่าทักขาศีกมีกำลังมกก็จะ ลองโจมตีดุ
---------------------	---

บัญชาการต่างพระเนตรพระกรรณ	สั่งการงานแทนพระเจ้า แผ่นดิน
----------------------------	---------------------------------

เช่น	สังเวย เอาอาหารให้ผีกิน
------	-------------------------

หน้า ๑๒

ปนละวน	ปน แปลว่า คละกัน ประสมกัน ละวน แปลว่า ก้อง อื้ออึง สับสน
ประดั่ง	คับกั๋ง ยัดเยียดกันเข้าไป

ตะลุมบอน

รบถึงตัว ประจัญบานกันด้วยอาวุธสั้น

หน้า ๑๓

ปราชัย

ความพ่ายแพ้

หน้า ๑๔

ข้าพระพุทธเจ้า

ข้าพเจ้า (คำกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินหรือเจ้านายชั้นสูง)

บำเหน็จ

รางวัล ค่าเหนื่อย ค่าความชอบเป็นพิเศษ

รางวัล

สิ่งของที่ให้โดยความชอบ

พง

ชื่อต้นหญ้าชนิดหนึ่งใบและต้นคล้ายอ้อแซม

หน้า ๑๕

สุกหน้

ผ้าสำหรับปูอาสนะหรือที่นอน มีลายปักตามขอบ

ยี่ภู่

ที่นอน พูก

หน้า ๑๖

พระองค์ทรง

พระพิโรธ...

...เอามั่งสะ

จงได้

ฤกษ์

ไม่ควรฆ่าทหารที่ไปรบแพ้กลับมาควรให้โอกาสเขาได้ทำการแก้ตัวอาจได้ชัยชนะ

คราวหรือเวลาซึ่งเหมาะเป็นชัยมงคล

หน้า ๑๓

ศิลปศาสตร์

ตำราว่าด้วยวิชาความรู้มี 18 ประการ เช่น
ตำราการคำนวณ ตำรายิงธนู ฯลฯ

ดาบ

มีดยาวชนิดหนึ่งใช้ในการสู้รบ

ง้าว

คัศตรารูปคล้ายดาบ มีด้ามยาว

ดั่ง

เครื่องถือสำหรับป้องกันอาวุธรูปเป็นกาบ
กล้วย

โล่

เครื่องถือสำหรับป้องกันอาวุธรูปกลม

เขน

เครื่องถือสำหรับป้องกันอาวุธรูปสี่เหลี่ยม
ผืนผ้า

หอกซัด

หอกด้ามสั้นสำหรับใช้พุ่งหรือซัดไป

แหลน

เหล็กกลมยาวปลายแหลมสำหรับใช้แทง

หลาว

ไม้ที่เสียมแหลมเป็นอาวุธสำหรับแทง

เกาทัณฑ์

ธนู

หน้าไม้

เครื่องยิงสัตว์ชนิดหนึ่งที่มีคันทำเป็นรางยิง
ด้วยลูกธนู

ราบเป็นหน้ากลอง

ปราบให้ราบคาบไม่ให้มีกำลังเหลือไว้ต่อ
ต้านได้

มังคละเทวี

อัคคมเหสีพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ภายหลังถูก
ถอดจากตำแหน่ง เพราะพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
สงสัยว่าพระนางผูกพัน กับฉางกายฉันทูสาว

ในคราวที่ฉางกายช่วยพาพระนางออกจากป่า
สู่เมืองอังวะ

พระอักรมเหสี

พระมเหสีเอกของพระเจ้าแผ่นดิน

หน้า ๑๘

พยุห

กระบวน หมู่ กองทัพ

มหาพิชัยฤกษ์

พิชัยแปลว่าความชนะ แปลเอาความว่าได้
เวลาอันเหมาะที่ได้ชัยชนะใหญ่

กษาธาร

ช้างทรง ช้างพระที่นั่ง

กษาภรณ์

เครื่องประดับช้าง

พิจิตร

ต่าง ๆ หลายหลาก งาม น่าดู

ช้างโคดแล่น

มีหน้าที่ขับไล่

โจมทัพ

ช้างโจมทัพมีหน้าที่เข้าโจมตี

ดั่งกัน

ช้างดั่งกันมีหน้าที่ล้อมป้องกันภายนอก

สารคำค่าย

ช้างคำค่าย มีหน้าที่คำจุนรักษาค่าย

แทรกแซง

ช้างแทรก ช้างแซง มีหน้าที่สอดแทรกคอย
ระวังช่วยเหลือ

ล้อมวัง

ช้างล้อมวัง มีหน้าที่คำจุนรักษาค่ายเหมือน
ช้างคำค่าย

พังคา

ช้างพังคา มีหน้าที่ทำลายค่าย

มหาพาร

มโหพาร ยิ่งใหญ่ กว้างใหญ่

โยธาหาญ

พลรบ ทหาร

กันกง	ล้อมวง กันรอบ
พระธรณี	แผ่นดิน
กะแมข้างสัง	ชื่อตำบล
ตองอู	ชื่อเมืองอยู่เหนือเมืองหงสาวดี
หน้า ๑๕	
สอดแนม	ลอบเข้าไปสืบความลับ
ถ้าแก้ว	ที่อยู่อันประเสริฐของพญาราชสีห์
พยัคฆ์	เสือโคร่ง
อำนาจตะบะเคชะ	ตะบะ แปลว่า พิธีข่มกิเลสโดยทรมานตัว เคชะ แปลว่า อำนาจ อำนาจตะบะเคชะ แปลเอาความว่า อำนาจ
หน้า ๒๐	
เตรียม	ชื่อตำบล
ปลงทัพ	ปลง แปลว่า เอาลง ปลงทัพ แปลว่า หยุด เดินทัพ
เกราะ	เครื่องหุ้มสำหรับป้องกันอันตราย
เงียด	ชื่อแม่น้ำ
ตระหนักร	แน่ ชัดแจ้ง
หน้า ๒๒	
ข้างสารชนกัน... ...ละเอียดยไป	} พระมหากษัตริย์ทำสงครามกันผู้น้อยก็ได้รับ อันตรายและเสียหายยับเยินไปด้วย

บันเถาะ

ชื่อแม่น้ำซึ่งมีลักษณะพิเศษ คือแห้งอยู่หก
เจ็ดวันน้ำทะเลขึ้นวันหนึ่งเวลาน้ำขึ้นพายุ
และคลื่นแรงมาก อาจพาให้เรือแพช้างม้า
ผู้คนจมน้ำตายได้และน้ำเต็มฝั่งอยู่ไม่นานก็
แห้งลงอีกสมิงพ่อเพชรจึงล่อให้พม่าลงรบ
ในแม่น้ำนี้ พม่าไม่รู้ทันก็เสียชีวิตลงเป็น
อันมาก

หน้า ๒๓

อชฌาสัย

นิสัยใจคอ ความประสงค์ ความนิยม

สนม

เจ้าจอม

กำนัล

ของที่ให้กับด้วยความนับถือ นางพนักงาน
ผู้รับใช้

หน้า ๒๔

ยุทธนาการ

อาการรบกัน

ไทยกาเหล

ชื่อไทยพวกหนึ่ง

ไทยเมหยัง

ชื่อไทยพวกหนึ่ง

หน้า ๒๕

ไทยน้อย

ไทยที่อยู่ในประเทศไทยบัดนี้

หน้า ๒๖

ประดิษฐ์

ตั้งขึ้น จัดทำขึ้น คิดทำขึ้น สร้างขึ้น แต่งขึ้น

สัญญาณ

เครื่องหมาย

หน้า ๒๓

ประจัน

ประกาศความชั่ว

บวง

บูชา

สรวง

ฟ้า สวรรค์ เทวดา บน เช่น บูชา

ประโคน

โหม ทำเพลงดนตรีให้ครึกครื้นกระทั่งแดดร
สั้หรือมโหระทึก

เทพารักษ์

เทวดาผู้พิทักษ์รักษา

พลีกรรม

การบูชา พิธีบูชา

หน้า ๒๔

มนต์

คำศักดิ์สิทธิ์ คำสำหรับสวด คำสำหรับ
เสกเป่า

กาถา

เวทมนตร์ที่ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์

เอิกเกริก

อื้ออึงใหญ่ ครึกครื้น สนุกสนาน

หน้า ๒๕

เลียบ

ไปตามริม ไปตามขอบ

จะเร่ง

เข้าใจว่าเป็นชื่อตำแหน่งข้าราชการตำแหน่ง
หนึ่ง

สรรเสริญ

พุดยกย่อง ชมเชย

หน้า ๓๐

กองยี่

ชื่อตำบล

เรือใหญ่กว่าทะเล... } พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกทัพใหญ่จนเกินที่จะ
...ก็ขัดขวาง } บำรุงให้กองทัพเข้มแข็งได้ จึงยากที่จะได้ชัยชนะ
หาบ } เอาของห้อยปลายคานสองข้างแล้วแบกกลาง
คานพาไป
คอน } ใช้ปลายไม้ข้างหนึ่งคานสิ่งของไว้
พัง } ข้างตัวเมีย
พลาย } ข้างตัวผู้

หน้า ๓๑

ปูน } ให้
วสันตฤดู } ฤดูใบไม้ผลิ (ราวเดือนมีนาคม ถึงพฤษภาคม)

หน้า ๓๓

หมากรุก } การเล่นเกมหนึ่ง เดินบนกระดานสี่เหลี่ยม
มี ๖๔ ตา

หน้า ๓๔

เพลง } กระบวนวิธีรำดาบ รำทวน

หน้า ๓๕

กำปั้น } เรือเดินทะเลแบบของชาวตะวันตก
จังกอบ } ภาชนะอากของเทศบาล ภาชนะผ่านด่าน ภาชนะ-
ปากเรือ

ส่วย
ของที่เรียกเก็บจากพื้นเมือง ส่งเป็นภาค-
หลวงตามวิธีเรียกเก็บภาษีอากรในสมัยโบราณ
อากร
ค่าธรรมเนียมที่รัฐบาลเรียกเก็บจากสิ่งที่เกิด
จากธรรมชาติหรือสิ่งที่ทำขึ้นเพื่อการค้า

หน้า ๓๖

นายช่าง
โคตร
อาศิรพิษ
ตำแหน่งทางราชการ เช่น นายม้านัน
วงศ์ สกุล เผ่าพันธุ์ เหง้า
ผู้มีพิษในเขี้ยว คืองู

หน้า ๓๗

ประทม
พิทักษ์
สุจริต
โทมนัส
บรรทม นอน
ดูแลคุ้มครอง
ประพฤติดชอบตามครองธรรม
ความเสียใจ ความเป็นทุกข์ใจ

หน้า ๓๘

ประทุษจิต
โสมนัส
สิริโสภาค
พานพระศรี
จิตร้าย จิตโกรธ
ความสุขใจ ความปลาบปลื้ม ความเบิกบาน
งามดี
พานหมาก

หน้า ๓๙

ปฏิพัทธ์
เนื่องกัน ผูกพัน รักใคร่

ชะรอย	เห็นจะ ที่จะ น่าจะ บางที
เสน่ห์หา	ความรัก
สันดาน	อุปนิสัยที่มีมาแต่กำเนิด
เพชฌฆาต	เจ้าหน้าที่ประหารชีวิตนักโทษที่ต้องโทษ ถึงตาย
สังเวช	ความสลด
ประมาท	มัวเมา เลินเล่อ เผลอ ลืมสติ
สวามิภักดิ์	ยอมตนหรือมอบตนอยู่ได้อำนาจ
หน้า ๔๐	
สังขยา	ชื่อทหารของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
งอนโต	ชื่อตำบล
หน้า ๔๑	
เรือขนาน	ชื่อเรือชนิดหนึ่ง
หน้าฉนวนตำหนักน้ำ	หน้าท่อน้ำซึ่งเป็นที่ขึ้นและลงเรือของ พระเจ้าแผ่นดิน
ตำราพิชัยสงคราม	ตำราว่าด้วยกลยุทธ์ ตำราว่าด้วยวิธีการเอา ชนะในสงคราม
สิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคล	สิริ แปลว่า ศรี มิ่ง สง่า แสงความ สุกใส ความสว่าง ความงาม ความดี ความ น่ารัก ความเจริญ ความร่ำรวย ลาก ความ สำเร็จ มงคล ความเป็นใหญ่

	สวัสดิ์ แปลว่า ความดี ความงาม ความเจริญ รุ่งเรือง
	พิพัฒน์ แปลว่า ความเจริญ มงคล แปลว่า สิ่งที่น่ามาซึ่งความสุขความเจริญ
อุตะละ	นางสนมคนโปรดของพระเจ้าราชาธิราช
พระราชอาชญา ห้าม	โทษที่ได้รับจากพระเจ้าแผ่นดิน หญิงที่เป็นเมียเจ้านายใช้นางห้ามถ้ามีศักดิ์ เป็นหม่อมเรียกว่าหม่อมห้าม
แย้มพระสรวล	ยิ้ม
หน้า ๔๒	
ศุภนิมิต	นิมิตดี ลางดี
เรือฉลากบาง	เรือรบชนิดหนึ่งของสมัยก่อน
หน้า ๔๓	
เป็นบรรทัดแก่ข้าทหาร	เป็นตัวอย่างแก่ทหาร
วัตร	กิจพึงกระทำ หน้าที่ ธรรมเนียม ความ ประพฤติ การปฏิบัติ
เสวกามาตย์	เสวกและอำมาตย์ เสวก แปลว่า ข้าราชการ ในราชสำนัก
	อำมาตย์ แปลว่า ข้าราชการ ข้าเฝ้าที่ปรึกษา
หน้า ๔๔	
บัณฑิต	ผู้มีปัญญา นักปราชญ์

ศีล	ข้อปฏิบัติที่กำหนดทางปฏิบัติกายและวาจา ทางศาสนา
สัตย์	คำสัญญา คำมั่น คำสาบาน
โอ	อวด
ท้องถิ่น	ทางเดินสำหรับฝ่ายในซึ่งกันด้วยผ้าหรือม่าน เป็นต้น
อินทรีย์	ร่างกาย กำลังกาย ความรู้สึก ประสาท หน้าที่
ทะนง	ถือดี
อาสน์	ที่นั่ง
พระภูษาชุบสร	ผ้าผัดอาบน้ำ
เลียบเลียม	ทาบทาม
เหลาะแหละ	เหลวไหล เลอะเทอะ ไม่แน่นอน
บาทมุติการ	หมู่คนที่อยู่แทบบาทมูล คือข้าราชการใน พระองค์
หน้า ๔๕	
กลีจิต	คิดร้าย
เฉลย	แก้ความ พุดแก้ พุดตอบ ตอบคำ ทักท้วง
บุรพการี	(บุพการี) ผู้ที่ทำอุปการะมาก่อนได้แก่ บิดา มารดา เป็นต้น
ประถม	ที่แรก เบื้องต้น
ภริมย์	อภริมย์ รื่นเรายัง ดีใจยิ่ง ยินดียิ่ง

สกล

ทั่ว ทั้งหมด

ชมพูทวีป

ชื่อประเทศอินเดีย

นิจ

เที่ยง ยั่งยืน เสมอ

เร็ว

เครื่องสำหรับดักสัตว์ชนิดหนึ่ง มีบ่วงติด
กับปลายไม้เอาโคนปักไว้ที่ดิน

หน้า ๔๖

โอวาท

คำแนะนำ คำตักเตือน คำสั่งสอน

มูล

โคน ราก เค้า ต้น ที่ตั้ง เดิม

วิสัย

ขอบ เขต แดน ลักษณะที่เป็นอยู่

โลกีย์

เกี่ยวกับโลก ธรรมดาโลก

โซมน้ำมัน

ทาน้ำมัน

หน้า ๔๗

ขอขมา

ขอโทษ

หน้า ๔๘

ประจัญ

สู้รบ ต่อสู้ ด้านทาน

กระดิ่ง

กระดิ่งสำหรับแขวน โดยมากแขวนที่คอวัว
และชายคาโบสถ์

หลุด

ของกลมยาวที่มีรูตลอด

หน้า ๔๙

กิจจานุกิจ

การงานทั่วไป

หน้า ๕๐

อาลักษณ์

ผู้ทำหน้าที่ทางหนังสือในราชสำนัก

หน้า ๕

ธำมรงค์

แหวน

ทำขวัญ

ชดใช้

วรรณฤดู

ฤดูฝน

มาตรว่า

สักว่า ถึงว่า

หน้า ๕๖

สมณชีพราหมณ์

พระภิกษุและผู้บวช ผู้รักษาศีลทั่วไป

ผ้าแดงโมรี

ผ้าชนิดหนึ่ง

ผ้าขาวกาสา

ผ้าชนิดหนึ่ง (ทมิฬและมลายูว่าผ้าดิบผ้าหยาบ)

เมียง

ชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งใช้ใบอม เช่นเดียวกับการ
ที่คนไทยรับประทานหมากและพลู

ไพร่

ชาวเมือง

รามัญ

มอญ

หน้า ๕๗

พินาศ

ความฉิบหาย

พิเคราะห์

ใคร่ครวญ

บรมจักรพัทธราชิราช จักรพรรดิ พระราชาธิราช

สัตพิธรัตน์

แก้วต่าง ๆ เจ็ดประการ คือ ช้างแก้ว ม้าแก้ว
ขุนพลแก้ว ขุนคลังแก้ว นางแก้ว จักรแก้ว
(อาวุธ) และแก้วมณี

ไอศุริยสมบัติ
ทวีปทั้งสี่

สมบัติแห่งพระราชาธิบดี

ในคัมภีร์ไตรภูมิกล่าวว่า ทวีปมี ๔ คือ ๑. ชมพู
ทวีป (ทวีปทางใต้) ๒. อมรโคยานทวีป
(ทวีปทางตะวันตก) ๓. อุตตรกุรวทวีป (ทวีป
ฝ่ายเหนือถือว่าเป็นแดนอันสุขสมบูรณ์) ๔.
บุพพิเทหทวีป (ทวีปทางตะวันออก)

กฤษณานุภาพ
พระยามัจจุราช

กฤษणा + อานุภาพ ความยิ่งใหญ่ที่ทำแล้ว
เจ้าแห่งความตาย

อนาคต

เวลาภายหลัง

วาณิช

พ่อค้า

กุศล

สิ่งที่ดี สิ่งที่ชอบ บุญ ฉลาด

สัตยานุสตัย

คำสัญญา คำมั่น คำสาบาน

พระเชษฐาธิราช

พระ + เชษฐา + ธิราช เชษฐา แปลว่า พี่
ธิราช แปลว่า เจ้าแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่

วัฒนา

ความเจริญ ความมั่งคั่ง

สัมพันธ

การผูกพัน ความเกี่ยวข้อง

หน้า ๕๘

สมณะ

เหมาะแก่ที่คาด ตรงกับที่คิดไว้

หน้า ๕๕

สมัคร

เข้าพวก เข้าด้วย เต็มใจ

สโมสร

ร่วมชุมนุมกัน

หน้า ๖๐

กริ่งใจ

นึกแคลงใจ

หน้า ๖๒

บุญญาธิการ

บุญญ + อธิการ หมายถึง อำนาจแห่งบุญ

ช้างพลายประกายมาศ ช้างของฝ่ายมอญ เป็นช้างฉลาดเข้าใจ

ภาษามนุษย์ได้ดี เวลาตกมันดุและแข็งแรงมาก

พาน

พบปะ ปะทะ ระบุ

ทรมาน

ข่มปราบ ฝึก ทำให้เสื่อมยศ

เครื่องสูง

ของสำหรับประดับเกียรติยศ เช่น ฉัตร พัด

โบก จามร กลด

ปู่

ชื่อเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งสำหรับเป่าให้เป็นเพลง

กลองชนะ

กลองชนิดหนึ่ง

หน้า ๖๓

ควาญ

ผู้เลี้ยงและขี่ขับช้าง

หน้า ๖๔

เอาพิมเสนแลกกับเกลือ เอาของมีค่ามากไปแลกกับของมีค่าน้อย

หน้า ๖๕

ขัตติยะ

พระเจ้าแผ่นดิน

มานะ

ความพยายาม ความตั้งใจจริง การถือตัว

พ่อน

มัด กำ

ตะพุ่นหญ้าช้าง

โทษอาญาหลวงสมัยโบราณ ตะพุ่น แปลว่า
พวกพลหลวงที่ถูกเกณฑ์ให้เกี่ยวหญ้าเลี้ยง
ช้าง

พลับพลา

ที่ประทับชั่วคราวสำหรับรับรองพระเจ้า
แผ่นดิน

อลหม่าน

ขุลมุน สับสน แดกตื่น

หน้า ๖๖

แหล่ง

ที่ตั้ง ที่วาง ที่อยู่

ภาวนา

สำรวมใจตั้งความปรารถนา

พนักงาน

เจ้าหน้าที่

จักกาย

ตำแหน่งข้าราชการ

หน้า ๖๗

นักสนม

หญิงคนใช้ในพระราชวัง

อหังการ

การถือตัว ความเย่อหยิ่ง ความทะนงตัว ความ
ก้าวร้าวด้วยการถือตัว

หน้า ๖๘

คำหนัก

เรือนของเจ้านาย

(๖๗)

เวรานุเวร	ความพยายามกัน ความปองร้ายกัน บาป
วสนา	บุญหรือบาปที่ได้อบรมมา
หน้า ๖๕	
จู่	รู้เข้าไปตามทาง โดยปริยายหมายความว่า ดูถูก
หน้า ๗๐	
บิดพลิ้ว	พลิกแพลง ทำให้พลาดจากความจริง
หน้า ๗๑	
เสพ	กิน ใช้
โภชนาหาร	อาหาร การกิน
หน้า ๗๒	
เสนา	กองทหาร กองทัพ หมู่ทหาร
ยุทธ์	สงคราม การรบพุ่ง
โยธา	พลรบ ทหาร

กิจกรรม

การแสดงละคร

ให้นักเรียนหัดแต่งบทละครพูดสั้น ๆ ดำเนินความตามเรื่อง
ราชาธิราชตอนใดตอนหนึ่งที่นักเรียนชอบและเห็นว่ามีความน่าสนใจ
หรือน่ายึดถือเป็นแบบอย่าง ในการแสดงละครให้นักเรียน
แบ่งงานกันทำ เช่น ให้หมู่หนึ่งจัดเวที หมู่หนึ่งจัดหาเครื่องแต่งกาย

หมู่หนึ่งออกบัตรเชิญครูและนักเรียนชั้นอื่นมาชมละคร และอีกหมู่หนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้รับรองแขกที่มาชมละคร เป็นต้น

อภิปราย

ให้นักเรียนแบ่งเป็นหมู่

หมู่ที่ ๑ อภิปรายลักษณะนิสัยของบุคคลในเรื่อง เช่น พระเจ้าราชาธิราช พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง สมิงนครอินท์ สมิงพ่อเพชร มังมหาราชา เป็นต้น

หมู่ที่ ๒ อภิปรายว่า พม่ายกทัพคราวใดก็เป็นทัพใหญ่ ทัพพลมากมาย แต่ก็แพ้มอญซึ่งใช้ทัพพลน้อยกว่า เป็นเพราะเหตุไร

หมู่ที่ ๓ สมิงนครอินท์เอาศิระมะมังมหาราชาแช่น้ำผึ้งไปถวายพระเจ้าราชาธิราช ให้อภิปรายถึงวิชาวิทยาศาสตร์ว่าด้วยการนี้

หมู่ที่ ๔ ให้ไปหาความรู้เรื่องสัตพิชรัตน์ กับทวีปทั้งสี่ มาอภิปรายให้กว้างขวางออกไป

วิจารณ์

จงวิจารณ์

๑. ก. การที่พระเจ้าราชาธิราชให้ฆ่าทูตพม่าสิบสองคนเสีย
- ข. การที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้ฆ่าเจ้าเมืองไทยใหญ่และขุนนางไทยใหญ่เสียทั้งสิ้น
๒. การที่ฉางกายรับนางมังคละเทวีไปจากป่าเป็นลำดับไปจนถึงฉางกายถูกฆ่าตาย

๓. การที่พระเจ้าราชาธิราชให้นางอุตะละซึ่งเป็นห้าม
ขอบพระทัย นำพระศรีในพานทองเครื่องเสวย
ไปพระราชทานต่อมือสมิงนครอินท์
๔. สาเหตุที่มังศรีธาตูกบประหารชีวิต
๕. ข้อความที่พระเจ้าราชาธิราชตรัสว่า “อำมาตย์
ทินมนีกรอดนี้เลิศมนุษย์มีปัญญาหลักแหลม
ลึกซึ้ง เปรียบประดุจเทวดามีจักขุเป็นทิพย์”

การศึกษาทางภาษา

๑. ครูเลือกให้นักเรียนย่อเป็นตอน ๆ
๒. ให้นักเรียนหาคติ และสุภาษิตที่ได้จากเรื่องนี้
มาอธิบาย
๓. ให้หาสำนวนเปรียบเทียบ ความลึกซึ้งและสำนวน
ที่เลิกใช้แล้ว
๔. ถ้านักเรียนมีหน้าที่ร่างพระราชสาสน์ หรือจดหมาย
ที่มีในหนังสือนี้ในสมัยนี้ จะเขียนอย่างไร
๕. ให้หาว่าตอนใดเป็นบรรยายโวหาร เทศนาโวหาร
สาธกโวหาร และพรรณนาโวหาร

การวิจัย

๑. หาแผนที่แสดงที่ตั้งเมืองที่กล่าวในเรื่องราชาธิราช
ตอนศึกพระเจ้าฝรังมั่งม้อง เช่น เมืองหงสาวดี
ตะแคง พะสิม

๒. สืบค้นประวัติ ดำเนิน ภาพถ่าย ภาพเขียนที่เกี่ยวข้อง
แก่เรื่องราวราชราช (เช่น ค้นคว้าประวัติชาติมอญ
โดยสังเขป มอญได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับไทยอย่างไร
ในสมัยใด สมัยที่พระเจ้าราชราชกับพระเจ้า
ฝรั่งมังฆ้อง ทำสงครามกันนั้น ประเทศไทยอยู่
ในยุคใด มีสภาพเป็นอย่างไร เป็นต้น)
๓. ให้หารูปอาวุธ และการรบในสมัยโบราณ

การสนทนา

๑. พระเจ้าราชราชโปรดให้สร้างหอพระไว้ที่ไหน
เพื่ออะไร
๒. “ไทยใหญ่” คือใคร
๓. การรบที่ป่าพะวา ทางกองทัพมอญมีเรื่องขัดใจ
กันอย่างไร
๔. ทำไมมังฆ้องมหาธาจึงเชื่อสมิงนครอินท์ ยอมรบ
ด้วยอาวุธสั้นจนตัวต้องตาย
๕. “ศึกในใจ” ของสมิงนครอินท์คืออะไร
๖. เมื่อพม่าขอทำไมตรีกับมอญ มอญก็เตรียมจะ
ลงฆ่าพม่าทั้งกองทัพ แล้วเหตุไรจึงทำการไม่
สำเร็จ
๗. การที่จะทราบได้ว่าบุคคลในเรื่อง คนไหนดี หรือ
ไม่ดีอย่างไรนั้น สังเกตจากอะไร

(๓๑)

- ๘. คำกล่าวที่ว่า “เรื่องราชาธิราชตอนแรกแผ่อาณาเขตด้วยอาวุธ ตอนท้ายแผ่อาณาเขตด้วยโวหาร” นี้มีข้อเท็จจริงเพียงไร
- ๙. บทบาทของบุคคลในเรื่องนี้แสดงคุณธรรมอะไรบ้าง
- ๑๐. อ่านหนังสือราชาธิราชแล้วได้รับประโยชน์อะไรบ้าง

ISBN 974 - 00 - 6072 - 2

01131900167

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
นายพนอม แก้วกำเนิด ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

๓๘๐๐๑๘๓